

**T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LOJİSTİK VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET SÜRECİNDE EKONOMİK ÜRETİM
KALKINMA MODELİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUZAFFER KILIÇ

ÖĞRENCİ NO: 131122108

**Danışman Öğretim Üyesi:
Prof. Dr. SADETTİN ÖZEN**

İSTANBUL, Eylül, 2014

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LOJİSTİK VE TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET SÜRECİNDE EKONOMİK ÜRETİM
KALKINMA MODELİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUZAFFER KILIÇ

ÖĞRENCİ NO :131122108

Danışman Öğretim Üyesi:
Prof. Dr. SADETTİN ÖZEN

İSTANBUL, Eylül, 2014

TEZ ONAY SAYFASI

TARİH: .../.../09/2014

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Muzaffer Kılıç'a ait TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET SÜRECİNDE
EKONOMİK ÜRETİM KALKINMA MODELİ adlı çalışma jürimiz tarafından
Lojistik ve Tedarik Zinciri Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul
edilmiştir.

Başkan: PROF. DR. SADETTİN ÖZEN

Üye:

Doç. Dr. Özalp VAYVAY

Üye:

Yrd. Doç. Dr. Hamit VANLI

ÖNSÖZ

Çalışma sürecim de dahil olmak üzere, yaşamımın bu evresine kadar her türlü yardım, destek ve fedakarlıkları için eşim Nafia KILIÇ 'a, diğer aile bireylerime teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca yüksek lisans eğitimimde ve tez çalışmalarımda Prof. Dr. Mehmet TANYAŞ'a, Doç. Dr. Özalp VAYVAY'a, Yrd. doç. Dr. Hamit VANLI'ya, Yrd. Doç. Dr. Halef ŞANŞÜMEN'eve diğer hocalarıma değerli katkılarından dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmama yaptığı katkıların ve gösterdiği sabrın yanı sıra konulara ve olaylara yaklaşımım açısından çalışmamı kolaylaştıran danışman hocam Prof. Dr. Sadettin ÖZEN'e teşekkürlerimi sunarım.

Yine, çalışmamın yazım aşamasında, verdikleri moral desteği ile en stresli anlarımda bile gülmeyi unutmamı engelleyen arkadaşlarım Recep BIYIK ve Bülent RAMAZANOĞULLARI'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eylül, 2014

Muzaffer KILIÇ

ÖZET

Uluslararası ticaret Dünya'daki tüm kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasına hizmet etmektedir. Küresel dönüşümlerden sonra Dünya ekonomisinin uzun vadeli büyüme trendine girmesinde gittikçe artan bir katkısı bulunmaktadır. Bu süreç ticaretin serbestleştirilmesine taraf olan uygulamaların egemen konuma ulaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Çalışmanın inceleme konusu olan dış ticaret ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkidir. Bu bağlamda, çalışmanın ilk ikinci bölümünde, küreselleşme olayları tarafından etkilenen dünya ticaretinin tarihsel süreç içerisindeki seyri, coğrafi dağılımı ve dış ticaret üzerinde durulmuştur. Ayrıca, büyüme teorileri özetlenmiştir. Buna ilaveten literatür incelemesiyle son yapılan teorik çalışmalarda konu alınan dış ticaret-ekonomik kalkınma konusu işlenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, Türkiye için GSYH ile ithalat arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret Teorileri, Büyüme Teorileri.

ABSTRACT

International trade, Serves to the aim of using the all resources of the world more effectively. It has got an increasing contribution to the trend of World economy's long-term economic growth trend after global changes. This period resulted in the ascending of applications to the dominant position, which are in favour of trade. The relationship between trade and economic growth, is an.

Object for study. In this context, in the first and second chapter, this study has investigated improvement and geographical distribution of World trade which is influenced by globalization. Also, growth models have been summarized. Moreover, by the literature survey, recent theoretical researches which are about international trade and economic growth have been investigated. Causality test results indicate that there is a strong causality running from GDP to import for Turkey.

KeyWords: International Trade Theories, Growth Theories,

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü
GSMH	:Gayri Safi Millî Hasıla
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
GSYH:	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLOLAR DİZİNİ	ix

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. İlk Bakış	1
1.2. Genel Tanımlar.....	2
1.3. Amaç ve Sorun	5
1.4. Çalışmanın Materyali, Modeli ve Yöntemi.....	6

2. BÖLÜM

MATERYAL, MODEL VE YÖNTEM

2.1 Genel Bakış Ön Bilgi	7
2.1.1Ekonomi ve Dış Ticaret Bakış Açılırları.....	7
2.1.2Dış Ticaretin Tanımı ve Kapsamı	7
2.1.3Ekonomi ve Dış Ticaretin Temel Düşünceleri.....	9
2.2. Ekonomi ve Dış Ticarete Bakış.....	14
2.2.1. Dış Ticaret Türleri ve Ekonomiye Etkileri	14
2.2.1.1. İhracat Türleri	15
2.2.1.2. İthalat Türleri	16
2.2.2. Dış Ticaretin Ekonomi Açısından Önemi	17

2.3. Dış Ticaret Teorileri	21
2.3.1. Mutlak Üstünlük Teorisi.....	21
2.3.1. Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı	23
2.3.2. Heckscher- Ohlin Kuramı.....	25
2.4. Kalkınma Modelleri	28
2.4.1. Geleneksel Kalkınma Modelleri	28
2.4.2. Yeni kalkınma modelleri	34
2.4.3. Dış Ticarete Ekonomik Üretime Dayalı Kalkınma Modeli.....	47
2.5. Türk Ekonomisi ve Dış Ticareti Dönemleri.....	51
2.5.1. 1980 Öncesi Türkiye'nin Dış Ticareti	60
2.5.2. 1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticareti	65
2.5.3. 1989-1995 Dönemi ve 5 Nisan Kararları.....	68
2.5.4. 1996-2000 Dönemi ve Gümrük Birliğine Geçiş:	71
2.5.5. 2001 Krizi ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (2001-2007)	74
2.6. Türkiye'de İhracat, İthalat ve Kalkınma Göstergeleri	77
2.6.1. İhracat ve İthalat	77
2.6.2. Model ve Yöntem Materyali.....	81
2.6.3. Kavramsal Yöntem ve Model.....	81
2.7. SWOT Analizi.....	82
2.7.1. SWOT Analizi Çalışmaları.....	83
2.7.2. SWOT Analizi Çalışması-1	83
2.7.2.1. SWOT Analizi Güçlü Yönlerin İncelenmesi	83
2.7.2.2. SWOT Zayıf Yönlerin İncelenmesi	84
2.7.2.3. SWOT Analizi Fırsatların incelenmesi.....	85
2.7.2.4. SWOT Analizi Tehditlerin İncelenmesi	86

2.7.3. SWOT Analizi Çalışması-2	87
2.7.3.1. Ülke Boyutunda Çözümlenmeleri.....	87
2.7.3.2. Firma Boyutundaki Çözümlenmeleri.....	88
2.7.3.2.1. SWOT Analizi Güçlü Yönler	88
2.7.3.2.2. Zayıf Yönler	
2.7.3.2.3. Tehditler	
2.7.3.4.4. Fırsatlar	92

3.BÖLÜM

ÇÖZÜMLEME, UYGULAMA VE BULGULAR

3.1. Dış Ticaret-Kalkınma İlişkisi Üzerine	93
3.1.1 Genel İnceleme	93
3.2. Yöntemsel ve Kavramsal Çözümleme	94
3.3. SWOT Analizi Çözümlemesi.....	97
3.3.1.Çözümleme Yöntemi	97
3.3.2.Çözümleme Bulguları.....	98

4. BÖLÜM

SON BAKIŞ SONUÇ

4.1.Sonuç.....	102
4.2. Öneriler.....	103
KAYNAKLAR.....	107
ÖZGEÇMİŞ	116

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1: 1923-1943 Dış Ticaret Dengesi	55
Tablo 2: 1944-1974 Dış Ticaret Dengesi	56
Tablo 3: 1974-2004 Dış Ticaret Dengesi	57
Tablo 4: 2005-2013 Dış Ticaret Dengesi	58

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. İlk Bakış

Uluslararası ekonomik ilişkiler; ülkeler arasında para karşılığı yapılan tüm mal ve hizmet hareketleri ile ülkeler arasında sermaye hareketlerini kapsamaktadır. Dış ticaret para karşılığı yapılan tüm mal ve hizmetlerin ulusal sınırların dışına akışıyla ilgili olup, bu mal ve hizmetlerin iki yönü ithalat ve ihracat olarak tanımlanır. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin bir kısmının gümrük sınırından dışarı çıkarılarak dış ülkelere para, başka bir mal ve hizmet karşılığında satılması ihracat olarak tanımlanır. Dış ülkelerin bu mal ve hizmetleri para, başka bir mal ve hizmet karşılığında satın alarak kendi gümrük sınırlarından içeriye alması ithalat olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde dış ticaret, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin en belirleyici unsuru olup, ülkelerarası fiyat farklılıkları dış ticaretin temel nedenini teşkil etmektedir. Ülke içinde üretimin yetersizliği ve mal farklılaştırması da dış ticaretin diğer temel nedenleri arasındadır. Ülkeleri dış ticaret yapmaya yönelten bir başka neden ise aynı endüstri dalında faaliyet göstermelerine rağmen farklı üreticiler tarafından üretilen mallar arasındaki görünüş, kullanım ve yapılaş bakımından farklılıklardır. Ayrıca uluslararası zevk ve tercihler ve kalite farklılıkları da dış ticarete önemli yere sahiptir.

Dış ticaretin büyüme üzerine olan etkisi iktisatçılar tarafından yıllardır tartışılan bir konu olmuştur. Günümüzdeki büyüme modelleri, dış ticareti büyütmenin önemli kaynaklarından biridir. Ülkelerin ekonomik kalkınma modelleri dış ticaret politikaları üzerinde etkilidir. Bunun yanında dış ticaret politikaları da ülkenin kalkınması için gereklidir. Bunun nedeni dış ticaret politikalarının milli gelirin bileşimini, istihdamı ve fiyat seviyesini, sanayileşme yapısını ve gelir dağılımını ilgilendirmesidir. Böylelikle kalkınma modelleri ile dış ticaret politikası arasında, dış ticaret politikaları ile de ülke kalkınması arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Çalışmanın konusunu da ülkemizin dış ticaret politikasını etkileyen ekonomik üretim kalkınma politikası oluşturmaktadır. Çalışmada ekonomik üretim

kalkınma modelinin Türkiye'nin dış ticaret sürecinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışmanın hipotezi ekonomik üretim kalkınma modeli Türkiye'nin dış ticaret sürecini etkilediğidir. Dış ticaretin karakteristik yapısı, ortaya çıkardığı borç stokunun yönetilme süreci de üretim ve kalkınma modelini etkilemiş; ters ve olumlu yönlerde etkilemiştir; etkilemektedir.

1.2. Genel Tanımlar

Türkiye'nin dış ticaret ve ithalat sürecinde ekonomik üretim ve kalkınma modelinin sorunları ve çözümlene yöntemlerinin analitik ve genel olarak açıklanabilmesi için öncelikle genel tanımlar ile üretim, tüketim, üretim olanakları, süreç, model, yönetim temel kavramlarının; aynı yönde dış ticaret, ithalat, bilanço açığı, bilanço fazlalığı kavramlarının tanımlanması yararlı olacaktır.(Dinler, 1994; Gökdere, 1991; Seyidoğlu, 2001).

Üretim: Üretim; toprak, toprak altı ve toprak üstü doğal kaynaklar, üretim tesisleri, sermaye, emek, nitelikli personel gibi olanakların kullanılması ve örgütlenmesiyle mal ve hizmetin elde edilmesi sürecidir. Meyve, sebze, hayvan yetiştirmek; makine, giysi, salça, şeker yapmak; araca, insana bakmak, bozulanı onarmak, yolcu ve eşya taşımak, öğrenci yetiştirmek üretim etkinlikleridir. Üretimin parasal karşılığına gelir denilir. Üretim sonuçları genel olarak tüketim, tasarruf, üretim, yatırım, ihracat olarak kullanılır.

Tüketim: Tüketim kavramı, diğer kavramlar gibi modernleşmeyle birlikte ciddi bir dönüşüm göstererek kendini hissettirmiş ve modern sonrası değişmelerle birlikte çağımız toplumlarının değişimini ifade etmede en çok başvurulan kavramlardan biri olmuştur. Bu bakımdan tüketim kavramının her değişen çağda ve her dönemde kabul edilebilir ve genel bir tanımının yapılabileceği gibi, her çağda yeni anlam, değer ve normların girmesiyle birlikte değişen tanımları da olacaktır. Buradan hareketle, her önemli dönemde değişen tüketim olgusunun değişmeyen yönlerine karşılık özellikle değişen yönlerini tanımlamak ya da tanıtmak yerinde olacaktır (Orcan, 2004).

Üretim olanakları: Bir ülkenin veya bölgenin üretim olanakları toprak, toprak altı ve toprak üstü doğal kaynaklar, üretim tesisleri, sermaye, emek, nitelikli

personel ve örgütlenme düzeyi toplamlarından oluşur. Belirtilen bu üretim olanakları belir bir zaman kesitinde sınırlı olup ele alınan bu zaman kesitinde ve döneminde üretim miktarı, bu sınırlı üretim olanaklarına, üretim ve büyüme politikalarına bağlı olarak belirli özellikleri ile sınırlıdır (Dinler, 1994; Gökdere, 1991).

Süreç: Sistemlerin ve unsurların belirli bir zaman ve mekan çerçevesinde belirli amaçları ve işlevleri gerçekleştirmek için oluşturdukları etkinlikler ve olaylar bütünlüğüdür.

Sorun: Olayların ve süreçlerin belirli temel ilkelere ve amaçlara ters yönde gelişmesiyle ortaya çıkan kavrama sorun denir. Sorunlar, süreçte oluşan darboğazlar ve sıkışıklıklar nedeniyle kaynakların ve olanakların etkin olarak kullanılamaması sonucu ortaya çıkarlar. Sorunlar, olayların uzantılarının insanların ve toplulukların dönemselsel genel doğruları, ilkeleri teorileri, amaçları ile uyumsuzluklar yaratması, insanlara rahatsızlık ve endişe vermesi sonuçlarına bağlı olarak belirlenirler; insanların olayların gelişim uzantılarını arzuları, amaçları doğrultusunda düzenleme, yönlendirme, kullanma amacına ve ekonomisine paralel olarak önem ve öncelik kazanırlar. Sorunların çözümü ise olayların uzantılarını, insanların amaçları çerçevesinde bilimsel ilkeler, modeller, yöntemler, teknikler doğrultusunda düzenleme ve bu olaylardan ve tekniklerden yararlanma işlemi şeklinde belirginleşirler.

Model: Sistemin belirli üretim amacı için üretim süreçlerinin dinamik, fiziki yapısını tanımlayan, ana işlevini belirleyen kısıt, kapasite ve amaç ifadeleri, bağıntıları kümesidir. Modeller temel ve uygulamalı bilimlerin, teorilerin belirli sorunların çözümleri yönünde uygulamalarıdır. Model matematik ifadeleri; sistemin veya sürecin öz karakteristik yapısının parametrelerini, katsayılarını, kontrol edilebilir ve edilemeyen değişkenlerini içerir. Sistemin ve sürecin tüm üretim olanaklarının verimli kullanımına aracılık eden modeller ayrıca kapalı ya da açık olarak sorunun çözümüne olanak verecek bir yöntem, yöntemler dizi ima eder veya içerirler.

Yöntem: Yöntem süreçlerde olaylar çizgisinde verilere, bilgilere ve olaylar arasında somut sabit, değişmez ilişkilere dayalı olarak bilinmeyen, somut amaç

bilgilerin elde edilmesi yönünde ilkeler, aksiyomlar, kısıtlar ve ifadeler bütünlüğü biçimde ele alınır. Yöntem geliştirme çalışması, model geliştirme yönünde süreçlere ve olanaklara dayalı deterministik, analitik bulgular ve varsayımlar ile sentez ve çözümlenme akıl yürütmelerini kapsar. Yöntem bilinmeyenleri belirleme için ileri ve sürekli basitleştirme, genelleme, sadeleştirme ve birleştirme akıl yürütmelerini harekete geçirir (Descartes, 1989).

Dış ticaret: Malların ve sermayenin ulusal sınırların dışına akışıyla ilgili olup alım satım işlemleri açısından ithalat ve ihracat olarak ikiye ayrılır (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

İthalat: Dış alım olarak da tanımlanan ithalat dış ülkelerde üretilen malların ülkedeki alıcılar tarafından satın alınmasıdır (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

İhracat: Malın yabancı ülkelere döviz karşılığında satışının yapılmasıdır (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

Transit ticaret: Serbest bölgede veya yurt dışında yerleşik bir firmadan ya da antrepodan satın alınan malın, ülkemizden transit olarak veya doğrudan yurt dışında veya serbest bölgede yerleşik bir firmaya ya da antrepoda satılması transit ticaret olarak adlandırılır (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

Dış ticaret dengesi: Bir ülkenin ithalatı ve ihracatı arasındaki fark olarak tanımlanır. Ülke ihracatı, ithalatından büyükse net ihracat sıfırdan büyük olur ve dış ticaret fazlası vardır. Ters durumda ülkenin dış ticaret açığı olduğu söylenir. Ülkenin ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine eşit olması durumundaysa net ihracat ve dış ticaret dengesi sıfıra eşittir ve ülkenin dış ticaret açısından dengede olduğu söylenir (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

Cari işlemler dengesi: Cari işlemler dengesi, ödemeler dengesi bilançosunun dış ticaret (ihracat-ithalat dengesi), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), yatırım (net faktör) gelirleri (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler) dengelerinin toplamından oluşur. Bir ülkede cari işlemlerden elde edilen gelirler giderlerden büyükse cari fazla, daha küçük ise cari açık olarak ifade edilir (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

Dış ödemeler dengesi: Dış ödemeler bilançosu, i bir ekonominin dünyanın geri kalan kısmından aldığı ve dünyanın geri kalan kısmına verdiği mal ve hizmetlerin ve ekonominin dünyanın geri kalan kısmı karşısındaki hak ve yükümlülüklerindeki değişikliklerin kaydı olarak ifade edilir.Dış ödemeler dengesi ülkelerin belirli bir dönem içindeki dış ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu gösterir ve dış dünyadan sağladığı gelirlerin dışarıya yaptığı ödemelere eşit olup olmadığını gösterir. Hükümetlerin ekonomi politikaları için önemli bir başarı ölçütüdür (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

Bilanço açığı: Belirli bir dönem aralığında taşınır ve taşınmaz varlıkların bunları sağlamak için kullanılan öz ve yabancı kaynakların üstüne çıkmasıdır (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

Bilanço fazlalığı: Belirli bir dönem aralığında taşınır ve taşınmaz varlıkların bunları sağlamak için kullanılan öz ve yabancı kaynakların altına düşmesidir (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

Kalkınma: Toplum için ekonomik, sosyal ve siyasal alanda ulaşılmak istenilen her türlü gelişme ve değişimdir (İnternet:e-öğrenme.anadolu.edu.tr).

1.3. Amaç ve Sorun

Tezin amacı ve bu yönde ele alınan sorun ve modeli; dünyada ki toplam ve mal çeşitleri üretiminin toplam ve mal çeşitleri tüketimine; yine toplam ve toplam mal çeşitlerine ait ithalatın toplam ve mal çeşitleri ihracatına eşit olduğu gelecekte de eşit olmak zorunda olduğu gerçekliklerine dayandırılmaktadır.

a. Amaç:

Bu çalışmanın amacı ekonomik üretim kalkınma modelinin Türkiye'nin dış ticaret sürecine olan etkisinin incelenmesidir.

b. Hipotez:

Ekonomik üretim kalkınma modelinin Türkiye'nin dış ticaret ve ithalat sürecini etkilemekte olduğu açıktır. Aynı yönde tezde dış ticaret ve ithalatın ekonomik üretim ve kalkınma koşullarını, biçimlerini ve modelini etkilediği; kısa ve uzun erimli dış ticaret cari işlemler dengesini gerektirdiği; yine rasyonel, dengeli,

verimli ve uygun bir ithalat, dış ticaret biçiminin ve modelinin bulunduğu hipotezine dayanılmıştır.

1.4. Çalışmanın Materyali, Modeli ve Yöntemi

Çalışmanın materyali dış ticaret, ithalat ve kalkınma süreçleri ile ilgili kaynaklardan oluşmaktadır. Örnekleme ise araştırmacının ulaşabileceği kaynaklardır.

Bir ülkede genel olarak milli gelir, yatırım, tüketim, ihracat harcamaları ile ithalat geliri biçimlerinde tanımlanır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde ve ülkemizde ihracat ile ithalat farkı genellikle eksi olmakta; dış ticaret açığı ortaya çıkmaktadır. Bu gerçeklik ülkenin makroekonomik büyüme modellerini dengelerini etkilemekte ve hatta uzun dönemde sosyoekonomik yapıyı biçimlendirmektedir.

Çalışma modeli ve yöntemi bu gerçekliklerin, bu gerçekliklere bağlı sınırlara ve olanaklara dayandırılmıştır. Çalışmada kavramsal ve tanımsal araştırma, geliştirme ve çözümlene modeli ve yöntemi kullanılacaktır. Çalışmanın modeli ve yöntemi, materyal, dokümanlar derinlemesine incelenerek dış ticaret, ithalat ve kalkınma süreçlerinin; amaç ve hipotez bağlamında ithalat ve kalkınma modelinin ve yönteminin açıklanması, geliştirilmesi; model ve yöntem bağlamında kaynakların ve verilerin çözümlenmesi; sonuçlar ile verilerin genişliğine analizleri ve karşılaştırmaları aşamalarını kapsamaktadır.

2. BÖLÜM

MATERYAL, MODEL VE YÖNTEM

2.1 Genel Bakış Ön Bilgi

Çalışmada kavramsal ve tanımsal araştırma, geliştirme ve çözümleme modeli ve yöntemine dayanılacağı belirtilmiştir. Araştırmada materyal ve doküman incelemesi, çalışmanın teorik temellerinin oluşturulmasında, araştırma metodolojisinin, veri toplama yöntemlerinin ve araçlarının, verilerin analizi yöntemlerinin tespitinde temel alınmaktadır.

Materyal ve doküman incelemesi, araştırılması incelenen dış ticaret, ithalat ve kalkınma süreçleri, olguları veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman incelenmesi, araştırmalar için temel bilgi, model ve yöntemleri oluşturmak için iyi bir veri toplama tekniğidir. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkin şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynakları olup araştırmacının ihtiyacı olan verileri gözlem ve görüşme yapmadan elde etmesini sağlarlar. Öte yandan, nitel araştırmalar diğer veri toplama yöntemleriyle verilerin çeşitlendirilmesini sağlayarak araştırmanın geçerliliğine katkıda bulunur.

2.1.1 Ekonomi ve Dış Ticaret Bakış Açıları

Bu başlık altında dış ticaretin tanımı ve kapsamı incelenmiş ve ekonomiyle ilişkisinden bahsedilmiştir.

2.1.2 Dış Ticaretin Tanımı ve Kapsamı

Dış ticaret bir ülkedeki kamu ve özel kuruluşlarının, diğer ülkelerle yaptıkları mal veya hizmet alım ve satımı olarak tanımlanır (Seyidoğlu, 2001). Dış ticarete, herhangi bir mal veya mal grubu bir ülkeden başka bir ülkeye geçmekte ve bunun karşılığında bir diğer ülkeden bir mal veya mal grubu o ülkeye girmektedir. Yani dış ticaret bir ülkenin ithalat ve ihracat hareketlerinin toplamını ifade eder ve bir ülkenin ödemeler bilançosunun en önemli bölümünü oluşturur (Alkın, 1990).

Dışticaretin en temel özelliğini, ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyen uğraşları içermesidir. Dış ticaret ithalat ve ihracat işlemlerinin toplamıdır ancak sermaye ve teknoloji hareketlerini içermez Dışticaret aynı zamanda bir ülkenin, başka ülkelerden belli dönemlerde mal alması ve ya bunlara mal satması olarak da tanımlanabilir (Haçerlioğlu, 1993).

Ülkelerin dış ticaretle uğraşmalarının nedenlerinin başında yerli üretimin yetersiz olması, uluslararası fiyat farklılıklarının olması ve mamul farklılaşması gibi nedenler gösterilir. Dış ticareti bir gereklilik haline getiren diğer unsurlar farklı nedenler yüzünden bazı mal ve hizmetlerin üretiminde ekonomik bir üstünlük bulunması ve iç talep açığının giderilmesidir (Karluk, 1998).

Bir ülke dış ticaretini optimum yani en uygun olarak nitelendirilen bir gümrük tarifesi koyarak dış ticari ilişkilerinde refah düzeyini en yüksek seviyeye çıkarabilir. Dış ticarete gümrükte tarife koyanın refah artışları, diğerlerindeki refah düşüşü pahasına gerçekleştiği için yüksek bir olasılıkla onlarda aynı yola başvuracaktır (Seyidoğlu, 2001).

Bir ülkenin gümrük tarifesi koyması ülke refahı açısından ticaret hadlerindeki iyileşme ve ticaret hacmindeki daralma olarak iki zıt etki doğurur. Optimum gümrük tarifesi ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz etkilerine karşılık, ticaret hadlerindeki iyileşmeden meydana gelen net refah artışlarını maksimum yapan gümrük tarifesidir (İnternet:www2.aku.edu.tr).Bu tarife düzeyi aşıldıktan sonra her birim gümrük tarifesi artışı refah kaybı demek olacaktır. Tarife düzeyi aşırı şekilde artarsa bu noktada ticaret hacmi sifıra düşebilir ve bu durum yasaklayıcı tarife olarak adlandırılır. Bu noktada dış ticaret kazançları da sıfır olmaktadır(Seyidoğlu, 2001).

Günümüzde büyük bir ülkenin bu şekilde bir tarife yükseltmesini gerçekleştirmesi pek mümkün değildir. Bu düzenleme GATT ilkeleriyle bağdaşmayacağı gibi, söz konusu optimum özelliğine sahip olması için diğer ülkelerin buna karşılık hiçbir önlem almaması gerekir. Diğer ülkeler karşılık olarak gümrük tarife artışlarını gündeme getirirse beklenen refahın maksimum seviyede olması durumuna ulaşamaz. Doğal olarak her ülke kendi çıkarını düşündüğü

varsayarsak, bunu yapmaları beklenecektir. Günümüzde dünya ticaretini serbestleştirmek yönünde çalışmalar sürmektedir.

Dış ticaret uluslararası ekonomik ilişkilerde söz sahibi olmak için önemlidir. Ülkeler kendi kaynakları ile ihtiyaçlarının tamamını gideremezler ve insanoğlunun ihtiyaçları sürekli artar fakat ülkelerin hatta dünyanın kaynakları bu ihtiyaçlara göre oldukça sınırlıdır (Hançerlioğlu, 1993).

Dış ticaret kavramında, ihracat ithalattan fazla olursa dış ticaret fazlalığı, meydana gelir. İthalat ihracattan fazla olursa dış ticaret açığı ortaya çıkar. Dış ticaret dengesine; bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı hizmet ticaretinin dengesi, diğer gelirlerin dengesi ve cari transferler eklendiğinde cari işlemler dengesi veya cari denge elde edilir. Denge negatif ise cari işlemler açığı olur. Denge pozitif olursa cari işlemler fazlalığı oluşur (Karluk, 1998).

Cari işlemler açığı ile büyüme arasındaki ilişkinin kaynağı, milli gelir seviyelerinde meydana gelen artışların iç talepte oluşturduğu artışlardır. İç talepte meydana gelen artışlar, ithalatı artırmakta, buna bağlı olarak dış ticaret dengesinde yaşanan bozulmalar da cari açığa neden olmaktadır. İthalat artışının birinci nedeni tüketim mallarına olan talebin yeterince karşılanamamasıdır. Bu durum bireylerin yabancı mallara yönelmesine neden olur. Ayrıca ertelenmiş olan tüketim tercihlerinin artışa geçmesi tüketim malları ithalinin artmasına neden olur. İkinci neden ihracat sektörünün ithalata bağlı olan yapısıdır. Özellikle krizler sırasında ihracat eğilimi artarken, ihracat sektörünün yatırım ve ara malı ithaline bağımlı olması ithalatın da artışına neden olur. İhracatın ithalata bağımlı olması, ithalatta azalmanın gerçekleşmemesine sebep olurken, ihracat artışının yarattığı gelir etkisi de iç talebi artırmak suretiyle fazla ithalatı teşvik eder (Hançerlioğlu, 1993).

2.1.3 Ekonomi ve Dış Ticaretin Temel Düşünceleri

Bu başlık altında merkantilizm, fizyokrasi, liberalizm, keynesyen ve neoliberalizm yaklaşımları incelenmiştir.

2.1.3.1. Merkantilizm

Batı Avrupa ülkelerinde Ortaçağın sonuyla Sanayi Devrimi arasındaki döneme hâkim olan yani 15. yüzyıldan 18. yüzyıl ortalarına kadar süren ve ticari kapitalist sınıfın ideolojisini yansıtan düşünce sistemine Merkantilizm adı verilmiştir (Kazgan, 1984; Alkın, 1992).

Merkantilizm 16. yüzyıldan 17. yüzyıl sonlarına etkili olmuş bir dış ticaret teorisi. Bu çağda doğal ekonomi anlayışıyla birlikte feodalizm ve skolastisizm de etkisini göstermiştir. Bu düşünce sistemi kabul edilen Orta Çağ düşüncesine karşı çıkmıştır. Bunun yanında reddedip onun yerine daha akılcı ilkeler oluşturmaya yöneltmiştir. Merkantilizm bu yönü ile kendisinden sonradan ortaya çıkacak olan ve gerçek politik ekonominin kurucusu sayılan Fizyokratizmin öncüsü sayılmaktadır (Seyidoğlu, 2003).

Coğrafi keşifler, Avrupa'da yaşanan nüfus patlaması, tacir sınıfının gelişmesi, Rönesans'ın kültürel alandaki etkileri, yenedünyada keşfedilen değerli metaller, feodalitenin yerine ulusal devletin oluşumu, hükümdarların otoritelerinin artması, kâr ve servet birikimi konusunda dinsel görüşlerin değişmesi gibi gelişmeler merkantilizmi hazırlayan önemli etmenler arasındadır (Seyidoğlu, 2007).

Merkantilizmin konu alanı özellikle dönemin ilk yıllarında günlük hayat problemleri ve ulusal devletin zenginliğini nasıl arttırılacağı olmuştur. O çağlarda bir devletin güçlü olduğunun kanıtı, uzun savaşlara dayanması, ülkeler fethetmesi ve kolonilere sahip olabilmesiydi. Bu sebeple bir devletin başındaki kişinin birinci amacı hazineyi büyütmektir ve bunun için de dış ticarete ithalattan çok ihracat yapılması gerekmektedir (Samuelson, 1965). Bu düşünce sisteminde devletlerin ekonomik zenginliği değerli madenlere sahip olmalarıyla da ölçülürdü. Bu yüzden devletler sömürgelerinde zengin altın ve gümüş madenleri bulunan Avrupa ülkeleri bu konuda şanslıydı. Çünkü sömürgelerinde değerli maden yatakları bulunmayan diğer Avrupa ülkeleri mümkün olduğunca çok ihracat yaparak ve mümkün olduğundan daha az ithalat yaparak dış ticaret fazlası yaratmaya ve böylece ülkelerine kıymetli maden girişi sağlamaya çalıştılar (Savaş, 2000). Bu düşünce yaklaşımı özellikle batı ülkeleri ile bunların sömürgeleri arasındaki ticari ilişkilerde

hâkim olan ekonomik politikanın bir sonucudur (Barda ve Alkın, 1967). Bu yaklaşım yeni ticari kapitalist sınıfa ait fikirleri yansıtan bir politik ekonomik sistem olarak, yaklaşık üç yüzyıl, merkezi milli devletlerin iktisat politikası ilkelerinin belirlenmesinde rol oynamıştır (Kazgan, 1984).

Bir ülkenin ekonomik refahı, zenginliği merkantilistlere göre ülkenin ekonomik gücünün ölçüsüdür. Bu yaklaşıma göre para ve kıymetli maden stokları arasında bir ayırım yoktur. Ekonomik gücün ölçüsü olarak da ülkenin sahip olduğu kıymetli madenler (altın ve gümüş) gösterilmektedir Merkantalist düşüncede ülkenin ihracatının ithalatından daha fazla ise, net olarak ülkeye giren altın-gümüş gibi değerli madenler de daha fazladır. Bu sebeple dış ticaret fazlası elde etmek temel amaçtır. Değerli madenleri tek gerçek zenginliktir ve ihracatçıların kârı ulusal çıkarla özdeş tutulmuştur. Bu yaklaşımda dış ticaret fazlası elde edebilmek için korumacı dış ticaret politikaları izlenmiştir, ihracat teşvik edilmiştir (Ölmezoğulları, 1999).

Merkantilist yaklaşımda zenginleşirmenin yolu ticaretten geçmektedir. Bu doğrultuda hükümetlerin ihracatı özendirilmesi ve ithalatı sınırlandırılmalıdır. Bu uygulamanın bir sonucu olarak, devletler, dünya ticareti içindeki paylarını arttırabilmek için, dünyayı kolonileştirme eylemine yönelmişlerdir. Korumacı dış ticaret politikası ve dünyayı kolonileştirme uygulamaları sonucu sermaye devlet eliyle biriktirilmiştir (Öztürk, 2005).

Merkantilist düşünce sistemi bir yandan dış ticaret fazlası vererek değerli maden birikimi sağlamayı teşvik ederken bir yandan da nüfus artışını özendirir. Nüfus artışının özendirilmesinin de iki önemli sebebi vardı. Birinci sebep, güçlü bir devlet olabilmek için gerekli olan güçlü ordunun askeri gücünün insan sayısına dayanması, ikinci sebep ise, üretimin emek-yoğun olduğu bu dönemde ihracat fazlası sağlanabilmesi için üretim artışının düşük ücretlerle gerçekleşmesinin gerekmesidir (Kazgan, 1984). Merkantilizmde ulusal zenginlik, halkın refahı, tüketici ya da işçi yararı ile ilgili değildir. Hatta üreticilerin olabildiği kadar düşük ücretlerle işçi çalıştırmaları da dünya piyasalarında rekabet için gerekli görülmüştür (Kazgan, 1998). Merkantilizm düşüncesini uygulayan Batı Avrupa ülkeleri, kendi insanlarını çok düşük ücretle çalıştırdılar. Bu durum, üretimde verimlilik düşüşüne, toplumsal ve siyasal bunalımlara da neden oldu (Alkın, 1992).

Merkantilizmi yıkan gerçek nedenler ise 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi kapitalizminin doğuşunu hazırlayan koşulların ortaya çıkması, böylece ticari kapitalizmin sonunun yaklaşmasıdır. Ayrıca çok fazla altın birikimi neticesinde 18. yüzyılda ortaya çıkan hızlı fiyat artışları da bu yıkımda etkili olmuştur (Kazgan, 1984).

2.1.3.2. Fizyokrasi ve Bakış Açısı

Merkantilist düşünce yaklaşımı yaklaşık olarak üç asır uygulanmıştır. Bu durum ideolojik tepki yaratmıştır. Fizyokrasi, merkantilizme karşı bir anti tez olarak ortaya atılmıştır. Fizyokrasi kelime anlamı olarak doğanın egemenliği demektir. Bu yaklaşım ekonomi bilimine ait ilk düzenli görüşleri kapsayan yaklaşımdır ve 18. yüzyılda Fransa’da ortaya çıkmıştır (Alkın, 1992).

Fizyokrasiye göre insanlar kendi kişisel çıkarlarının bilincinde olmalıdır. Çünkü bir insanın ihtiyaçlarını en iyi bilen yine insanın kendisidir. Bu doğrultuda düşünülürse ekonomik sistemin temelini kişisel çıkarlar oluşturur. Bu yaklaşımda insanlar her davranışın yarar ve zararlarını hesaplar ve diğer insanlarla işbirliği yapmanın gereğini kabul ederler.

Fizyokrasiye göre servetin kaynağı topraktır. Bu yaklaşım Fizyokratların çiftçilikte kullanılan emeğin üretken olacağını öne sürmelerine neden olmuştur. Bu yaklaşımda toprak sahipleri, çiftçi sınıfı ve üretken olmayan sınıf olmak üzere ekonominin üç sınıfı vardır. Bu üç grup net üretim ile ekonomideki aldıkları yerlere göre açıklanır. Eğer bir sınıf geçimi için gerekenden daha fazla üretim yapıyorsa verimlidir ve üretkendir. Buna göre tarım yaptıkları toprağı mal sahiplerinden kiralayan çiftçi sınıfı üretken bir sınıftır (Samuelson, 1965). Bu yaklaşıma göre ekonomik büyümenin temel kaynağı tarımdır. Ticari ve sanayi faaliyetleri büyümeye yol açmaz. Çünkü ekonomideki tek üretici sektör tarımdır ve ancak tarımsal faaliyetler net üretimler yaratabilir yani harcanan emekten daha fazlasını verir.

Fizyokrat düşüncede zenginlik çiftçilik, balıkçılık ve madencilik gibi faaliyetlerde doğanın yardımıyla üretilen mallardan oluşur. Bu yaklaşımda üretim ile üretimde kullanılan malzemedan fazla ürün elde edilmesi esastır. Ayrıca bu artık değer mutlaka fiziki varlığa sahip bir mal, “reel ürün” olmalıdır. Örneğin el sanatları

ile uğraşanlar, esnaflar veya zanaatkârlar, tüketicinin kullanımına hazır bir ürün yaratabilir. Ancak bu ürünün değeri, üretim için gerekli hammadde ile üretimde harcanan emeğe eşittir. Dolayısıyla bu tür bir üretim net üretim değildir (Alkın, 1992).

Fizyokraside para sadece mübadele aracı değildir. Fizyokratlar paranın toplam iktisadi faaliyet üzerindeki etkisinin olduğunu savunmuşlar ve tasarrufları faydalı görmemişler, spekülâtörlerin yaptıkları stoklamanın olumsuz etkisini kabul etmişlerdir. Bunun nedeni tarımsal ürünlerin iyi bir fiyat elde etmesini önlemesi dolayısıyla safi hâsılayı azaltmasıdır.

Fizyokratların yaşadığı dönem, ticari sermaye birikiminden sanayi sermaye birikimine geçiş dönemidir. Fizyokratlar, dış ticareti artık değer üretmeyen bir faaliyet olarak görmekle birlikte, üretilen zirai ürünlerin başka pazarlara ulaşması ve daha yüksek kâr sağlaması açısından da gerekli görmüşlerdir. Fransa'da hububat ihracının serbestleşmesi kapitalist/girişimci tarımsal üreticinin eline geçen fiyatları yükselteceğinden iç ve dış ticarete konulan sınırlamalara karşı çıkmışlardır. Aynı şekilde dış ticareti sanayiye hizmet ettiği ölçüde yararlı bulmuşlardır. Dış ticarete ihracat kumpanyalarının yerini sömürge kumpanyaları almış ve dış ticaretteki kısıtlamalar 18. asırdan itibaren kaldırılmaya başlanmıştır (Kazgan, 1984).

2.1.3.3. Liberalizm

Liberalizmbireysel özgürlüğü temel alan politika geleneği ve düşünce akımıdır ve ekonomik anlamda değişim temelli bir ideolojidir. Liberalizmde insan hakları,çoğulcudemokrasi,sivil haklar,inanç özgürlüğü,bireycilik,serbest ticaret, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve özel mülkiyet gibi fikirler bulunur.

18. yüzyılda liberal fikirlerin Aydınlanma Çağı filozofları ve iktisatçıları arasında yayılmasıyla Liberalizm ortaya çıkmıştır. Birey haklarını koruma görevini devlet yerine getirmekte başarısız olursa devlete karşı başkaldırma hakkının doğması fikri liberal devrimcilerin dayanak noktasıdır. Bu yaklaşım ile yasaların egemenliği anlayışı güçlenir, devletlerin yetkileri sınırlandırılarak yaşama, özgürlük, mülkiyet ve mutluluğa erişme haklarının herkese ait olduğu kabul edilir. 20. yüzyıl boyunca liberal fikirler daha da yayılarak Amerika'da bireycilik ve klasik liberalizm ile

ilişkili laissez-faire ekonomi fikirleri liberteryen okulun temelini oluşturur. 1947 yılında tüm dünyada liberal partileri kapsayan, liberal demokrasinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesini amaçlayan Liberal Enternasyonal kurulur.

2.1.3.4. Keynesyen bakış açısı

20. yüzyıl İngiliz ekonomisti John Maynard Keynes'in görüşlerini temel bir bakış açısıdır. Bu bakış açısına göre özel sektörün aldığı kararlar ekonomik olarak verimsiz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle ekonomi düşük seviyede işler. Devlet bu noktada devreye girerek iş döngüsünü dengeler. Bu bakış açısında karma ekonomi savunulmaktadır. Para ve reel ekonomi arasındaki ilişkiyi faiz oranları üzerinden incelemiştir (Alkın, 1992).

2.1.3.5. Neoliberalizm

Piyasanın özel teşebbüse bırakılmasını savunan bir bakış açısıdır. Devletin sıkıntılı anlarda piyasaya müdahale etmesini, özel mülkiyeti ve kişisel hürriyeti savunur. Dengelenmiş bütçe, serbest piyasa ve serbest ticaretin olması gerektiğini söyler. Kişilerin maddi ve manevi yükselmesini ve toplumun fakir kısmının durumunun düzeltilmesi için devletin harekete geçmesi gerektiğini savunur. artan oranlı vergi alınmasını, devletin eğitim, sağlık gibi alanlar için finans sağlaması gerektiğini ve toplam talebin yönetilmesi gerektiğini ileri sürer. Batıda büyük yankı uyandıran bu akım son zamanlarda sosyalist yaklaşmıştır

2.2. Ekonomi ve Dış Ticarete Bakış

Dış ticaret kavramına dair çeşitli kaynaklarda birbirine yakın ama birbirinden farklı tanımlar vardır. Tez çalışması, ticaret çerçevesinde kalkınma modeli, ithalat ve ihracat önlemleri, GATT, DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ, Avrupa Birliği(AB) Maastricht anlaşması hükümleri çerçevesinde ilerletilmesi temel alınmıştır.

2.2.1. Dış Ticaret Türleri ve Ekonomiye Etkileri

Bu başlık altında ithalat ve ihracat türleri açıklanmış ve dış ticaretin ekonomiye etkileri incelenmiştir.

2.2.1.1. İhracat Türleri

İhracat, bir ülkenin ürettiği malları diğer ülkelerdeki alıcılara satılmasıdır. İhracatta önemli olan ihracatı yapanın özel ya da tüzel kişiler olmasıdır. Türkiye’de İhracat Rejimi Kararları ve İhracat Yönetmeliklerine göre ihracatçı olabilmek için İhracatçı Belgesi veya İhracat Belgesi ve Ruhsatnamesi’ne sahip olmak gerekmektedir (Seyidoğlu, 2002). İhracat türleri ise serbest (özelliği olmayan), kayda bağlı ve özellikli ihracat olmak üzere üç türde incelenebilir.

Serbest (özelliği olmayan) ihracat: Serbest yani özelliği olmayan ihracat kanun, kararname ve uluslararası anlaşmalar vb. ile ihracatı yasaklamamış ihracattır. Bu tür bir ihracatta ihracatçılar, birliklere onaylatacakları gümrük beyannameleri ile doğrudan gümrük idarelerine başvurarak ihracatlarını gerçekleştirir. Bu ihracat türünde hiçbir bir kısıtlama olmaz ve herhangi bir kurumdan da izin gerektirmez.

Kayda bağlı ihracat: Kayda bağlı ihracat, listesinde yer alan mallar özelliği itibarı ile sadece ihracatçı ülkede bulunmakta veya dünyada kısıtlı olarak bulunan mal cinslerinden biri olarak bilinmektedir (Melemen ve Arzova, 2000). Bu ihracatta ihracatçılar kayıt için GB ile birlikte ilgili ihracatçı birliklerine başvururlar. Birlikler onayladıkları gümrük beyannamelerine kayıt açıklamalarını yaparlar ve gümrük idarelerine bırakılmak üzere ihracatçıya verirler. İhracatçılar, birliklerce kayıt açıklaması düşölerek onaylanmış GB ile birlikte ihracatın yapılacağı gümrük idaresine müracaat ederler (İhracat Yönetmeliği, 1996).

Özellikli İhracat: Özellikli ihracatın söz konusu olduğu ihracat faaliyetler şu şekildedir:

- **Kredili ihracat:** İki veya daha çok taraflı kredi anlaşmaları dışında kalmak kaydıyla, ihracat bedelinin “Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatında öngörölün süreleri aşmayacak şekilde yurda getirilmesine olanak tanıyan ihracat şeklidir (İhracat Yönetmeliği, 1996).

- **Konsinye ihracat:** Kesin satışı daha sonra yapılacak olan dış alıcılara, komisyonculara, ihracatçının yurtdışındaki şube ve temsilciliklerine mal gönderilmesi şeklinde yapılan ihracat türüdür.

- **Transit ihracat:** Alış ve satış bedelleri arasında, lehte fark olması ile mal bedelleri için transfer yapılarak veya yapılmaksızın satın alınan yabancı menşeli veya Türk menşeli olmakla birlikte, gümrük sınırları dışına satılmış malların, transit olarak ya da doğrudan bir şekilde serbest dolaşıma giriş ve ithalat rejimleri hükümlerine tabi olmaksızın, başka bir ülke ya da serbest bölgeye satılması sürecidir (Karahana ve Canitez, 2005).

- **Bedelsiz İhracat:** Türkiye’de çalışan yabancıların, yurtdışına hane nakli sureti ile gidecek Türk vatandaşlarının, sürekli veya geçici görevle yurt dışına giden kamu görevlilerinin, yabancı turistlerin ve yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının beraberinde götürdükleri, gönderecekleri veya adlarına gönderilecek eşya ve taşıtlar bedelsiz olarak ihracat kapsamına girer (Bedelsiz İhracata İlişkin Tebliğ, 1996).

- **Geçici ihracat:** Az veya çok işçilik gördürülmek, eritilerek şekli değiştirilmek, ambalajlanmak veya diğer katma değer kazandıran faaliyetlerle hammadde, yarı mamul ve son ürünlerin yurtdışına geçici olarak gönderilmesidir.

- **Ticari kiralama yoluyla ihracat:** Malın belli süre için bir bedel karşılığında yurtdışına çıkarılarak kiralanmasıdır (Karahana ve Canitez, 2005).

- **Fuar ve sergilere katılım:** Türkiye’yi temsilen katılınacak fuar ve sergileri düzenleyecek organizatör firmalar, “yeterlilik belgesi” olarak, başvuru formunu doldurup, bağlı oldukları odaya onaylatır ve DTM’ye müracaat ederek fuarlara katılırlar. Fuarda sergilenen ürünler satılmışsa bedelini, satılmazsa kendisini 90 gün içerisinde ülkeye geri getirmelidirler.

- **İthal edilmiş malların ihracatı:** Yabancı menşeli ve vergileri ödenmiş olan mallar teşvikten ve KDV iadesinden faydalanmamak suretiyle başka bir ülkeye ihraç edilebilmesidir.

2.2.1.2. İthalat Türleri

İthalat, bir ülkedeki alıcıların diğer ülkelerde üretilmiş malları satın almasıdır. İthalatı yapanlar özel ve tüzel kişiler, kamu iktisadi kuruluşları, özel kuruluşlar ve devlet olabilir. İthalatı devlet yaparsa yine devlet adına bir kamu kurumu yapmalıdır. İthalatçı, ihracatçıyla yaptığı anlaşmalarla yurtdışından satın aldığı malı, ithalat ve gümrük mevzuatları doğrultusunda ülkeye sokacak olan ve

ihracatçıya veya bir üçüncü gerçek ve tüzel kişiye kambiyo yükümlülüğünü yerine getirerek bedelini ödeyecek olandır. İthalat türleri ise bedelli, bedelsiz ve geçici ithalat olmak üzere üç alt başlık altında incelenebilir.

Bedelli ithalat: Bir malın veya ekonomik değerın gümrük mevzuatı ve ilgili düzenlemeler yürürlüğünde fiili ithalatının yapılması ve bedelsiz ithalat hariç, ithalat tutarının Kambiyo Mevzuatı yürürlüğünde ihracatçı ülkeye transferidir. (Karahana ve Canitez, 2005).

Bedelsiz ithalat: İthalatı söz konusu malın bedelinin ödenmemesi anlamına gelir ve bedelin ödenmemesi, yurtiçinden bir döviz çıkışı olmamasıdır. Bedelsiz denilerek kastedilen, gümrük vergisinin olmaması değildir, bu yolla getirilen mallara uygulanan mevzuat çerçevesinde gümrük tarifesi uygulanır.

Geçici ithalat: Serbest dolaşıma girmemiş ithal malın, ithalat vergilerinden muaf olarak ve ticaret politikası önlemlerine tabi olmaksızın Türkiye Gümrük Bölgesi içinde kullanılmasına ve doğal yıpranmalar hariç olduğu gibi gümrük bölgesini terk etmesi şeklindeki ithalattır.

2.2.2. Dış Ticaretin Ekonomi Açısından Önemi

Dış ticaret bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin bir göstere olup işlevleri küresel piyasanın avantajlarından yararlanmak, ülke içindeki üretimin daha pahalı veya yetersiz olduğu durumlarda iç talebi dış ülkelerden karşılamaktır (İnternet: ksi.deu.edu.tr).

Dış ticaretin ekonomik açıdan gelişme ve kalkınma sürecinde iki önemli rolü vardır. Birinci rolü dış ödeme gücünü temin etmek olup, ikinci rolü ise dış ticaretin uluslararası işbölümünü uyararak kaynak dağılımını etkilemesidir (Serin, 2001).

Dış ticaret sadece mevcut kaynaklar daha iyi kullanılarak değil, yarattığı dinamik etkilerle de ülkelerin gelişmişliği üzerinde olumlu etkiler meydana getirir. Dış ticaretin özellikle yurtiçi üretim ve kaynak açığını kapatmak, ürün fazlasına pazar alanları sağlamak, ulusal üreticiler için rekabet yaratmak, iç piyasa hacmini genişletmek, ekonomiye dinamizm kazandırmak gibi olumlu etkileri vardır. Ayrıca yeni ürünlerin üretimine imkân yaratmak gibi görünür ve görünmez pek çok olumlu etkisi de bulunmaktadır (Parasız, 1998).

Ülkelerin üretimle birlikte ekonomik olarak büyümesi için yatırımlarını arttırması gerekir. Aynı zamanda tasarruf ya da döviz açığı bulunan ülkeler de bu açığı gidermek için ihracatlarında artışlar meydana getirmelidir. Dış ticaret, ekonomik büyümenin asıl ve en önemli kaynağıdır. İhracata dayalı büyümede öncelikle ihracat artışı üretimde artışa neden olmakta ve dış ticaret aracılığıyla milli gelirin artması sağlanmaktadır. Bunun yanında dış ticaret kısıtlarının ortadan kaldırılmış olması ile ara mal ve girdilerin ithaline olanak sağlayan bir ortamın yaratılması da ihracatın dolaylı olarak üretimin artışına yol açacaktır (Şen, 2007).

İhracat, ekonomik büyümeyi uyan ve bunu açıklayan birçok faktörden biridir. İhracattaki artış üretimdeki talebin artışı demektir ve bu reel orandaki GSYİ'yi arttırır. Ek talep yaratan bir olgu olarak yatırımları arttıran, uluslararası bir rekabet faktörü olarak kalitenin iyileştirilmesini, verimliliğin artırılmasını gerekli kılan bir uyarıcıdır. Belli bir dönemde milli gelir ve çıktı, gayri safi ihracat artarsa ya da ithalat azalır yükselmekte, tersine belli bir dönemde gayri safi ihracat düşer ya da ithalat artarsa milli gelir de düşmektedir (Parasız, 1998).

İhracat ile üretim arasında olumlu bir etkileşim olup ihracatın ekonominin gelişimi üzerinde doğrudan bir etkisi vardır. İhracatla artan üretim, ekonomide dışsal ölçek ekonomilerin ortaya çıkmasına yol açarak maliyetleri düşürür ve yeni üretim yöntemlerinin bulunmasına neden olur. İhracat için etkin bir şekilde üretim yapan işletmeler, ekonomideki diğer işletmeleri de üretim yapmaya zorlayarak rekabetin artmasını sağlarlar. İhracatın artması, ihracat yapan sektörün üretiminde talebi artırarak faktör gelirlerini yükseltir. Ekonomide ihracat artışı ile ülkedeki üretim faktörleri daha fazla üretime katılabilir ve ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatı olur (Ersungur ve Yalman, 2009).

Dış ticaret ülke nüfusuna çalışma olanakları yaratması yönüyle önemli bir role sahiptir. İthal teknolojiler ve bunların yanında sermaye malları kullanılarak yeni yatırımlar yapılması, ülkede istihdamın yükselmesi diğer bir deyişle işsizliğin azalması anlamına gelmektedir. Benzer durum ihracatın artması durumunda da söz konusudur. İhraç edilen her mal, bu malı üretmek üzere işçi çalıştırılması, dolayısıyla yeni istihdamın yaratılması demektir.

İhracatın ithalattan fazla olması ekonomide toplam harcamaların artmasına ve istihdam düzeyinin artmasına katkıda bulunurken, ithalatın ihracattan fazla olması toplam talebi azaltarak çalışma düzeyini düşürücü etkiye sahip olacaktır (Seyidoğlu, 2001). Bu durum aynı zamanda ithalatın kalitesine de bağlıdır. Mal ithalatının büyük bir kısmının ara ve yatırım mallarından oluşması, ithalatın tamamlayıcı ithalat olma özelliği taşıdığını gösterir ve yurtiçi üretim ve katma değer üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır.

Yatırım malı ithalatı ekonominin üretim yapısıyla yakından ilişkilidir. Üretimde kullanılan ara ve yatırım malları ithalatının tamamlayıcı niteliği, üretim artışı ile birlikte istihdam üzerinde olumlu etki sağlamaktadır (Berksoy, 1994). Aynı durum tüketim malları için geçerli değildir. Tüketim malları tüketicinin ihtiyaçlarını doğrudan doğruya karşılayan mallardır. Bu nedenle istihdam üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Yatırım mallarının bir bölümü tarım ve hizmetler sektörlerinde de kullanılmaktadır. Yatırım malı ithalatının ikame mallardan oluşması da istihdamın azalmasına neden olmaktadır.

İhracatta gerçekleştirilen artış, dış ticaret düzleminde piyasalar ile olan rekabetin ekonomideki maliyet yapısını rasyonelleştirmesi yönünde bir baskı oluşturmaktadır. Bununla birlikte iç pazardan daha büyük bir dış pazarın açılması beraberinde yeni teknolojilerin kullanımını da gündeme getireceğinden verimliliği arttıracaktır.

Dış ticaretin enflasyon üzerindeki etkisine de talep artışına göre bakıldığında ülkenin ithal mallarına olan talep artışı üretim maliyetini yükseltir. Bu durum yurtiçi enflasyon üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır. Talep artışına bağlı olarak ithalatın ihracata göre daha fazla artması durumunda iç talep baskısı enflasyon oranını hızlandırmaktadır.

İthalat fiyatlarının yurtiçi enflasyon oranı üzerindeki etkisi, doğrudan ve dolaylı olarak iki yönlüdür. Doğrudan etki, tüketici fiyat endeksi sepetinde yer alan ithal mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişim aracılığıyla gerçekleşirken, dolaylı etki ise üretici fiyat endeksi sepetinde yer alan üretim faktörlerinin fiyatlarındaki değişim aracılığıyla gerçekleşmektedir (Parasız, 1998).

Ara ve yatırım mallarında dışa bağımlılık yüksekse enflasyonist baskı daha fazla hissedilmektedir. İhraç mallarının fiyatlarının yurtiçi enflasyon üzerindeki etkisi ise ihraç mallarının niteliğine bağlıdır. İhraç malları tüketim mallarından oluşuyorsa bu durum, yurtiçinde tüketim mallarına olan talebi arttırarak tüketici fiyat endeksinin artmasına yol açar ve yurtiçi fiyatlar artış gösterir. Artan taleple birlikte üretimde kullanılmak üzere ara mallarının artış göstermesi de yurtiçi fiyatların artmasına yol açmaktadır.

İhraç ve ithal fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisi olduğu gibi enflasyonun da bu fiyatlar üzerinde olumsuz etkileri vardır. Enflasyon dönemlerinde iç fiyatlar yükselirken, ithal mallar ucuzlar. Bir başka deyişle, bir malı yurt içinden satın almaktansa dış ülkelerden satın almak daha ucuz hale gelir. Bu durumda ithalatın artması, ihracatın azalması dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etki yaratmakta ve dış ticaret açığının ortaya çıkması ile sonuçlanmasına neden olmaktadır.

Dış ticaret özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülke açısından sanayileşme stratejilerinden biri olarak da kullanılmıştır. Çünkü dış ticaret ilişkilerinin endüstriyel bağlamda en önemli etkilerinin oluşan rekabet ortamında yerli üretimin gösterdiği gelişme olarak gözlemlenmektedir. Buna ithalatın disipline edici etkisi de denmektedir.

Bugün mevcut ekonomik düzenin bir gerçeği olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bakımından dış ticaret önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ürettikleri hammaddeleri gelişmiş olan ülkeler satarken, gelişmiş ülkeler için gelişmekte olan ülkeler de ürettikleri ürünler için bir pazar olmaktadır (İnternet:adumilas..edu.tr).

Ülkelerin dış ticaret politikaları ile ilgili kararları iktisadi kalkınma üzerinde etki yapabilir, çünkü dış ticaret politikaları milli gelirin bileşimini, istihdamı ve fiyat seviyesini, sanayileşme yapısını ve gelir dağılımını fazlasıyla ilgilendirmektedir. Dış ticaret politikası ile kalkınma arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Benzer bir durum ekonominin liberalleşmesinde de söz konusudur (Seyidoğlu, 2001).

Ulusal ekonominin dünya ekonomisine eklemlenmesini öngören politikalar açısından dış ticaret vurgusu ise oldukça önemli bir öğedir. Uluslararası piyasaların

giderek bütünleştiği ve üretimin de uluslar arası hale geldiği günümüz ekonomik düzeninde piyasada kalıcılığı sağlayacak stratejilerin geliştirilmesi gerektiği yönünde dünya gündeminde yer alan telkinler dikkate alınmak durumundadır.

2.3. Dış Ticaret Teorileri

Bu başlık altında Mutlak Üstünlük Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ve Heckscher-Ohlin teorisi incelenmiştir.

2.3.1. Mutlak Üstünlük Teorisi

Mutlak Üstünlükler Kuramı iki ülke arasında neden ticaret yapıldığını açıklar ve ticaret yapan ülkelerin ticaret sebebiyle kâr elde edip etmediklerini analiz eder. Bu kuram iki ülkenin var olduğu bir dünyada yalnızca iki malın üretildiği ve üretimin yapıldığı piyasanın serbest piyasa olduğunu varsayar (Tunç, 2004).

İki ülkeli bu kuramda, ülkelere biri, diğeriyle kıyaslandığında, hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. İhraç ederken düşük maliyetle ürettikleri malları tercih etmelidir. İç maliyetleri yüksek olan malları ise ithal etmelidir. Bu teoride bir ülke bir malın üretiminde kıt kaynakları ile diğer ülkeye göre daha uzmanca bir yaklaşımla üretim yapıyor ve maliyet avantajı sağlıyorsa bu hem üretici ülke hem de ithalat yapan ülke yararınadır. (Seyidoğlu, 2003).

Mutlak Üstünlük Teorisi, uluslararası ticaretin nedenini bilimsel olarak açıklamada önemlidir fakat sınırlı bir kısmını açıklayabilmektedir. Gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki ticaretin açıklanmasında yetersizdir. Mutlak Üstünlük Teorisinin dayandığı varsayımlar şu şekildedir.

- Sadece iki ülke vardır.
- Ülkelerin ikisi de yalnızca iki farklı mal üretirler.
- Devletin ekonomiye herhangi bir müdahalesi yoktur.
- Faktör ve mal piyasalarında tam rekabet şartları geçerlidir.
- Emek homojendir; yani bir ülkedeki bir birim emek diğer ülkedeki emeğe eş değerdir.

- Emek ürünlerin üretiminde tek faktör olarak kullanılmaktadır. Üretim yönteminde başka bir girdi yoktur.
- İki ülkede de sabit emek miktarı vardır.
- İki ülke içinde de emek tam anlamıyla çalıştırılmaktadır.
- Emek ülke içinde her iki malın üretim endüstrileri arasında serbestçe hareket edebilmekte; iki ülke arasında ise hareketsiz olmaktadır.
- Mallar iki ülke arasında serbestçe hareket edebilmektedir.
- Taşıma maliyetleri sıfırdır.
- Teknoloji seviyesi iki mal içinde sabittir.
- Üretim maliyeti iki mal içinde sabittir.
- Para değişim aracı olarak kullanılmaz. İki ülke takas yoluyla ticaret yapmaktadır, para vermeksizin mallar değiş tokuş edilmektedir.

Bu varsayımlar iki ülke arasında iki mallı bir dış ticaret ilişkisinin varlığında geçerlidir. Ancak ticaret ilişkisinin söz konusu olmadığı durumlarda ülkelerdeki her iki malın da fiyatlandırılmasında, ülkelerde üretilen her malın değeri o mal için harcanan emek miktarıyla açıklanabilmeli ya da değer kaynağının emek olduğunu kabul edilmelidir (Lindert&Pugel, 1996).

Mutlak Üstünlük Teorisinde serbest ticaretin yararları ortaya konurken önemli bir nokta göz ardı edilmiştir. İhracat sektörü, belirli miktardaki anaparayı ve emeği, diğer ülkelere göre daha fazla elde edebildiği takdirde, ülkeler arası ticaret söz konusu olacaktır. Bu durumda, eğer bir ülke diğer ülkeye göre, bütün üretim kollarında üstünlüğe sahip değilse, bu iki ülke arasında ticaret olmayacak mıdır? Az gelişmiş bir ülke, hiçbir malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip değilse, dış ticareten kazanç elde edemeyecek midir? Sonuçta uluslararası serbest ticaret nasıl genelleşecektir? Mutlak Üstünlük Teorisi bu soruları cevapsız bırakmıştır (Salvatore, 1986).

2.3.1 Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı ekonomide hala değişmeden kalan ve önemini koruyan kuramlar arasındadır (Tunç, 2004). Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramını, emek-değer teorisine dayanarak ortaya atılmıştır. Bu kuramda üretimde sabit maliyet kabul edildiği için, her ülkenin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu malda tam uzmanlaştırması gerektiği ileri sürülmektedir (Kazgan, 1997).

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramında uluslararası ticaret mutlak üstünlüklere dayandırılmak zorunda değildir. Çünkü bu kuramda uluslararası ticaret için üzerinde durulması gereken husus, ülkenin bazı malları diğer ülkeden daha ucuza üretmiş olması değildir. Esas olan nokta üretimdeki üstünlük derecesidir. Bir ülke, diğerine göre, hangi malların üretiminde üstünlük sahibi ise o malların üretiminde uzmanlaşması gerekir (Seyidoğlu, 2003).

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramının dayandığı varsayımlar şu şekildedir (Ertürk, 2001):

- Klasik ekonomi-politiğe hakim varsayımlarından biri paranın reel ilişkilere dışardan bakılmasıdır.
- Değeri yaratan tek ve biricik faktör emektir. Sermaye ve onun verimliliği göz önüne alınmamaktadır.
- Tam rekabet şartları söz konusudur. Fiyatları belirleyen piyasayı bozucu unsurlar yoktur. Piyasaya giriş ve çıkışlar serbesttir.
- Taşıma maliyetleri sıfırdır ve ekonomide tam istihdam söz konusudur.

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramının varsayımları bir başka kaynakta şu şekildedir (Salvatore, 1986):

- Uluslararası ticaret sadece iki ülke arasında yapılır.
- Ticarete sadece iki mal söz konusudur.
- Nakliye, sigorta gibi masraflar söz konusu değildir.
- Ticaret, takas esasına dayanmaktadır.

- Üretim faktörleri ülke içinde tam hareketli; ülkelerarasında ise tam hareketli değildir.

- Maliyetler, üretim miktarlarına bağlı olmayıp, emek maliyetleri itibariyle sabittir.

- Teknoloji, faktör arzları ve iş gücü yeteneği veri olarak kabul edilir.

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramında bir ülke modeldeki her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip, ancak bir malda diğerine göre daha yüksek oranda bir avantajı var ise bu malın üretiminde uzmanlaşmalı ve ihraç etmeli; daha az bir oranda avantaja sahip olduğu malı da dış ticaret yolu ile diğer ülkeden ithal etmelidir.

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı David Ricardo tarafından ortaya atılmadan önce 1808 yılında James Mill'in "Commerce Defended" ve Robert Torrens'in "The Economists Refuted" adlı eserlerinde ortaya konmuştur (Karluk, 2003). Bu üç iktisatçıda karşılaştırmalı üstünlükleri ifade ederken bazı varsayımlardan hareket etmişlerdir. Bu varsayımlar şu şekildedir (İyibozkurt, 1995):

- Hem ülke içinde hem de dışında ticaret takas yöntemiyle yapılmaktadır.

- Ticarete iki tür mal vardır ve iki ülke arasında ticaret gerçekleşmektedir.

- Taşımacılık, sigorta gibi masraflar sıfırdır.

- Emek değer teorisi geçerlidir ve emeğin homojenliği kabul edilmektedir.

- Malların üretiminde yalnızca emek kullanılmakta ve malların değeri kullanılan emeğe göre tespit edilmektedir.

- Üretimde sabit maliyet anlayışı kabul edilmektedir.

- Üretimdeki girdiler, ülke içindeki faaliyetlerde tam hareketliliğe sahiptir.

- Üretim girdilerinin ülkeler arası hareketliliği sıfırdır. Buna göre malların emek maliyetleri ve bunlar arasındaki oranlar ülkeler arasında değişiklik

göstermektedir. Yani, malların üretiminde farklı üretim fonksiyonları kullanılmaktadır.

- Mal ve üretim piyasa koşullarında tam rekabet geçerlidir. Ticaretin üretim kaynaklarının kullanımında bir etkisi yoktur.
- Karşılıklı ticaretin ülkelerin gelir dağılımı üzerinde bir etkisi yoktur.
- Ülkelerin ikili ticaretten kazançları ülke refahlarına katkı da bulunmaktadır.

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramında ülkeler arasındaki dış ticaret ilişkisi için olmazsa olmaz koşul her iki ülkenin de iç üretim maliyetleri ya da diğer bir ifade ile yurtiçi fiyatlarının birbirinden farklı olmasıdır (Çelik, 2005).

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramına göre bir ülke bütün malların üretiminde diğer ülkelere göre maliyet avantajına sahip olsa da, ya da bir ülke bütün mallarda diğer ülkelere göre maliyetlerde dezavantajlı olsa da, dış ticarete girerek kazancını ve refahını artırabilir.

2.3.2. Heckscher- Ohlin Kuramı

Heckscher-Ohlin teorisi rasyonalizme dayanana bir teoridir. Temel düşüncesi ise bir ülkenin üretim faktörlerindeki zenginliğe göre üretimlerini o faktörün yoğun kullanıldığı mallara yöneltmesidir. Bu sayede karşılaştırmalı üstünlük modelini kullanan ülke daha ucuza üretim yapacak ve bu konuda uzmanlaşacaktır (Seyidoğlu, 2003).

Heckscher-Ohlin Teoremi bazı maddeleri karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımına benzer birçok varsayımdan oluşmaktadır. Bu varsayımlar şu şekildedir (İyibozkurt, 1974) :

- İki mal, iki ülke, iki üretim faktörü olduğu varsayılmaktadır.
- Ülkelerin mal ve üretim faktörleri piyasasında tam rekabet şartları geçerlidir.
- Ülkelerin kendi içinde üretim faktörü hareketliliği tamdır; bununla beraber ülkeler arasında üretim faktörlerinin hareket etmediği varsayılmaktadır.

- Üretim faktörleri homojendir, üretim faktörü arzı sabit ve tam istihdam mevcuttur.

- Mallar, üretim faktörü yoğunluklarına göre sınıflandırılabilir.

- Ülkelerdeki mal üretimlerinde aynı teknik uygulanmaktadır. Aynı üretim faktörü girdileri, aynı miktarda mal üretmektedir.

Heckscher-Ohlin modelinin dayandığı bazı diğer temel varsayımlar şöyle özetlenebilir (Chacholiades, 1990):

- Modelde iki ülke, iki tür homojen üretim faktörü (emek-sermaye) ve iki tür mal vardır.

- İki ülkede de aynı teknoloji kullanılmaktadır.

- Her malın üretiminde ölçüye göre sabit getiri anlayışı geçerlidir.

- Güçlü faktör yoğunluğu söz konusudur. Bir malda her zaman diğerine görece olarak yoğun bir faktör bulunur.

- Hiçbir ülke sadece bir malın üretiminde uzmanlaşamaz.

- Tüm mal ve faktör piyasalarında tam rekabet kuralları geçerlidir.

- Her ülke içinde tam faktör hareketliliği, ülkeler arasında ise hareketsizliği söz konusudur.

- Ülkeler arasındaki beğeni kalıpları çok benzerdir. Örneğin; iki ülkedeki gelir seviyesi yakın ve mallarının fiyatları da benzer dersek bu iki milletin tüketim kalıpları da benzerdir anlamındadır.

- Dünya ticaretinde hiçbir engel, herhangi bir tarife, kota veya kontrol yoktur.

- Taşımacılık giderleri sıfırdır.

Heckscher-Ohlin teoreminin dayandığı dört önemli teorem vardır. Bunlar; Faktör Donatımı Teorisi, Faktör-Fiyat Eşitliği Teorisi, Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teorisi ve Rybczynski Teorisi'dir.

Heckscher-Ohlin modelinde sermaye de bir faktör olarak dış ticareti etkilemektedir. Dolayısıyla, ülkelerarası verimlilik farklılıklarını yeterince tatmin edici biçimde açıklayamadığı öne sürülen Ricardo'nun teorisi yerini, ülkelerin faktör donanımlarını ön plana çıkararak Heckscher-Ohlin teorisine bırakmıştır.

Heckscher-Ohlin teoreminde her ülke ucuza ürettiği üründe uzmanlaşır o ürünü ihraç eder karşılığında pahalıya ürettiği ürünü de ithal eder (Barda ve Alkın, 1967).

Heckscher-Ohlin teoreminde Tunç'a (2004) göre, kabul edilen varsayımlarını şöyledir:

- İki ülkenin olduğu bir dünyada, iki çeşit malın üretildiği ve üretim sürecinde sadece emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörü kullanılır.
- Her iki ülkede aynı üretim teknolojisi kullanılır.
- Ekonomide üretilen iki maldan birinde emek yoğun iken diğerinde sermaye yoğundur.
- Her iki ülkede, her iki malın üretiminde ölçüğe göre sabit getiri geçerlidir.
- Mal ve faktör piyasasında tam rekabet koşulları geçerlidir.
- Taşıma ve ulaşım maliyetlerinin sıfır olduğu kabul edilmekte olup ticareti kısıtlayacak tarifeler, tehdit ve diğer kısıtlamalar yoktur.
- Ulusal ekonomi içinde faktör serbestçe hareket edebilirken uluslararası arenada faktörler hareketli değildir.
- Her iki ülkede bulunan tüketicilerin zevk ve tercihleri aynıdır

Heckscher-Ohlin modelinin varsayımlarından birisi ülkelerin faktör donatımı bakımından birbirinden farklı olmalarıdır. Faktör donatımı ise fiziki ve ekonomik tanımlama olarak açıklanabilir. Fiziki yaklaşımda faktör bolluğu kavramı arz açısından ele alınır. Bu yaklaşımda faktör donatımı ise üretim faktörlerinin fiziki miktarları veya faktör stoku ile açıklanır (İnternet:www2.aku.edu.tr).

Ekonomik yaklaşımda faktör donatımı faktör fiyatları ile tanımlanarak hem arz hem talep güçlerine dayanmaktadır. Ülkenin göreceli anlamda zengin biçimde sahip olduğu faktörün fiyatının ucuz olması bir kuraldır. Neticede iki ülkedeki göreceli faktör bedelleri karşılaştırılarak ülkelerin faktör donatımı özellikleriyle ilgili sonuca varılabilmektedir (Seyidoğlu, 2007).

Faktör fiyatları ihmal edildiğinde ülkelerin karşılaştırmalı avantajlarının hesaplanması yanıltıcıdır. Sermaye faktörünün çok olduğu bir ülkede, sermayeye olan talep de yoğunsa çok olan faktörün az olan faktöre göre ucuz olma avantajı ortadan kalkar. Yani faktör fiyatları faktör donanımını yansıtmaz. Ülke çok olan faktör yerine, daha ucuz olan az faktörü ihraç ederek uluslararası ticaret ile uğraşır. Bu da faktör donanımı teorisini geçersiz kılar. Bu nedenle teoride tüketicilerin zevk ve tercihlerinin her ülkede aynı veya benzer olduğu kabul edilir. Teorinin geçerliliğinin korunması için, faktör fiyatlarındaki dalgalanmaların faktör yoğunluklarını tersine çevirmemesi gereklidir. Yani ucuzlayan faktörün fiyatı alan faktörü ikame ederek, emeği yoğun malın sermaye yoğun, sermayesi yoğun malın da emek yoğun hale gelmemesi gerekir (Seyidoğlu, 2007).

Heckscher–Ohlnteorisi dış ticaret yoluyla ekonomik gücü gelişmiş ülkelerin diğerlerinden artık aktarımında bulunduğu yolundaki eleştirilere, çıkar uyumunu vurgulayarak yanıt vermiştir. Bu teori ülkeler arasında bir malın üretim fonksiyonunun değişmediğini, yani üretim teknolojisinin her ülkede aynı olduğunu varsaymaktadır, bu da teorisinin günümüz dünyasının uluslararası ticaretini açıklama gücünü aşındırmaktadır.

2.4. Kalkınma Modelleri

Bu başlık altında geleneksel kalkınma modelleri, yeni kalkınma modelleri ve ekonomik üretime dayalı kalkınma modeli incelenmiştir.

2.4.1. Geleneksel Kalkınma Modelleri

Geleneksel Üretim ve büyüme süreçlerinde üretim ve ekonomik büyüme modellerinin temel amacı yukarıda belirtilen üretim olanaklarının, girdilerinin yüksek verimlilik ile kullanılmasına odaklıdır. Dikkate değer ekonomik üretim büyüme modelleri başında

- Klasik büyüme modeli,
- Keynesyen büyüme modeli,
- Neo-Keynesyen modeli,
- Harrod-Domar büyüme modeli,
- Neo-klasik büyüme modeli,
- Rostow büyüme modeli
- Solow modeli,
- İçsel büyüme modeli
- Sürdürülebilir en büyük ekonomik büyüme modeli,

gelir(Jones, 2001; İşgüden, 1985; Krgel, 1982).

Klasik iktisatçıların varsayımı işgücü, sermaye ve ekilebilir arazinin temel üretim faktörü olduğu bir üretim fonksiyonundan hareketle ekonomik büyümeyi açıklar. Klasik iktisatçılar en önemli eksiklikleri talep üzerinde fazla durmamalarıdır (Gül ve Ark. 2007).

Neo-Keynesyen Harrod-Domar büyüme modeli üretim fonksiyonu emek ile birlikte sermaye ve yatırım girdilerinin, kombinezonlarının verimlilik ilişkilerine bağlı tanımlanmıştır.

Yaygın olarak bilinen neo-klasik büyüme modelleri, SOLOW ve geliştirilmiş SOLOW modelleridir(Jones, 2001). Genel olarak neo-klasik büyüme modellerinde üretim fonksiyonu emek, sermaye ve teknoloji üretim girdilerine, verimlilik ilişkilerine bağlı olarak tanımlanmıştır. Bu büyüme modelinde üretim fonksiyonu, emek, teknoloji ve sermaye girdileri ile artışları kombinezonunun toplam sosyoekonomik sinerjik etkilerine ve verimliliklerine bağlı olarak artma, azalma kayması gösterebilen bir fonksiyondur. Modelde belirli bir dönemde üretim fonksiyonları ve sermaye stoku artışlarının yeni ve ileri teknolojiler ile sağlanabileceği, sağlanması öngörülür. Bu üretim/milli gelir fonksiyonu üretim teknolojisine, olanaklarına ve sistemine bağlı olarak belirli dönem içinde “yatık s” biçiminde belirli süreçlere limit olmaktadır.

İçsel büyüme modeli, genel olarak neo-keynesyen, neo-klasik büyüme modelleri ve yaklaşımları çerçevesinde geliştirilmiştir.

Bu modelde iç olanaklarla iç dengeler sağlandığı zaman kişi başına gelir ve tüketimdeki artış oranı teknolojik gelişme hızı ile aynı seviyeye gelebilmektedir. Modelde süreç, daha kaliteli sağlık ve eğitim hizmeti sunarak, Ar-Ge ve teknoloji transferlerini teşvik ederek, mülkiyet haklarını koruyup iletişim ağlarını güçlendirerek, dışa açık ekonomik sistemi kurmaya önem vermektedir. Ayrıca devlet, rekabetin önündeki engelleri kaldırarak ekonomide tekrar aktif bir rol üstlenmektedir. Kısaca içsel büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi sistem içerisinde aramaktadır.

Bu konuda ilk olarak Romer (1986) ve Luca (1988) beşeri sermaye ile bilgi birikimini ön plana çıkaran çalışmaları yapmışlardır. Daha sonraki yıllarda beşeri sermaye ve bilgi birikimi ile ilgili çalışmalar yoğun olarak devam etmiştir.

İçsel büyüme modelinin dayandığı temel varsayımları şöyledir:

- Ekonomik büyüme, sistemin içerisinde aranmalıdır ve sistemi dışarıdan etkileyen bir faktör bulunmamaktadır.

- Teknolojik gelişme içseldir ve ekonomik kararlardan etkilenmektedir.

- Azalan verimlere dayalı Neo-klasik üretim fonksiyonu yerine, artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanılmaktadır.

- İçsel Büyüme Modellerine göre, az gelişmiş ülkelerin, gelişmiş ülkelerle olan gelir farkının artmaması için gerekli tedbirleri alması gerektiği vurgulanmaktadır.

- Eğitim, sağlık, kamu politikası ve yatırım oranı gibi faktörler, uzun dönemde ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır.

- Optimal büyüme oranına ulaşılabilmesi için devletin ekonomiye müdahalesi gerekmektedir.

- Bilgi, herkesin ona ulaşabildiği kamusal mal niteliğindedir ve bilginin kullanımında kimsenin dışlanması söz konusu olmamaktadır.

- Teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan bilgiden, diğer ekonomik birimlerin ne kadar yararlandıkları önem teşkil etmektedir.

- Biriktirilen sermaye faktörü, zaman içerisinde içsel olarak büyümekte ve bu faktörün marjinal verimliliği artmaktadır

Sonuçta içsel büyüme modeli aşağıda sıralanan ilke ve süreçlere öncelik vermiştir.

- Tasarrufların teşvik edilmesi.
- Etkin bir eğitim sistemi ile sosyal sermayenin yetiştirilmesi ve geliştirilmesi.
- Büyük talepler, teknolojiler yaratacak geliştirme çalışmalarının desteklenmesi.
- İleri uygun üretim teknolojili projelerin ve sanayiinin geliştirilmesi.
- Uluslar arası ticarete açık ileri teknolojili yatırımların yapılması.
- Uluslararası ticarete daha büyük pay elde edilmesi.

Bu açıklamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde içsel büyüme modelinde sürekli üretim ve sermaye stoku artışlarının, sürekli dönemsel yeni ve ileri teknolojilere bağlı üretim ve dış ticaret fazlalıkları ile sağlanabileceği belirginlik kazanmaktadır.

Son yıllarda ülkelerin büyüme ve üretim modelleri işletmelerin liberal ve neo-liberal büyüme ve üretim modellerine dayanmaktadır. İşletmelerin liberal ve neo-liberal büyüme ve üretim modelleri ekonomik ve sermaye birikimlerine, yeni girişim ve piyasa olanakları yaratma temelli küresel sermaye, yabancı sermaye giriş çıkış, verimli girişim, yatırım ve işletme hareketleri, sosyoekonomik katma değerler çerçevesinde ilerletilmektedir. Bu yönde özellikle hızlı büyüme ve kalkınma iradesi gösteren ülkeler için üretim ve büyüme olanaklarının uzun dönemli durumsal

marjinal kullanım ve yararlanma temelli ortalama optimum büyüme modelleri geliştirilmiş, ileri sürülmüştür.

Türkiye’de izlenmekte olan makroekonomik büyüme modeli; mevcut model, enflasyon yüzdesi, dış ticaret cari işlem açıkları, bütçe açıkları, borç stoku, faiz dışı bütçe fazlası değerleri ile üretim olanakları; neo-klasik, neo-Keynesyen ve içsel büyüme modelleri doğrultusunda geliştirilebilir.

Dolayısıyla, bu ekonomik büyüme modeli, öncelikle Türkiye’nin borç stoku, sermaye stoku, faiz dışı bütçe fazlası ile belirgin ekonomik sorunlarının ana çizgilerinin, çözüm ilkelerinin ele alınmasını gerektirir.

İktisatçılar ekonomik büyüme sürecini ve ekonomik büyümenin kaynaklarını anlamak için birçok teorik ve deneysel çalışmalar yapmışlardır. Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo gibi iktisatçılar klasik iktisatçılar olarak tanınır ve bu iktisatçıların birçok çalışması mevcuttur. Bu iktisatçılar ekonomik büyümeyi sınıfsal yapıya dayanan kapitalist ideoloji varsayımları çerçevesinde açıklarlar ve işçiler, kapitalistler ve topraktan kira geliri elde edenlerden oluşan sınıfların iktisadi süreçteki rollerine göre şekillenen bir ekonomik büyüme modelinden söz ederler (Smith, 1976).

Smith (1976), Ulusların Zenginliği kitabının birkaç bölümünü ekonomik büyüme ile ilgili konulara yer vermiştir. Smith'e göre, ekonomik büyümenin iki önemli kaynağı vardır. Bu kaynaklardan birincisi üretimde işbölümü ve uzmanlaşmanın getirdiği üretkenlik artışıdır. İkinci kaynak ise tasarruf artışı ve sermaye birikiminin sağladığı ekonomik büyümedir.

İşbölümü ve uzmanlaşma verimlilik artışının zorunlu koşulu ise, sermaye birikimi bu koşulun gerçekleşmesi için zorunlu olan başka bir koşuldur. Çalışanların verimlilikleri, önemli oranda, üretimde kullandıkları sermaye donanımı tarafından belirlendiğinden, sermaye stokundaki artış ekonomik büyümenin en önemli belirleyici unsurudur (Gül ve Ark. 2007).

Smith aynı eserinde, dış ticaretin ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceğini ve ticareti yapan ülkelere karşılıklı avantajlar sağladığını da belirtir (Smith,

1976).Smith'in ekonomik büyüme ile ilgili eğitimin öneminden de bahsetmiştir. Smith 'e göre eğitim, işgücünün verimliliğini artırdığı için daha etkin üretim imkânı sağlayarak ekonomik büyümeyi artırır. Bu yüzden, Smith eğitim harcamalarının artırılmasını ve sosyal faydasından dolayı toplum tarafından karşılanmasını önerir (Smith, 1976).

Diğer klasik iktisatçılar Adam Smith'in geliştirdiği ekonomik büyüme modeline katkıda bulunmuşlardır ve onun takipçisi olmuşlardır. Smith'in takipçilerinden Malthus ve Ricardo'nun Smith'ten ayrılan en önemli yanları ekonomik büyümenin sürekli devam edemeyeceğini ileri sürmeleridir. Malthus, ekonomik büyüme konusunu irdelerken, nüfus artışının geometrik olacağını, oysa bu nüfusu beslemek için gerekli olan gıdaların ise aritmetik büyüyeceğini iddia eder (Becker, Glaeser& Murphy 1999).

Malthus'a göre, nüfus artışı kontrol edilmezse uzun dönemde büyük bir açlık felaketinin yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Ancak Malthus gıda üretiminde neden aritmetik bir artış olacağı konusuna net bir açıklama getiremez. David Ricardo açıklamalarında bu açığı kapatmaya çalışır. Ricardo, ekilebilecek alanların sınırlı olduğunu ve tarlada çalışan işçilerin azalan verimler yasasına göre üretimde bulunduğunu öne sürer. Bu nedenle, işveren, verimlilik artışı sifıra yaklaşıncaya kadar istihdama gider ve bu da işgücü talebi anlamına geldiğinden, nüfus artışını körükler. Ekilebilir alanlar sabit olmasına rağmen nüfus artmaya devam ederse, önceleri yüksek olan ücretler geçim seviyesine düşer (Ehrlich& Francis, 1997).

Ricardo, doğal kaynakların azalan verimine büyük vurgu yapar. Azalan verimler yasası gereği, işgücünün marjinal ve ortalama ürünündeki azalışı ve ücretlerin buna paralel olarak geçim seviyesine düşmesi ekonomik durgunluğu beraberinde getirir. Ricardo burada modeli ekonominin uzun dönemde durağan duruma geçeceğini tahmin eder. Halbuki Smith ekonomik büyümenin böyle bir sınıra ulaşacağını söylemez. John Stuart Mili, Ricardo'nun bu tahminini destekler (Gül ve Ark. 2007).

Mill'e göre, doğal ücret olan geçim seviyesinin üzerindeki bir ücret, nüfus artışını körükler. Yüksek ücretler, kâr oranlarını düşürdüğünden, yatırımları olumsuz

etkiler. Azalan yatırımlar ekonomik büyümenin yavaşlaması ve işgücüne olan talebin azalması anlamına gelir. Malthus'un aksine, Mili uzun dönem için iyimser bir tablo çizer. Gerekçe olarak da gittikçe artan eğitimle, nüfus büyüme hızının düşeceğini ifade eder (Gylfason, 1999).

Ricardo, karşılaştırmalı üstünlükler teorisini iktisat literatürüne kazandırarak, dış ticaretin sadece mutlak üstünlükleri olan ülkelere değil, herkese fayda verebileceğini gösterir. Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, her ülke nispeten daha avantajlı olduğu ürün veya hizmetin üretiminde uzmanlaşıp, diğer ülkelerle serbest ticaret yaptığında kaynaklar daha etkin kullanılmış olur. Ticarete katılan bütün ülkeler bu uzmanlaşmadan kazançlı çıkar. Oysa Adam Smith, mutlak üstünlükler teorisinde, bir ülkenin dış ticaretten kazançlı çıkmasını üretimdeki mutlak avantajına bağlamıştır.

Smith'in teorisi, hiçbir alanda mutlak anlamda maliyet avantajı olmayan ülkelerin serbest dış ticaret politikası takip etmelerini olanaksız kılar. Oysa Ricardo'ya göre, dış ticaret yapan bütün ülkeler kazançlı çıkabilir. Her bir ülke, nispeten düşük maliyetle ürettiği mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşıp, diğer ülkelerle mübadele yaparak, daha yüksek tüketim imkânına ve refah seviyesine kavuşabilir.

Ekonomik büyümeye olan ilgi, mikro iktisatta yaşanan devrimle azalır. Ancak, 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik kriz, büyüme konusuna olan ilgiyi yeniden canlandırır. Keynes, meşhur Para, Faiz ve İstihdam Genel Teorisi kitabıyla ekonomik durgunluk dönemlerinde piyasanın kendiliğinden tam istihdam durumuna gelemeyeceğini ve devlet müdahalesine ihtiyaç olduğunu gösterir. Bu görüş modern büyüme teorisinin temelini oluşturur (Gül ve Ark. 2007).

2.4.2. Yeni kalkınma Modelleri Genel İncelemesi

Geleneksel kalkınma modellerinin değişimine neden olan en büyük etkenlerden birisi hakim düşüncenin değişmesidir. Geleneksel kalkınma ve modernleşme kuramlarının merkezindeki dünya görüşü pozitivismi merkez almıştı.

20. yy başlarından itibaren bilim alanında yaşanan değişimler hayatın her alanında farklılıklar yaratmıştır. Danimarkalı fizikçi NielsBohr'un öncülüğünü

yaptığı Quantum Kuramı nedensellik ilkesine ve pozitivist bir darbe vurmuştur. Bu dönemde her sorunun zaman ve uzaydan bağımsız tek doğru yanıt olduğunu öngören pozitivist bilgi anlayışı sarsılmıştır (Şaylan, 2002).

Bilim alanında yaşanan bu değişimler yanında teknolojinin hızla gelişmesi, ulus devlet sürecinin tasfiye edilip küreselleşmenin artması, sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru bir geçişin yaşanması, sanat ve felsefeden başlayarak birçok toplumsal alanda post modernizm’in etkinliği bu süreçte yaşanan diğer değişimlerdir.

Hakim paradigmada yaşanan bu değişimlerle birlikte geleneksel kalkınma anlayışının değişiminde bir çok farklı faktörde olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1970’lerin ortalarına kadar kalkınma tamamen kişi başına düşen gelir artışı ile eş tutulmuştur. Hızlı büyüme oranlarının sosyal refahı arttırmada yeterli olmadığı anlaşılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde daha önce üzerinde durulmayan işsizlik, yoksulluk, temel gereksinimlerin karşılanması, gelir dağılımı gibi daha önce göz ardı edilen konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Kalkınmanın toplumsal ve insani yönleri üzerinde çalışılmaya başlanmıştır (Mıhçı, 1996).

Büyüme oranlarının sosyal refahı arttırmada başarısız olması yanında, kapitalizmin dünya ölçeğinde meta üretim aygıtı gelişmiş ülkeleri de içine alan ve tek yaşam merkezi olan dünyayı riske sokan gelişmesi AGÜ’leri de riske sokmuştur.

Doğal çevrenin yok olmasıyla birlikte toplumun kültürel ve toplumsal olarak erozyonu da başlamıştır. Meta-merkezli gelişme kavramı bu nedenlerden dolayı 1970’li yıllardan sonra eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiriler sonucunda da ortaya daha çok “insan merkezli” bir gelişme kavramı ortaya çıkmıştır (Ercan, 2003).

Bu dönemde ayrıca ekonomik büyümenin belirleyicileri arasındaki farklılık da göze çarpmaktadır. Klasik iktisatçılar için üretim faktörleri toprak, emek ve fiziksel sermaye iken 1960’lı yıllardan itibaren neo- klasik iktisatçıların ileri sürdüğü çeşitli savlarla birlikte insan sermaye kavramının ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Yeni kalkınma kuramları geleneksel kalkınma kuramlarının içine almadıkları, insan sermayesi, sosyal sermaye gibi değişkenleri araştırmalarının içine katmışlar, kalkınmayı insan ve çevre merkezinde ele alıp incelemişlerdir. Bu doğrultuda, temel

ihtiyaçlar yaklaşımı, insani kalkınma, sürdürülebilir kalkınma yeni kalkınma stratejileri olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen ekonomik çerçevede devletin ekonomiye müdahalesi olağan karşılanmaktaydı. Gelişmiş ülkelerde Keynesçi İktisat Okulu'nun etkisi ile makro ekonomi politikaları kamu harcamalarını oldukça genişletmiş, AGÜ'lerde ise kalkınma kuramlarının etkisi ile her türlü devlet müdahalesi kabul edilir olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik yapıya hâkim olan Keynesyen İktisat Teorisi, AGÜ'ler açısından da devlet müdahalesini, ithal ikameci sanayileşmeyi ve diğer korumacı politikaları beraberinde getirmiştir.

1970'li yıllarda başlayan dış politik istikrarsızlıklar sonucunda kalkınma iktisadı güç kaybetmeye başladığında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve DB öncülüğündeki neo klasik iktisat güçlenmeye, kalkınma iktisadının önemli gündem maddeleri olan büyüme ve sanayileşme ise gözden düşmeye başlamıştır. Weiskopf Kalkınma iktisadının güç yitirilişinin nedenini liberal görüşlerin güçlenmeye başlamasına, Theofanides gibi iktisatçılar ise AGÜ'ler ve bölgelerin sorunlarını şimdi farklı disiplin altında incelendiğini ve bunun kalkınma iktisadının başkalaşımı olduğunu ifade etmişlerdir (Gül ve Ark. 2007).

Neo-klasik kalkınma teorisi, ilk kalkınma ekonomistlerinin müdahaleci, planlamaya dayalı korumacılık rejimini tamamen reddeden ve bunun yerine rekabetçi serbest piyasa ekonomisi, dış ticaret ve dış ilişkiler serbestisine dayanan bir ekonomik rejim önermektedir. Bu alanda yapılmış öncü çalışmalardan ilki, Little, Scitovsky ve Scott'un 1970 yılında yaptığı ve ilk gelişme teorisinin eleştirisinin yapıldığı çalışmalarıdır (Balassa, 1971;)

Türkiye'de dâhil birçok AGÜ'leri de içeren çalışmalarında bulunmakta olup özellikle aşırı korumacılık ve devlet müdahalesi eleştirilmiştir. Krugman'a göre ilk gelişme teorisinin kapsamlı matematik modellere dayandırılmamış olmasına karşın, neo-klasik kalkınma teorisinin matematiksel olarak ifade edilmiştir. 1970'li yıllara OPEC tarafından petrol fiyatlarının yükseltilmesi sonucunda tüm dünyada yaşanan, maliyet enflasyonu ve işsizliğin beraber baş gösterdiği stagflasyona İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana egemen Keynesyen ekonomisi çözüm getirememiştir. Bu yıllardan başlayarak ABD'de İngiltere'de Almanya'daki gibi muhafazakar iktidarlar başa gelmiştir. Hong-Kong, Singapur, Tayvan ve G. Kore gibi ülkelerin dışa açık ve

ihracata dayalı bir gelişme stratejisi izlemeleri ve yabancı sermayeye kapılarını açmaları bunun sonucunda yüksek büyüme ile gelir artışı elde etmeleri ve sanayileşmiş gelişmekte olan ülkeler sınıflamasına dahil olmaları örnek oluşturmuştur (Ercan, 2003).

Kapitalizmin girdiği kriz ortamında küreselleşme ile birlikte sermaye yeniden pazar arayışına geçmiş, korumacı ve müdahaleci AGÜ ekonomileri ise bu arayış önünde engel oluşturmuştur. Küreselleşme ile birlikte AGÜ'lerin sanayileşme stratejileri de değişmiştir.

Neo-liberal kalkınma stratejilerinin özellikleri şu şekilde ifade edilebilir (Ercan, 2003);

- Devletin ekonomik alana müdahalesi ile devlet girişimciliği sınırlandırılmalı ve var olan girişimler özelleştirilmelidir.
- Pazara yönelik tüm dinamikler desteklenmelidir.
- Malların ve sermaye hareketlerinin tam serbestisine geçilmelidir.
- İhracata yönelik kalkınma olmalıdır.
- Toplumsal etkinlik yerini bireysel etkinliğe bırakmalıdır.

1970'li yılların sonunda yaşanmaya başlanan ekonomik kriz sonucunda, 1980'li yıllarla birlikte yoksulluk ve gelir bölüşümü gibi konular önemini yitirmiş ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için piyasa mekanizmasının yeniden yapılandırılması çalışmalarına başlanmıştır (Wolfensohn, 2004).

1990'lı yıllarla birlikte kalkınma paradigmasında da değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Daha önce uygulanan kalkınma programlardan alınan dersler, ekonomik, politik ve sosyaleorideki yenilikler kalkınma düşüncesinde daha pragmatik bir değişimi ifade etmiştir.

Washington Uzlaşması kavramı ilk olarak IMF eski yöneticilerinden John Williamson tarafından kullanılmıştır. Wiliamson Washington'da merkez bürosu bulunan IMF, DB ve Maliye Bakanlığı'ndan oluşan 3 kurumdaki ekonomistler arasında oluşan uzlaşma sonucunda bu kavramı kullanmış ve diğer sayfada sıralanan prensiplere ulaşılmıştır. DB ve IMF'nin rehberliğinde oluşturulan bu ekonomik doktrinlerde yapısal uyum politikalarının altı çizilmiştir. Latin Amerika'da

gerçeklesen borç krizinde yapısal uyum politikalarının erken gelen başarısı yeni paradigmayı yükseltmiş ancak Asya finansal krizi ve Arjantin’de tekrarlanan krizde IMF tarafından uygulanan yapısal uyum politikaları bu ülkelerin kredibilitelerini azaltmıştır (Wolfensohn, 2004).

Washington Uzlaşmasının on madde halinde sıralanabilecek reçeteleri aşağıda gösterilmiştir.

- Bütçe açıklarının azaltılması
- Kamu harcamalarının ekonomik getirisi daha az olan ve kaynak aktarımı fazla olan alanlardan (sübvansiyon, askeri harcamalar vb.), ekonomik getirisi daha fazla olan ve gelir dağılımını iyileştirici etkisi bulunan alanlara (eğitim, sağlık, altyapı hizmetleri vb.) kaydırılması
- Marjinal vergi oranlarının düşürülmesiyle eşanlı olarak vergi tabanının genişletilmesine dayalı vergi reformu
- Faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi, finansal liberalizasyon
- Döviz kurlarının geleneksel olmayan ihracatın hızla büyümesine neden olacak şekilde rekabetçi bir seviyede belirlenmesi
- Ticarete miktar kısıtlamalarının yerine, gittikçe düşen oranlarda tarifelere geçilmesi
- Doğrudan yabancı yatırımların önündeki sınırlamaların kaldırılması
- Kamu yatırımlarının özelleştirilmesi
- Piyasaya yeni firmaların girişini ve rekabeti engelleyen düzenlemelerin kaldırılması
- Mülkiyet haklarının korunması

1990’lı yıllarda Washington uzlaşması ile birlikte bazı ülkelerde uygulanan mali ve parasal muhafazakarlık fiyat istikrarını sağlamada başarılı olmasına karşın büyüme konusunda hayal kırıklıkları yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle enformasyon ve işlem maliyetleri teorik analizlerinin iktisat teorisinde ön plana çıkmasıyla bu uzlaşmanın başarısızlığı birbiri ile örtüşmüştür.

Washington uzlaşmasında piyasa başarısızlıkları ve kurumlar önemli bir rol oynamamaktadır. Bu nedenle son yıllarda yükselen Post–Washington uzlaşması bu olguları temel almaktadır (Parasız, 2005).

Washington uzlaşmasına yöneltilen eleştiriler; Latin Amerika ülkelerinde sürdürülebilir bir büyümenin yaşanmaması, bölgesel finans piyasalarının düzensizliği ve Doğu Asya ülkelerinin 1990'lı yılların sonlarında yaşadıkları krizde yapısal uyum politikalarının yoksulluğu azaltma konusundaki başarısızlıkları olarak sıralanabilir.

Özellikle Doğu Asya deneyimi ile ilgili sonraki yıllarda yapılan çalışmalar bu ülkelerdeki neoliberal politikaların uygulanması ile başarıya ulaştıkları tezinin sorgulanmaya başlamasına neden olmuş ve bu ülkelerdeki deneyimlerin daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan neo liberal politikalar uygulayan ülkelerin yanında bu politikayı uygulamayan ülkelerin (Çin, Malezya ve Hindistan gibi) daha başarılı olduklarının ortaya çıkması yapılan eleştirilerde önemli bir yer tutmaktadır (Önis, 2004).

Washington Konsensüsü'ne en büyük eleştiri içerden zamanın DB baş iktisatçısı ve başkan yardımcısı Profesör Joseph Stiglitz'den gelmiştir. Stiglitz'e göre Washington Uzlaşması makro ekonomik istikrar, özelleştirme, liberalleşmeyi iyi bir ekonomik performans için yeterli görmektedir. Makro ekonomik istikrar, bütçe dengesi ile ekonomik istikrar vurgulanmaktadır.

Stiglitz, serbest piyasaların büyüme için yeterli olmadığını, sürdürülebilir büyüme ve verimlilik için devlet ve piyasa arasında denge sağlamanın önemli olduğunu belirtmiştir. Şirketlerin ve ekonomilerin belli bir oranda kontrol edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Stiglitz'in Post Washington Konsensüsü küresel kapitalizmin neo liberal politikaların öngördükleri gibi otomatik olarak oluşan bir eylem olmadığını, politik ve sosyal eylemle inşa edilebilecek bir yapılanma olduğunu ileri sürmektedir.

Washington Konsensüsü'ne göre eşitlik, demokrasi ve sürdürülebilirlik büyümenin uzun vadede yaratacağı sonuçlardır. Post-Washington Konsensüsü ise eşitlik, demokrasi ve sürdürülebilirlik olmadığı sürece büyümenin de olamayacağını öngörmektedir. Ancak, Stiglitz'de ABD'nin ve ulus ötesi şirketlerin hegemonyasındaki küresel kapitalist entegrasyon sürecinde bunun nasıl sağlanacağı sorusu yanıtını bulamamaktadır. Stiglitz, özellikle mali piyasalardaki işlemlerde asimetrik enformasyon ve rekabetçi olmayan firma davranışı nedeniyle, eksik rekabet piyasalarının doğduğuna dikkati çekmekte, bu tür piyasa aksaklıkları

karşısında sıcak parayı yavaşlatacak ulusal sermaye düzenlemelerine başvurulabileceğini belirtmektedir (Üşür, 2001;131).

Washington uzlaşmasının hedef olarak ekonomik büyüme, özelleştirme ve liberal politikaları almasına karşın Post Washington uzlaşması ekonomik büyüme yanında insanı ve toplumu temel alan hedefleri de içermektedir.

Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı 1970’li yılların ortalarında ortaya çıkan bu kavram ilk defa ILO tarafından ortaya atılmış ve daha sonra sık sık DB başkanı Robert McNamara tarafından kullanılmıştır. Kısa sürede 1970’li yılların sonunda belirleyici kalkınma politikaları arasına girmesine karşın gelişmekte olan ülkelerin hükümetlerinden tam destek bulamamıştır. Borç krizi ve politik değişimler sonucu bu ülkelerde yoksullukla ilgili bu politikalar 1980’lerin başında terk edilmiş ancak akademik düzeyde çalışmalar devam etmiştir (Stewart, 2005;17).

1970’li yıllarla birlikte gelişmekte olan ülkelerde büyüme ile birlikte yaşanan yoksulluk kabul edilemez duruma ulaşmıştır. Akademik düzeyde yapılan çalışmalarla birlikte BM’de yoksulluk, işsizlik ve gelir dağılımı konularına odaklanmaya başlamışlardır. ILO ve DB tarafından ortaya atılan Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı, 1974 yılında DB’nin hazırladığı “Büyümeyle Birlikte Yeniden Bölüşüm” adlı raporda yoksulluk kavramı etrafında ele alınmıştır. Mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk kavramlarının ayrımının yapıldığı raporda yoksulluğun giderilmesine yönelik politikalar oluşturulmuştur (Parasız, 2005).

Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı’nın kurucularından olan D.Seers, “Kalkınmanın Anlamı” adlı eserinde ulusal gelirin kalkınmanın ölçülmesi için uygun ancak eski bir gösterge olduğunu belirtir. “İnsanın kendi potansiyelini gerçekleştirme amacıyla evrensel kabul edilebilir ölçüt nedir?” sorusunu soran D.Seers, ilk başta gerekli temel ihtiyaçların (beslenme, barınma, giyinme, vb.) sağlanmasının bu soruya yanıt oluşturabileceğini ifade eder. DB’nin ortaya koyduğu biçimi ile temel ihtiyaçlar iki unsur tarafından belirlenmektedir (Wolfensohn, 2004).

· Kişinin fizyolojik olarak yeniden üretmesine olanak veren beslenme, konut, giyim gibi ihtiyaçlar,

· Diğer temel hizmetler olarak ifade edilen sağlık, içme ve kullanma suyu, eğitim ve ulaşım gibi hizmetlerin karşılanmasıdır.

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı az gelişmişliğin temel nedeni olarak altyapı yetersizliği, piyasaların istikrarsızlığı, nitelikli eleman yetersizliği, kötü yönetim ve kalkınma planlarının başarısızlığı ve siyasal istikrarsızlık üzerinde durmakta, ekonomik büyümenin az gelişmişliğin çözümünde yeterli olamayacağı bu büyümenin adil bir şekilde dağılımının olması gerektiğini vurgulamaktadır (Öztürk, 2005).

Temel ihtiyaçlar; sağlık, eğitim, gıda, temiz su, sağlık ve barınak olarak belirlenmiştir. Temel ihtiyaçlar yaklaşımı insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli ihtiyaçların yanında toplumsal ve kültürel ihtiyaçları da temel almakta bunların karşılanabildiği ölçüde kalkınmanın sağlanabileceği belirtilmektedir. Bu yaklaşım sadece yaratılan gelirin yoksullar lehine tekrar dağılımını içermemekte olup insan sermayesine yapılan yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini de içermektedir (Wolfensohn, 2004).

Kalkınma kavramını milli gelirdeki artışla, sanayileşme, teknolojik ilerleme ve modernleşme ile bir açıklayan geleneksel kalkınma anlayışına karşı olarak insanın özellikleri ile insani kalkınma kavramını açıklamaya çalışan Amartya Sen'e göre bireyin yeteneklerinin gelişmesi ile özgürlük kavramı yakından ilişkilidir. Bu kalkınma kavramının insanla ilgili boyutunu gündeme getirmektedir (Ercan, 2003;191).

A. Sen ve Goulet'in çalışmaları Temel İhtiyaçlar Yaklaşımını destekleyen ama üzerinde yapılan çalışmalarla daha da zenginleştiren bir konumdadır. Goulet kalkınmanın yeniden tanımlanması en azından ahlaksal açıdan yeniden sorgulanması gerektiğini savunur. Sen ise kalkınmayı "Kalkınma insanlara pek az seçenek bırakan ve makul faaliyetlerini gerçekleştirme konusunda pek az fırsat sağlayan çeşitli özgürlük yoksunluğu tiplerinin ortadan kaldırılmasıdır" sözleriyle tanımlar (Sen, 2004;14).

Sen'in kalkınma teorisi üç parametreye dayanır.

Gelir: Kişinin maddi ve maddi olmayan varlığa sahip olmasıdır. Maddi varlık toprak, araç gereç, hayvan sahipliği olabilirken maddi olmayan varlığa sahip olmak bilgi, yetenek ve fiziksel ve düşünsel anlamda emek gücüdür (Sen, 2004).

Yeterlilik: Sen kapasiteyi olası iyi bir yaşama sahip olabilme başarısının Rawisian birincil mallarına çevirebilme yeteneği olarak tanımlar.

Rawisian'ın birincil malları rasyonel bir insanın sahip olmayı istediği gelir, sağlık, temel haklar, meslek seçimi, onur, sorumluluk olarak tanımlanabilir. İyi bir yaşama sahip insan, hareket alanını başarıyla değerlendirebilen insan olarak görülebilir. Hareket alanındaki başarı, yalnızca konu edilen kişinin sahip olduğu mallara dayanmamakta; aynı zamanda kamu mallarına ulaşabilme ve devletçe sağlanan özel malları kullanma olanağına da dayanmaktadır. Bunlardan bazıları; sağlıklı olmak, iyi beslenmek, okur-yazar olmak ve doğal olarak kamu tarafından karşılanan sağlık, eğitim gibi hizmetlere erişebilmeyi içerir (Sen, 2004).

Ekonomik var olma hakkı: Kişinin yasal ve sosyal olarak kazandığı muhtemel malların ve hizmetlerin kombinasyonu olarak tanımlanır. Özgürlük aynı zamanda "yapabilirlik" ile yakından ilişkilidir. Özgürlük ile yapabilirlik arasındaki ilişki kişilerin ne yapıp yapamayacağı veya ne olup olamayacağını belirlemektedir. Kalkınmayı özgürlükle birlikte irdeleyen Sen, özgürlüğü ortadan kaldıran başlıca nedenlerin; zorbalık, yoksulluk, baskıcı devletler, kamusal hizmetlerdeki ihmallerin kalkınma ile ortadan kaldırılmasını gerektirdiği için özgürlük kavramını temel almıştır. Dünyada toplam servette yaşanan büyük gelişmelere rağmen çok sayıda insan temel özgürlüklerden yoksun yaşamaktadır.

Sen'e göre özgürlük iki ayrı yaklaşım nedeniyle kalkınmanın merkezinde yer almaktadır (Sen,2004).

- Değerlendirici Yaklaşım; insanların özgürlüklerinin artırılıp arttırılmadığına göre ilerlemenin değerlendirilmesi yapılmalıdır.
- Etkinlik Yaklaşımı; Kalkınmanın başarılması insanların özgür eylemlerine bağlıdır.

Goulet ise geleneksel kalkınma anlayışının modernleşme boyutunu eleştirmektedir. Goulet büyüme ve modernleşme merkezli anlayışın az gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki toplumsal/ kültürel yapı farklılığından kaynaklanan sorunları göz ardı ederek bu ülkeleri homojen bir yapı olarak ele almasını eleştirmiştir. Kalkınma ahlakının temel görevinin kalkınma faaliyetlerinin insanileştirilmesi ve bu ülkelerdeki farklı yapı ve kültürlerin bir değer taşıması nedeniyle kalkınma anlayışının etik açıdan ele alınması gerektiğini ifade eder.

Sen ve Goulet'in çalışmaları temel ihtiyaçlar yaklaşımının zenginleştirilmiş bir yaklaşımı olmasına karşın insan merkezli kalkınma ile farkları mevcuttur. En

önemli farklılık ise temel ihtiyaçlar yaklaşımının büyüme ve gelir dağılımı odaklı olması insan merkezli olmaktan çok mal ve hizmet merkezli olmasıdır. İnsan merkezli kalkınma anlayışının özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Kalkınmanın anlamı insan potansiyelinin gerçekleştirilmesi ve artırılmasıdır
- İnsanlar ve toplumlar kalkınma projeleri tarafından etkilenecek “hedef grupları” olarak görülmemelidirler. Kişiler projeler ve programların yürütülmesine aktif olarak katılmalıdırlar.
- Kadınların kalkınma sürecindeki konumu ve rolleri önemle vurgulanmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkelerin kültürel değerlerine, kimliklerine duyarlı olmalı, bu değerlerin kalkınma sürecine olumlu etkilere dönüştürülmesine çabalanmalıdır.
- İnsani kalkınmayı ölçmek için kullanılan ölçüt ise “İnsani Kalkınma İndeksi” olmaktadır.

Kalkınma kavramını insan merkezinde ele alan Sen’e göre, kalkınma ve gelişmişlik kavramları iyi ve güzel bir yaşama dairdir. Bu temelde bir toplumun gelişmesini ele almak insan merkezli olmalıdır. Birey için güzel yaşama dair en önemli değişken seçebilme özgürlüğüdür. Temel ihtiyaçlarını sağlayabilen ve özgür olan bireylerin temel alındığı insan merkezli bir anlayışla kalkınmanın olabileceğini belirtir (Sen, 2004).

Sürdürülebilir Kalkınmada klasik iktisatçılarda hakim olan görüş doğal kaynakların sınırsız olduğu yönünde olmuştur ve bu nedenle bu iktisatçıların çevre sorunlarını dışlamalarına yada görmezlikten gelmelerine yol açmıştır. Bu düşünce sadece AGÜ’ler için değil gelişmekte olan ülkeler içinde aynı şekilde olmuştur. Bu ilgisizlik bugünkü küresel çevre sorunlarının yaşanmasının da nedenlerinden biridir (Dulupçu, 2000).

Kapitalizmin meta merkezli bir gelişme içinde olması, aynı zamanda kapitalizm içindeki bireyi, kâr amaçlı olması çevreyi ve ekolojik dengeyi olumsuz ölçüde etkilemiştir. Kapitalizmin bu gelişme evresi kendisi içinde sürdürülemez konuma gelmiştir. Gelecek nesiller de düşündüğümüzde kalkınma ancak insanın,

çevrenin, doğal kaynakların içinde olduğu kapsamda düşünüldüğünde bir anlam kazanmaktadır.

Küresel ölçekte sürdürülebilir kalkınma yolunda çevre koruma ve kalkınma birlikte ilk defa 1971 yılında İsviçre'nin Founex şehrinde yapılan bir uzmanlar panelinde ele alınmıştır. Toplantı sonrası yayınlanan raporda çevre ile ilgili ilginin, sanayileşmiş ülkelerin üretim ve tüketim yapısından kaynaklandığını ancak dünyadaki çevre sorunlarının yoksulluğun ve az gelişmişliğin de bir sonucu olduğundan söz edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını oluşturan bu sonuç, 1972'de Stockholm'de gerçekleştirilen 'İnsan ve Çevre' konferansına birçok gelişmekte olan ülkenin katılmasına neden olmuştur (Wolfensohn, 2004).

21. yy. yeni paradigması, ekonomik kalkınmanın çevrenin korunmasıyla sağlanabileceğidir. Bu amaçla birlikte Brundtland Raporu'nda ilk defa "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramının tanımı yapılmıştır. Raporla kavramın tanımlanması şu şekilde yapılmaktadır: "Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama, yetenek ve olanaklarını kısıtlamaksızın bugünkü ihtiyaçların karşılanması" Bu anlayış ile üretimin kısıtlı bir ekosistem içinde oluştuğunu kabul eden ve çevreyi korumanın önemi vurgulanmıştır (Yücel, 2003).

1987 yılında Brundtland Raporu ile gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin olarak, 1992'de Rio de Janeiro'da toplanan ve "Rio Zirvesi" olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda toplumsal, ekonomik ve çevresel öğelerin birbiriyle etkileşim içinde olduğu kabul edilerek, uzun dönemde sürdürülebilir sonuçların elde edilebilmesi için, bu öğeler arasındaki dengenin gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Rio Zirvesi'nin sonuç belgeleri daha sonra düzenlenen bütün büyük BM toplantılarının gündemini de etkilemiştir. Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire, 1994), Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi (Kopenhag, 1995), İkinci İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (İstanbul, 1996) ve Binyıl Zirvesi (New York 2000) bu konferansların başlıcalarıdır.

Sürdürülebilir kalkınma teorisinin ortaya attığı düşünce, halihazırda sürdürmekte olduğumuz yaşam biçimi ve normlarının kabul edilip edilemez olduğudur. Dünyadaki gelir yaratma ve tüketim kalıplarının sorgulanarak yeniden oluşturulması, sürdürülebilir kalkınma için ön koşul olarak kabul edilmektedir.

Önerilen politikalar doğal kaynakların serbest mal değil kit kaynaklar olduğu varsayımına dayanmaktadır (Sen, 2004).

Yeni kalkınma modellerini tarihsel sırasında incelendiğimizde modeller Frank Ramsey'in 1928 yılında yayınladığı çalışmasıyla başlamıştır (Ramsey, 1928). Ancak bu yaklaşım çok kullanılmamıştır ve 1960'lara kadar da kabul edilmemiştir.

Harrod (1939) ise çalışmasında büyüme kavramının teorik anlamda ele alınması için önemli adımlar atmıştır. Harrod çalışmasında tam istihdamlı ve dengeli büyümenin olamayacağını söylemiştir.

Harrod modelinin önemli bir özelliği de modelde yer alan makro değişkenlerin parasal değerlerle ifade edilmiş toplamlar olmasıdır. Domar (1946), Harrod'un geliştirdiği Keynesyen Dinamik Analizi bir adım öteye götürerek bir tarafı kapasite, bir tarafı gelir etkisi içeren bir denklem ortaya koymuştur.

Harrod ve Domar, devamlı büyüme koşullarını incelerken yatırımların talep ve kapasite arttırıcı etkileri arasında belli bir dengenin bulunması gerektiğini ortaya koymuşlar ve bütünü ölçülebilir değişkenlerle açıklamaya çalışmışlardır. Harrod ve Domar, Keynesyen analizi ekonomik büyümenin unsurlarıyla ilgili üç soru üzerinde durmuştur;

- Mal ve hizmet piyasasında dengeli büyüme mümkün müdür?
- Denge istikrarlı mıdır?
- Tam istihdamda dengeli büyüme olanaklı mıdır?

Neo-Klasik Büyüme Teorisine çalışmaları ile başlamıştır. Sermaye birikimi, tasarruf ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan modelinde teknolojiyi, büyümeyi dışsal olarak etkileyen bir unsur olarak ele alarak; emek ve sermayenin belirleyici gücünü incelemiştir. Solow modelinin önemli özelliklerinden bir diğeri ise toplam değil, 'işçi başına değerler' üzerinde durmasıdır. Modelin çıkış noktasını ekonomide var olan sermaye miktarı belirlemektedir. Sermaye birikimi, hasılayı; hasıla tasarruf ve yatırım miktarını; tasarruf ve yatırım miktarı ise sermaye stokundaki değişimi belirleyen unsurdur. Modelin temel mantığını işçi başına yüksek sermaye, işçi başına yüksek hasıla oluşturmada, teknolojik gelişmeler ve nüfus artışı göz ardı

edilmektedir. Solow-Swan analizinin anahtar görüşünü neoklasik üretim fonksiyonu ve sabit tasarruf oranı kuralı oluşturmaktadır. Modelde koşullu yakınsama özelliğinin önemli bir açıklayıcı gücü vardır (Filiz, yasemin, ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları ilişkisi).

1960'lı yılların başında teorisyenler uzun dönemli dışsal teknolojik gelişme modellerini incelemişlerdir. Arrow (1962), Kaldor ve Mirrlees (1962), Uzawa (1965) gibi bazı iktisatçılar Solow büyüme modelinin dışsal teknoloji varsayımındaki basitliğe, teknolojik gelişmenin iktisadi etmenlere dayanarak içsel biçimde açıklanabileceği tezini geliştirmişlerdir. Arrow (1962) teknolojik değişimi “yaparak öğrenme” mekanizması ile birleştirmiştir (Filiz, yasemin, ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları ilişkisi).

Romer (1986) yaparak öğrenmenin sürdürülebilir büyümedeki önemini bu çalışmaya dayanarak geliştirmiş ve vurgulamıştır (Ateş, 1998). Cass (1965) ve Koopmans (1965), Ramsey'in (1928) tüketici optimizasyonu analizini neoklasik büyüme modeliyle birleştirmişlerdir. Tasarruf oranının içsel olarak belirli olduğu analizde uzun vadeli büyümenin dışsal teknolojik ilerlemeye bağımlılığı devam etmektedir.

Modern büyüme teorileri incelendiğinde 1970'li yıllarda bir boşluk yaşandığı görülmektedir. 1980'li yıllarda ortaya çıkan İçsel Büyüme Teorileri, büyümenin kaynağı olarak teknolojik yenilikleri, beşeri sermayeyi, yaparak öğrenme modellerini, Ar-Ge faaliyetlerini ve kamu yatırımlarını temel olarak kabul eder. Teknolojik gelişmenin iktisadi faktörlere dayanılarak, içsel biçimde açıklanabileceği düşüncesini günümüze taşıyan Romer (1986), içsel teknoloji tezini, artan getiri ile desteklemiştir. Bu dönemden sonraki çalışmalar, büyümenin asıl kaynağı olarak kabul edilen faktörleri üç başlıkta ele almışlardır (Ateş, 1998) :

- Ar-Ge sektörünün bilgi veya teknolojik tasarımlar üretmesi,
- Fiziksel Sermaye Yatırımları ve Yaparak-Öğrenme Modelleri,
- Beşeri Sermaye Birikimi / Kamu Yatırımları,

Romer (1990), Ar-Ge teorilerini ile eksik rekabeti birleştirmektedir. Büyüme oranının pareto optimumu olmadığını savunan Romer'e göre 'uzun vadeli büyüme oranı hükümetin politikalarına bağlıdır'. Lucas (1988), ekonomik büyümede beşeri sermayenin önemini vurgulamaktadır. Rivera&Romer (1991) ekonomik entegrasyon ve içsel büyüme sürecini Ar-Ge'nin artan önemi ile ele almıştır. Bu konuya ilişkin yapılan çalışmalarda teknoloji yayılım modelleri, içsel nüfus artışı, içsel işgücü arzı gibi konular üzerinde durulmaktadır (Alkın, 1992).

2.4.3. Dış Ticarete Ekonomik Üretime Dayalı Kalkınma Modeli

Ülkemizde üretim miktarının ve üretimdeki çeşitliliğin fazla olması ürünlerin dış ticaretini de beraberinde getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan yaklaşık 1980'li yıllara kadarki sürede üretim için hammadde biçiminde olduğu endüstriyel ürünü yetiştirmede sayısal olarak yetersiz kalmıştır. Bu yaklaşık altmış yıllık sürede üretimin iç talebi karşılamakta olduğu ve üretimin çok az bir bölümünün ancak dış ticarete kullanılabildiği söylenebilir.

1980'li yıllardan günümüze ürünlerin dış ticaretinde bir artış hacminin sürekli yaşandığı gözlemlenmektedir. Üretimdeki artışa paralel olarak ürünlerin dış ticaretinde artan ithalat kısmının da en önemli payını ABD, Avrupa ve uzak doğu ülkelerinden ithal edilen ürünlerin girdisi bulunmaktadır (Şahin, 2002).

Ülkemizde 1980'li yıllardan günümüze kadar geçen süre içerisinde elde edilen üretim değerlerinin ifade ettiği oranlar ithalat ve ihracat hacminde artışlara sebep olmuştur. Buradan yola çıkarsak ihracat ve ithalattaki değişimlerin dalgalı bir seyir izlediği de bir gerçektir. Bir başka sonuç ise bu üretim ürünlerinin üretimdeki farklı bir yapıya sahip olduğudur (Kazgan, 1996).

Ülkemizde ihracat ve ithalatın artış trendi içerisinde olduğu görülmektedir. 1980'li yıllardan başlayan liberalleşme politikalarının artıştaki trendi sağladığı düşünülebilir. Artış eğilimindeki ithalatın ihracattan fazla olması özellikle 2000'li yılların başından sonra üretimdeki dış ticaret açığının hızlı bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir.

Ülkemizde üretim ihracatında artış eğilimi varken ithalatında dalgalı bir seyir gözlemlenmektedir. Bu dalgalı seyir yüzünden üretilen ürünlerin ithalatında bir

önceki yıla göre gözlemlenen artış ve azalışlar ürünlerin miktarındaki değişimlere bağlı olarak değişmektedir (Kazgan,1996).

Ülkemizde dış ticaretin tam anlamıyla başlangıç aşaması 1980’li yılların başındaki üretim artışını amaç edinen üretim politikalarıdır. Bu politikaların doğal bir sonucu olarak ele alınan önemli noktalardan birisi de 1995 yılına kadar geçen süreçte ekonomide oluşan yapısal değişimlerdir (Parasız 2004). Ülkemizdeki dış ticaretin hızla artmaya başlamasında en büyük etken ekonomideki hızlı liberalleşme hareketleridir (Tecer 2003).

1980’li yılların başından sonraki dönemlerde toplam ihracattaki değişiminin toplam ithalattaki değişime paralel olarak artmaktadır. Bununla birlikte ithalatta ki değişim ihracattaki değişime göre daha fazla olup dış ticaret açığı her geçen yıl artmaktadır (Tecer 2003: 18).

Toplam ihracatın toplam ithalata göre daha az artması ürünlerde dış ekonomiler tarafından üretilen mallara olan talebin fazla olduğunu göstermektedir. Bu durumda dış ticaret açığı her geçen gün artmaktadır.

Ülkemizde üretim sonu dış ticaret için 1980 yılı bir dönüm noktasıdır. Bu yıldan sonra tüm sektörlerde üretim miktarında artış temel amaç haline gelmiştir. Ülkemizdeki üretim çeşitliliğinin artması ve miktar olarak artışın fazla olması 1980 yılından sonra üretim sonu ürünlerinin ihracatını zorunlu hale getirmiştir. Bu yıldan sonra ithalat kısmındaki artış üretimdeki ihracatı dengelemeye çalışmıştır.

1980’li yılların başı ile 1995 yılları arasında üretim sonucu ihracat azalırken ithalat artmıştır. Ürünlerin ithalatındaki artış yaşanmasındaki en önemli etkenlerden birisi ürünlerin ithalatının ihracatından daha fazla artış gösteriyor olmasıdır. Bu durumda elde edilen dış ticaret açığı diğer sektörlerdekine paraleldir (Dinler 2002). 1995 yılında üretimde ihracat veren ülkemiz ekonomisi 1995 yılından sonra ithalatın fazla olması yüzünden dış ticarete açık vermeye başlamıştır (Dinler, 2002).

Türkiye’nin dış ticaretinde değişimin başladığı 1980’li yılların başından neredeyse 1995 yılları arasında üretim sektöründe istihdam edilen işgücünün azalmaya başladığı da görülmektedir. Yaklaşık 15 yıllık bu dönemde refah artışı

üretim artışı ile doğrudan ilişkili bulunmaktadır. Refah artışının temel nedeni üretim artışı üretimin kaynağı yatırımlardır.

Yapılan yatırımların üretim, istihdam ve kırsal kalkınmaya önemli düzeyde katkıda bulunma özelliklerine sahip olmasına rağmen, doğrudan yabancı yatırımların kısa dönemde ağırlıklı olarak kârlılığı yüksek alanlara yönelmektedir. Finans ve gayrimenkul piyasasının gelişmiş yapısı ve dünya ekonomisi ile büyük ölçüde bütünleşmesi yüzünden doğrudan yabancı yatırımların ilgi odağı olmuştur. Üretim sektörü bu dönemde emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçiş yaşamıştır.

Üretim sonundaki ürünlerin miktarında çok fazla artış olması istihdamdaki oransal azalmaya rağmen çalışan insan fazlalığı üretim sonu çalışan başına düşen ürün miktarını da arttırmaktadır. Bu durumdan hareketle üretim kendi kendine yeterliliğinden çok ihracata yönelik artışların yaşandığı görülmektedir (Karluk, 2001: 23).

Bir ülkede üretimde verimliliğin artması arttırıcı üretime geçildiğinin de bir göstergesidir. Ülkemizde de böyle bir artışın yaşandığı dönemde ilk kez bölgesel bazda yatırım projelerine önem verilmiştir.

1980'li yıllardan önce daha çok kas gücüne dayalı emeğin üretim artışı için gerekli olduğu düşüncesi yerini teknik bilginin önem kazandığı, modern üretim bilgisine sahip olan işgücünün değerli olduğu bir tarımsal üretim düşüncesine bırakmıştır.

Bir ülkede üretim sonucu ürünlerin ihracat ve ithalatlarının arttığı dönem aynı zamanda ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımlarının bu artışta önemli bir yer tuttuğu da düşünülebilir. Özellikle ürünlerin hammadde olarak fazla olduğu bölgelerde yerli özel sektörle yapılan ortaklıklar, yabancı firmaların üretimde daha fazla rol oynadığını göstermektedir (Alpar, 1985: 23).

Ülkemizde 1995 yılından sonra üretimde çeşitlilik ve üretim artışı ile üretimden sağlanan sermaye stoku artışı da gözlenmektedir.

1995 yılından sonra üretim sadece temel gereksinimleri karşılamak amacı ile yapılmamış aynı zamanda endüstriyel madde üretimine de önem verilmiştir. Özellikle 2000 yılından sonra üretim sonu ürünlerin arttırılmasına dayanan projelerin

hayata geçirilmesi ile birlikte hem üretim ve refah artışı, hem de endüstriyel üretimin artışında temel amaç olarak belirlenmektedir (Dinler, 2001).

Bu dönemlerde ithalattaki dalgalanmaların ihracattaki dalgalanmalara göre daha fazla olduğunun görülmektedir ki ithalatta ki artış ve azalışların dış üretim kapasitelerindeki artışa da bağlılık olabilir (Karluk, 2005).

Ülkemizde son yıllarda üretilen ürünlerin bir bölümü dış pazarlarda hakim olmaya başlamıştır. Üretim sonucu ürünler çeşitlenmiş, miktar olarak artmış, yapı olarak değişmeye başlamıştır. Refah artışı ile yapısal dönüşümün bir arada yaşandığı dönemde ürünlerin dış ticareti de yapısal olarak değişmeye başlamıştır.

Üretimin dış ticarete önemini belirleyen temelde iki amaç olmuştur. Bunlar, hızlı artan nüfusun ürünlere temel gereksinimini arttırması ve üretimde katma değerini daha fazla olduğu üretim kollarına kanal ize edilmesi olarak değerlendirilebilir.

Üretimde 1995 yılından günümüze kadar süregelen zaman diliminin en önemli özelliği üretim ekonomisinin yönetiminde yaşanmıştır. Üretim yaşanan reformların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesinde üretim politikalarını belirleyenlerle bu politikaları uygulayanlar arasında güçlü bir bağ, işbirliğin ve uyumun varlığı söz konusudur (Parasız, 2005).

Özellikle 2000'li yılların başından sonra üretim ekonomisinde hayata geçirilmek istenen temel politika üretimde miktar olarak fazlalığın yanında üretici arasında rekabeti arttırarak daha ucuz maliyete yönelik üretim yöntemlerinin gerçekleştirilmesidir. Ürünlerde çeşitlilik ve ürünlerin miktar olarak arttırılması endüstriler arası ticaretten endüstri içi ticarete doğru bir yönelişin göstergesidir (Narin 2002: 47).

Üretime dayalı ticarete ürünlerin ihracatının geçen zaman içerisinde artmasının bir başka önemli sonucu olarak ülkenin kendi iç talebini karşılayacak miktardan fazlasına ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Bir ülkenin mili geliri yatırımların miktarına ve üretim faktörlerinin verimliliğine bağlıdır. Dolayısıyla milli gelirin yatırım miktarlarının ve üretim faktörlerinin verimliliğinin bir fonksiyonu olmalıdır. Ülkelerin üretimle birlikte

büyümelerini gerçekleştirmeleri için yatırımlarını arttırmaları gereklidir. Dış ticaret ise ekonomik büyümenin asıl ve en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Bir ülkede öncelikle ihracatın artışı üretimde artışa neden olmakta ve dış ticaret çarpanı vasıtasıyla milli gelirin artması ile sonuçlanmaktadır.

Öte yandan dış ticaret kısıtlarının ortadan kaldırılmış olması ile ara mal ve girdilerin ithaline olanak sağlayan bir ortamın yaratılması da ihracatın dolaylı olarak üretimin artışına yol açacaktır (Şen, 2007). Çünkü ek talep yaratan bir olgu, yatırımları artıran, uluslararası bir rekabet faktörü olarak kalitenin iyileştirilmesini, verimliliğin artırılmasını gerekli kılan bir uyarıcı gibidir.

2.5. Türk Ekonomisi, Dış Ticareti Dönemlerine Verileri

Türkiye dünya üzerindeki eğilimler ve kendi ulusal şartları ve hedefleri çerçevesinde değişik dönemlerde farklı ekonomik modeller uygulamıştır. Bu dönemler genel olarak aşağıdaki biçimde ayrılmaktadır (Ertuna, 2007):

- Liberal ulusal ekonomi dönemi: 1923- 1933,
- Devlet önderliğinde kalkınma dönemi: 1933- 1950,
- Liberal ekonomi deneme dönemi: 1950- 1960,
- Planlı ekonomi dönemi: 1960- 1980,
- Küresel ekonomiyle bütünleşme dönemi: 1980 sonrası.
- 1989-1995 Dönemi ve 5 Nisan Kararları

19. Yüzyılın başlarında siyasal, askeri ve mali bakımlardan güçsüz duruma düşen Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletlerinin, özellikle de İngiltere'nin serbest ticaret yönündeki baskılarına direnememiş ve bu devletlerle bir dizi ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun ithalat ve ihracata uygulayabileceği gümrük vergilerini oldukça düşük düzeyde tutmasına ve bağımsız bir dış ticaret politikası uygulayabilme imkânından yoksun kalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen dönem boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile olan ticareti hızla genişlemiş ve devamlı olarak dış ticaret açığı meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemde tarımsal mallar üretiminde ve ihracatında uzmanlaşan, buna karşılık mamul mallar

ithal eden bir ülke durumuna gelmiştir(Serin, 1972).

Türkiye'nin dış ticareti ve dış ticaret dengeleri aşağıda Tablo 2.1'de 1923-1943 yılları arası, Tablo 2.2' de 1944-1974 yılları arası, Tablo 2.3'de 1975-2004 yılları arası, Tablo 2.4' de 2005-2013 yılları arası olarak verilmiştir(TÜİK, 2013). Ayrıca Türkiye'nin ihracat ve ithalat yaptığı önemli ülkeler sıra ile Tablo 2.5' de ve Tablo 2.6 da verilmiştir. Türkiye'nin önemlilerde ihracat yaptığı ülkeler AB ülkeleri, bu ülkeler içerisinde Almanya, İngiltere, İtalya, olduğu görülmüştür (İstanbul Ticaret Odası, 2013). Ayrıca dünyada bölgesel olarak istihdam artışı Tablo 2.7.'de verilmiştir.

Belirtilen tablolardaki veriler incelendiğinde Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Türkiye'nin dış ticaret hacminde genel olarak bir artış eğilimi görülmektedir. Bu artış, Cumhuriyet'in ilk yıllarında nispeten yavaş bir şekilde olmuş, 1980'li yıllardan sonra süratli bir gelişim göstererek günümüze kadar sürmüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin en önemli sorunu, öncelikle hızla sanayileşmek ve kalkınmak olmuştur. Bu nedenle, cumhuriyetin kuruluşundan planlı döneme gelinceye kadar Türkiye'de daha çok içe dönük sanayileşme -ithal ikamesi- politikası izlenmiş ve düşük döviz kuru politikasının bir sonucu olarak ihracata yönelik dış ticaret politikasına ülkede gereken önem verilmemiştir. Bu nedenle ihracat yeterince artış gösterememiştir.

Ancak 1980'li yıllarda ekonominin dışa açılmasına önem verilmeye başlanmış ve bu dönemden itibaren dışa açık kalkınma politikası benimsenmiştir. Bu politikalar sonucunda ihracatın yapısında büyük değişiklikler meydana gelmiş, 1980'li yıllara kadar tarım ürünleri ağırlıklı olarak gerçekleştirilen ihracattan, katma değeri yüksek sanayi ürünleri ağırlıklı ihracata geçilmiştir(Serin, 1972).

Yine tabloların incelenmesinden özellikle 1980 sonrası dönemde ekonomimizin dışa açılma ve dünya ile bütünleşme çabasına ivme kazandırılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye dünyanın gelişmiş ülkeleriyle birlikte, dünya ticaretinin serbestleştirilmesini, üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerinin geliştirilmesini hedefleyen ve GATT'ın yerini alan dünya ticaret örgütüne üye olmuş,

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasına öncülük edilmiş, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde de dış ticaret, ülkemizde sürdürülebilir kalkınmanın en önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu amaçla, özellikle ihracatın artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmakta, yeni ihraç ürünleri ve yeni pazarlar bulunmaya çalışılmaktadır. Ayrıca dış ticaretin dünya ülkeleriyle entegrasyonu sağlayıcı bir unsur olduğu düşüncesiyle hareket edilmektedir (Serin, 1972).

1980'li yıllara kadar Türkiye'de ithal ikameci bir büyüme politikası uygulanmıştır. Bu yıllardan sonra dış ticaret serbestleşmiştir ve ihracat ve dış dengeyi arttırmak önemli duruma gelmiştir. Bu gelişmeler sayesinde 1980 yılı sonrası kısa süreli bir ihracat artışı meydana gelmiştir. İlerleyen yıllarda ihracatta trend inişli çıkışlı hâle gelmiştir. 1980 yılında 2,9 milyar dolar seviyelerinde olan ülkemizin ihracatı, 2001 ekonomik krizinin ardından ciddi artışlar göstermiş, 2002 yılında 36 milyar dolar olan ihracatımız, 2010 yılında 113,88 milyar dolara yükselmiştir. 2003-2008 yılları arasında ihracat rakamlarında artış oranı sabittir. 2009 yılında düşüş gösteren ihracatta, son yıllarda artış oranının düştüğü gözlemlenmektedir. İhracat %2,6 artmış ithalat ise %13,5 azalmıştır. Dış ticaret açığı %34,8 azalmıştır. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış seriye göre ihracat %8 artmıştır. Avrupa Birliği'ne ihracat %11,1 artmıştır. En fazla ihracat yapılan ülke ise Almanya olmuştur. İthalatta ilk sırayı Rusya almıştır. Yüksek teknolojik ürünlerin imalat sanayi ihracatı içindeki payı %3,4 olmuştur. Yüksek teknolojik ürünlerin imalat sanayi ithalatı içindeki payı ise %13,7 olmuştur.

1997-2001 arasında kriz yılları ağırlıkta olup, ithalat ve ihracatta duraklamalar başlamıştır. 2002-2007 yıllarında ihracatın hızlı artışı, ithalatı da arttırmıştır. Bu dönemde sanayi sektörü ihracatı ithalata bağımlı hâle gelmiştir. İhracatta ortalama yıllık artış hızı %23, ithalatın aynı dönemde artış hızı ise %27 olarak gerçekleşmiştir. 2003-2013 yılları arasında ithalat rakamlarındaki seyir ihracat rakamlarındaki trende benzerdir. 2003-2008 yılları arasında artış oranı sabit iken, 2009 yılında küresel ekonomik kriz nedeniyle hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Son yıllarda ise ithalat rakamlarındaki artış oranının düştüğü gözlemlenmektedir.

1996–2007 arasında dış ticaret açığı giderek artmaktadır. Kriz dönemleri hariç bu açık 20 milyar dolardan 62 milyar dolara yükselmiştir. Sanayinin ihracatı özellikle ara mal gruplarında dışarıya bağımlıdır. İhracatın GSMH içindeki payı ortalama %16'yı, ithalatın payı ise %28'i bulmaktadır. Dış ticaretin önemli boyuta ulaştığını gözlemlemek mümkündür. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise dönem içinde değişiklik göstermekle birlikte ortalama değer olarak %62 civarındadır. Bu oran önceki dönemlere göre bir miktar düşmektedir. Son yıllarda dış ticaret dengesinde büyük düşüşler yaşanmıştır.

1996–2007 arasında dış ticaret açığı giderek artmaktadır. Kriz dönemleri hariç bu açık 20 milyar dolardan 62 milyar dolara yükselmiştir. Sanayinin ihracatı özellikle ara mal gruplarında dışarıya bağımlıdır. İhracatın GSMH içindeki payı ortalama %16'yı, ithalatın payı ise %28'i bulmaktadır. Dış ticaretin önemli boyuta ulaştığını gözlemlemek mümkündür. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise dönem içinde değişiklik göstermekle birlikte ortalama değer olarak %62 civarındadır. Son yıllarda düşüş bir miktar içerisine girmiştir. Dış ticaret hacminin GSYH'ya oranı 2003'ten sonra ilk sekiz yılda %40 seviyesinde dengede giderken, son yıllarda %50 seviyelerinde seyretmektedir. Dış ticaret dengesi/GSYH oranı yıllara göre fazla değişiklik göstermemektedir.

Tablo 2.1., Tablo 2.2., Tablo 2.3., Tablo 2.4., Tablo 2.5 ve. Tablo 2.6. de verildiği biçimlerde ihracatın artış hızı 2005, 2006 ve 2007 yıllarında, önceki yıllara göre önemli oranda gerileyerek %17'ler seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalatta da son yıllarda yüksek oranlı artış yaşanmıştır. 2004 yılında da bir önceki yıla oranla %40,4'lük artışla ithalat 97,5 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiş iken, 2005 yılında ithalat, %19,7 artarak 116,7 milyar dolara, 2006 yılında ise, yaklaşık %20'lik artışla 139,6 milyar dolara ulaşmıştır (Hepektan, 2008).

Tablo 2.1: 1923-1943 Dış Ticaret Dengesi

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
1923	50 790		86 872		- 36 082	137 662	58,5
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	- 18 027	182 897	82,1
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	- 26 253	231 653	79,6
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	- 24 974	217 848	79,4
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	- 27 003	188 501	74,9
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	- 25 432	201 988	77,6
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7	- 48 731	198 385	60,6
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 145	107,7
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394	352 074	126,6

Kaynak: (İTO Ekonomik Pazar Raporu 2012)

Tablo 2.2: 1944-1974 Dış Ticaret Dengesi

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	304 182	141,0
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	333 469	180,5
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	- 21 343	467 945	91,3
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	- 78 254	471 852	71,5
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	- 42 395	538 045	85,4
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	- 88 004	716 168	78,1
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	- 193 006	918 834	65,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	- 136 472	928 594	74,4
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	- 143 435	813 283	70,0
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0	- 184 291	810 983	63,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	- 102 350	712 330	74,9
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	- 51 908	742 342	86,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	- 67 827	562 369	78,5
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	- 116 183	823 781	75,3
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917	68,5
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	- 160 465	853 945	68,4
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	- 238 250	1 000 644	61,5
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	- 319 529	1 055 703	53,5
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	- 126 458	948 000	76,5
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	- 108 215	1 035 691	81,1
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	- 227 761	1 208 777	68,3
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	- 162 335	1 207 003	76,3
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	- 267 240	1 260 078	65,0
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	- 264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081	62,1
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	- 494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	-2 245 319	5 309 683	40,6

Kaynak: (İTO Ekonomik Pazar Raporu 2012)

Tablo 2.3: 1975-2004 Dış Ticaret Dengesi

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	-4 043 252	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	-2 310 862	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	-2 808 236	7 330 627	44,6
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8

Kaynak: (İTO Ekonomik Pazar Raporu 2012)

Tablo 2.4: 2005-2013 Dış Ticaret Dengesi

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 498	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	- 105 934 807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	- 84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	- 99 858 613	403 463 887	60,3

Kaynak(İTO Ekonomik Pazar Raporu 2012)

Tablo 2.5: Türkiye'nin İhracat Yaptığı Önemli Ülkeler

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ İHRACATINDA İLK 6 ÜLKE

ÜLKE	2010	2011	2012	2011-2012 Değişim (%)
Almanya	11.485	13.958	13.132	-5,9
İngiltere	7.238	8.158	8.695	6,6
İtalya	6.510	7.854	6.375	-18,8
Fransa	6.055	6.809	6.202	-8,9
İspanya	3.565	3.920	3.720	-5,1
Hollanda	2.465	3.245	3.248	0,1
TOPLAM	37.318	43.944	41.372	-32

Kaynak: İTO Ekonomik Pazar Raporu 2012

Tablo 2.6: Türkiye'nin İthalat Yaptığı Önemli Ülkeler

TÜRKİYE'NİN İTHALATINDA İLK 8 ÜLKE (Milyon \$)				
Ülkeler	2010	2011	2012	2011-2012 Değişim (%)
Almanya	17.548	22.985	21.400	-6.9
İtalya	10.203	13.449	13.344	-0.8
Fransa	8.176	9.230	8.589	6.9
İspanya	4.840	6.196	6.022	-2.8
İngiltere	4.681	5.840	5.629	-3.6
İsviçre	3.154	5.019	4.304	-14.2
Belçika	3.213	3.959	3.690	-6.8
Hollanda	3.156	4.004	3.660	-8.6
Toplam	54.971	70.682	66.638	-36,8

Kaynak: TÜİK.

Tablo 2.7. : Dünyada Bölgesel Olarak İstihdam Artışı (%)

	2001-2006	2007	2008	2009	2010	2011 (Tahmini)
Dünya	1,8	1,7	1,1	0,5	1,3	1,6
Gelişmiş Ülkeler ve Avrupa Birliği	0,9	1,5	0,6	-2,2	-0,2	0,8
Orta ve Güneydoğu Avrupa (AB Üyesi Olmayan) ve Bağımsız Devletler Topluluğu	0,9	2,1	1,2	-1,2	1,5	1,7
Doğu Asya	1,2	1,2	0,1	0,7	0,9	0,8
Güneydoğu Asya ve Pasifik	1,7	2,4	2,0	1,7	2,2	1,8
Güney Asya	2,5	1,1	0,8	0,6	0,7	2,1
Latin Amerika	2,5	2,4	2,4	0,7	2,8	1,9
Orta Doğu	4,6	3,9	1,7	4,0	3,8	3,1
Kuzey Afrika	3,4	3,7	2,9	2,2	2,2	0,8
Sahra Altı Afrika	3,1	3,0	3,0	2,7	0,7	2,9

Kaynak: ILO Global Employment Trends 2012, s.95

2.5.1. 1980 Öncesi Türkiye'nin Dış Ticareti

1980 öncesi Türkiye'nin dış ticareti 1923-1933, 1933-1950, 1950-1960 ve 1960-1980 dönemleri olmak üzere dörde ayrılmıştır. Yukarıda belirtilen dönemler yukarıda verilen tablolar çerçevesinde daha ayrıntılı aşağıdaki biçimlerde incelenmiştir.

1923-1933 dönemi: Türkiye Cumhuriyeti, milli bir pazar oluşturma ve dış ekonomik ilişkileri politik bağımsızlığın sağladığı imkânlardan yararlanarak yeniden düzenleme koşullarını ancak Kurtuluş Savaşından sonra elde etmiştir. 1929 yılında tüm dünyada yaşanan Büyük Buhran ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan borçların ödenmeye başlanması, yapılanma aşamasında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'ni önemli bir ekonomik politika değişimine sürüklemiştir (Aydoğan, 2002).

Cumhuriyet'in kuruluş yılından 1929 Büyük Buhran'a kadar, özel girişimde dışa açık ekonomi politikalarıyla ekonominin yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomik altyapının, tarımın ve sanayinin temelini zayıf olması ekonomide ithalatın gereğini önemli ölçüde yükseltmiş ve bu durum dışa açıklığı arttırmıştır. Bunun yanında imzalanan Ticaret Sözleşmesi'ne göre kabul edilen bazı istisnalar dışında, ihracat ve ithalat yasaklarının kaldırılması, yenilerinin konmaması ve gümrük tarifelerinin beş yıl boyunca değişmemesi şartları da dışa açıklığı arttırmıştır. Sonuçta 1924- 1929 döneminde dış ticaret sürekli olarak açık vermişti.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet eliyle kurulan birkaç fabrika vardı. Yabancıların elinde ise demiryolları ve pek çok altyapı tesisler vardı ve bu kuruluşlar onların ihtiyaçlarına göre düzenlemişti. 1923- 1933 döneminde devlet elindeki fabrikaları işletmek, özel sektöre kredi açmak ve özel sektörle birlikte yeni fabrikalar kurmak için Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nı kurdu. Aynı zamanda milli ekonominin alt yapısının geliştirilmesi için de çaba gösterilmiştir. Bu alt yapının adımları arasında olan ülkeyi demiryollarıyla donatma çabası çok önemlidir. Bu adım ulusal kalkınma adına bir amaç haline gelmiştir. Bu dönemde kabul edilen Sanayi Teşvik Kanunu ile özel sektör, sanayi yatırımları yapmaya teşvik edilmiş, girişimcilere bedelsiz arsa verilmiş, altyapı yatırımlarında kolaylıklar sağlanmış ve

vergi, harç ve rüsüm muafiyetleri getirilmiştir. Bu dönemde kamu ve özel kesim işbirliği içinde olmuş ancak bu adımlar yetersiz kalmıştır. Bu dönemde ulusal ekonomi inşa edilirken yabancı borçlanmaya gidilmemeye çalışılmıştır. Ekonomik bağımsızlığın siyasi bağımsızlık için şart olduğu düşüncesi Atatürk tarafından dile getirilmiştir (Ertuna, 2007).

1933- 1950 dönemi:Türkiye, 1930'lu yıllarda Büyük Buhran'ın da etkilerinin hissedildiği dönemde liberal politikaları bırakmış ve devletçilik ilkesini benimsemiştir. Bu ilke doğrultusunda bu dönemde gümrük vergileri arttırılmış, ithalat politikası daha kontrollü bir yapıya dönüştürülmüş, döviz piyasası denetim altına alınmış, sanayileşmeye öncelik verilmiş ve sanayileşme çalışmaları uzun bir süre planlı bir olarak gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemde ticaret açığından kaçınmak dış ticaret politikasının başlıca amacı haline gelmiştir. Bu amaca doğrultusunda dış ticaret ilişkileri genellikle ikili anlaşmalarla devam etmiştir. İzlenilen politikanın başlıca etmenleri arasında Türkiye'nin mallarını satın alan ülkelere mal alınması, yerli üretimi yapılan malların ithalatının sınırlandırılması ve ikili anlaşma konusu olan malların ithalatında serbest olunması gibi ilkeler vardır. Bu dönemdeki uygulamalar 1934'te kurulan Dış Ticaret Ofisi ile yürütülmüş ve 1936'dan sonra dış ticaret bütçeleri hazırlanmıştır (Aydoğan, 2002).

Yapılan bütün çalışmalar dış ticaret açığından kaçınmak için kesin ve kararlı adımlar atıldığını göstermektedir. Bu adımlar sonucunda, dış ticaret sürekli fazla vermiştir. Savaş zamanlarında ülkenin ürettiği tarım ürünlerine ve madenlerine olan güçlü dış talep olmuştur. Sonuçta ihracatın sürekli artışına yol açmıştır. Bir taraftan da tüketim malları ithalatına getirilen sınırlamalar, dış ticaret hacminin giderek küçülmesine yol açmıştır. Oranlara bakıldığında dış ticaret hacmi, dönem süresinde %15 seviyesinden %5 seviyesine gerilemiştir. Dış ticaret ulusal gelirden daha az bir oranda artmıştır ve ekonomi içindeki önemi giderek azalmıştır. Sonuç olarak ekonomi, daha kendi kendine yeterli ya da kapalı bir nitelik kazanmıştır. Bu durum dışı kapalı gelme süreci uygulanan politikalarla birlikte savaş koşullarının bir sonucudur (Kepenek ve Yentürk, 2009). Bu dönemde dış ticaret 1938 yılı hariç

sürekli fazla vermiştir. Ülke, dönemi dış ticaret yönünden güçlü bir biçimde geçirmiş ve dış açık vermemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2009).

1950- 1960 dönemi:1950’li yıllarda Türkiye’de ekonomi politikasında ve ekonomik faaliyetlerinde ortaya çıkan en çarpıcı gelişmeler dış ekonomik ilişkilerde olmuştur. Ancak Türkiye bu dönemde de kısmen dışa kapalı ekonomi olma özelliğini sürdürmüştür. Türkiye’nin bu dönemde dünya ticaretindeki payı binde ile ifade edilecek seviyededir.

1950 yılında Türkiye’de ithalat büyük oranlarda yükselmiş olup aynı yıllarda, Kore Savaşının dünyada oluşturduğu durum elverişli iklim nedeniyle tarımda gerçekleşen iyi hasat ihracatta yükselmeyi sağlamıştır. Bunun yanında dış ticaret açığı da 1950’den 1956’ya kadar artmıştır. Hükümetin döviz rezervleri yaklaşık bir iki yıl içinde tükenmiştir. Bu tablo karşısında ithalatın serbestliğinden 1953’te vazgeçilmiştir. 1954’te de dış ticarete yeni kontroller ve sınırlamalar getirilerek dış açıklar belirli bir süre dış krediler ve bağışlarla kapatılmıştır. Fakat, 1953-1954’ten itibaren ithalatı gerçekleştiren bazı malların bedeli transfer edilememiştir (Şahin, 2009).

Enflasyon ise bu dönemde; uzun yıllar devam eden artış eğilimine girmiştir. Enflasyon artmış, faizler ve kurların sabit olmasından dolayı ekonomiyi yönlendiren fiyatların arasındaki dengeleri alt üst olmuştur. Uygulanan sabit faiz ve kur politikası altında, negatif faizler tasarruf ve yatırım dengelerini bozmuş, fazla değerlenen TL ekonomiyi dış ödemelere zorlamıştır. Türkiye, ekonomik hiçbir ihtiyaçlarını ithal edemez hale gelerek siyasi bir krizin içine girmiştir. 1960 ekonomik krizi, büyük bir devalüasyon yapılarak atlatılmıştır (Ertuna, 2007). 1953- 1960 döneminde iktisadi şartların gereği, bilinçsiz olarak ithal ikamesi stratejisini uygulayan Türkiye 1960’ların başlarından itibaren bilinçli ve programlı olarak ithal ikameci politika içerisinde bulunmuştur.

1960- 1980 dönemi:Türkiye’de 1961 Anayasası yeni bir kurumsal yapıyı da beraberinde getirmiştir. Bu değişim içinde ekonomik haklar istenebilir kılınmış ve bu konuda güvenceler getirilmiştir. Ancak 1960 aralık ayında OECD’ye verilen muhtıradaki belirtilen fikirler ve hazırlıkları yapılan plan çalışmalarında, 1960

sonrasının ekonomik yapısı ihracatı arttırmayı ve ithalatı ikame etmeyi hedef alan bir ekonomik yapı halini almıştır.

Türkiye ekonomisi 1960 yılının başında askeri darbe ile yeni bir sürece girmiştir. 1950'li yılların sonlarında ortaya çıkan yüksek oranlı enflasyon ve dış ödeme güçlüklerini 1958 istikrar önlemleriyle aşamamış, hammadde ithalatında ekonomi giderek zorlanmış ve bu durum bunalımı derinleştirmiştir. Bunalımdan çıkış için de, hazırlanan yakınma planları uygulanmaya çalışılmıştır. Hazırlanan bu kalkınma planları kamu kesimi için emredici nitelikte, özel kesim için de yol gösterici niteliktedir. Kalkınma planlarının en önemli özelliğini; kalkınmanın sanayileşme ile sanayileşmenin ise ithal ikameci politikalarla sağlanabileceği görüşü oluşturmuştur (Aydoğan, 2002).

1960 yılında askeri ihtilalden sonra Türkiye ekonomisinde yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu dönemde ekonomide planlı kalkınma benimsenen temel ilke olmuştur. Bu ilke, 1961 Anayasası'na da konmuştur. 1950 yılında başlayan ithalatın kontrolü, 1984'e kadar sürekli olarak devam etmiştir. Bu kontrol sürecinde gümrük vergileri, gümrük vergisine benzeyen eş etkili vergiler, kotalar, yasaklar, ithal teminatlar ve bütün bunlara destek olarak uygulanan döviz kontrolleri, yurt içi korumayı ve ödemeler dengesini sağlayan araçlar olarak kullanılmışlardır. Böylece ülke içi nispi fiyat yapısı, dış dünyanın nispi fiyat yapısından soyutlanmış ve çeyrek yüzyıl boyunca Türkiye ekonomisi dünya ekonomisinin dışında, içine kapanık bir ortamda üretim yapmaya zorlanmıştır. 1981 yılında kotalar azaltılmış, 1984 yılında ise tamamen kaldırılarak ithalat libere edilmiştir (Karluk, 2009).

1960 ve 1970'li yıllara gelindiğinde ithalatın kontrolünün ithalat programları ile sağlanması yoluna gidilmiştir. Bunun için ithalat programları DPT, Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı ile Ticaret ve Sanayi Odaları Birliğinin gibi kurum ve kuruluşların katkıları ile hazırlanmış ve Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu yayımlar ithalatı düzenlemek üzere çıkartılan tüm karar ve yönetmelikleri kapsamıştır.

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. 1962 yılında yıllık planın başarılı olmasıyla beş yıllık planları hazırlanmıştır. 1963- 1967 yıllarını

kapsayan Birinci Beş Yıllık ve 1968- 1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmıştır. Ekonomi politikalarının oldukça sıkı ve denetimli olduğu bu dönemde yatırım ve ihracatı teşvik amaçlı kanunlar çıkarılmıştır. Ayrıca gümrük indirimleri gibi hammadde ithalatını kolaylaştırıcı önlemler alınmıştır (Aydoğan, 2002).

1960- 1980 yılları arasında reel faizler düşerken TL değer kazanmıştır ancak ülke sıcak para girişlerine hedef olmamıştır. Bu doğrultuda bu dönemde, servetin yurt dışına kaçtığı yorumu da yapılabilir. Yine bu dönemde dış ödemelerde zorlanılmış, Tahtakale'de, altın hareketlerine bağlı oluşan paralel döviz piyasası, sanayinin hammadde ve ara malı ithalatı ihtiyaçlarının karşılanmasına imkân sağlamıştır (Ertuna, 2007).

1980 yılına kadar ihracat istenilen seviyede olmamıştır. İhracatın gerçekleşmemesi teşvik uygulamalarındaki yetersizlikler, ihraç mallarındaki kalite düşüklüğü, iç talepteki genişleme ve arzın belli oranlarda yetersiz kalışı, pazarlama imkânlarındaki olumsuzluklar, TL'nin aşırı değerlenmiş durumu gibi nedenlere açıklanmıştır. Aşırı değerlenmiş döviz kuru, ithalatı teşvik edip artırmış, ihracatı da olumsuz yönde etkilemiştir 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan Ekonomik Program ile daha fazla piyasa ekonomisine dayalı dışa açık bir stratejinin izlenmesi amaçlanmıştır.

Planlar dönemi incelendiğinde 1. plan döneminde hedeflenen büyüme hızlarına önemli ölçüde yaklaşmış ve ortalama yıllık % 6,6'lık gayri safi milli hasıla artışına erişilmiştir. Gene bu dönemde dış ticaret açığındaki iyileşme ihracat artışına dayandırılmıştır. 2. plan döneminde ihracatta gelişen yüksek oranlı artışlarda, dönem başında daha sistematik ve etkin biçimde uygulanmaya başlanan ihracatı teşvik tedbirleri ile vergi iadesi sistemi önemli bir rol oynamıştır. 3. plan döneminde, petrol şoklarının gerek dünya ekonomisinde gerekse ulusal ekonomide yarattığı tahribat nedeniyle yaşanan olumsuz gelişmeler yaşanmış ve bu dönemin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebebiyet vermiştir. 1978 ve 1979 yıllarında yaşanan ekonomik bunalım sonucunda, özel kesim sabit sermaye yatırımları azalmıştır (Karluk, 2009).

2.5.1. 1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticareti

24 Ocak 1980 tarihinde dönemin hükümeti IMF'yi arkasına alarak ekonomide radikal dönüşümleri amaçlayan bir istikrar programı ortaya konmuştur (Şahin, 2000). 1980'li yılların ilk yarısında dışa açılma girişimlerine hız kazanmıştır, ikinci yarısında ise elde ettiği konumu muhafaza etmeye çalışmıştır ve dışa açılması dünya ekonomisiyle uyumlu bir çizgide gelişmiştir (Sönmez,1992).

Bu dönemde ihracatın ortalama yıllık artışı gelişmekte olan ülkelerin ihracat artışı hızını da geride bırakmıştır. 1980 sonrasında ihracatın gayri safi milli hasıla içindeki payı artmıştır. 1985-1992 döneminde, ithalatın gayri safi milli hasıla içindeki payı gerilemiştir. 1990 yılından sonra, ithalatın tamamen liberalizasyonu ve sermaye hareketlerindeki serbestleşmeye bağlı olarak TL'nin aşırı değerlenmesi ile birlikte bu pay günümüze kadar sürekli artış göstermiştir.

1980-1988 dönemi:24 Ocak 1980 yılında uygulamaya koyulan istikrar kararlarıyla, ihracata dayalı sanayileşme modeli benimsenmiştir. Bu niteliği ile 24 Ocak kararlarında, kısa vadeli para arzının artış hızının azaltılması esas alınmış ve böylece, döviz kurlarının reel düzeyde tutulacağı, reel faiz oranlarındaki artışla beraber bir resesyon durumunun oluşacağı başlangıçta kabul edilmiştir (Parasız, 1998).

24 Ocak istikrar kararlarının temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Uludağ ve Arıcan, 2003) :

- Para arzı azaltılması ve serbest faize geçilmesi.
- Türk lirasının devalüe edilmesi.
- Kamu harcamalarının ve bütçe açığının azaltılması.
- Sübvansiyonların düşürülmesi ve fiyat kontrollerinin azaltılması.
- Esnek kur ve günlük döviz kuru uygulamasına geçilmesi.
- Yabancı sermaye girişini hızlandırılması
- İhracata dayalı sanayileşmenin özendirilmesi ve ihracatın desteklenmesi.

24 Ocak kararlarının kabul edilen esas noktası kamu kesiminin ve özeldede KİT'lerin faaliyetlerinin sınırlandırılmasıdır. Bu yaklaşımına göre kamu kesimi daha fazla genişlememelidir. Kamu kesimi giderek etkinliğini kaybederse özel kesim çok daha hızlı gelişme gösterecektir. Bu programda fiyat artış düzeyi önem arz etmiştir. Uygulama döneminde fiyat artış oranları azaltılmıştır. Bunların yanında programın yıllık %20 civarında fiyat artışına dayandığı gözlenmektedir. Para ve maliye politikalarıyla etkin talep ve fiyat düzeyi bir oranda tutularak kârlılık ve yatırımların üretim için uyarılması amaçlanmıştır,

Bu dönemde emeğin üretim içindeki fiyatının düşük tutulması amaçlanmıştır. Böylece özel sektörün emek maliyetinde tasarruf sağlayacak, kâr oranlarını yükseltecek, yurt içi yatırımların uyarılmasını ve ithal edilen mallar karşısında maliyet avantajına sahip olunması sağlanacaktır. Program yerli üretimi, sermayeyi ve yurtiçi yatırımları teşvik edip, ekonomik büyümenin bir ayağına da dış kaynak sağlamaya dayandırılmıştır. Bu amaçla Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ve Çerçeve Kararnamesi çıkartmış, bu yasa ve kararname yabancı sermayenin girişi ile ilgili kolaylıkları getirmiş ve faaliyet alanlarını genişletmiştir (Uludağ ve Arıcan, 2003).

24 Ocak Kararlarının oluşturduğu sonuçlar şu şekilde özetlenir (Karlık, 2005):

- İhracat hızla gelişmiş, özellikle ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiştir.
- Gerçekçi döviz kuru, reel faiz ve liberal ticaret politikaları sonucunda ihracat 1980'de 2,9 milyar dolardan 1983'de 5,9 milyar dolara çıkmıştır.
- İhracat ve diğer döviz gelirlerindeki artış sonucunda ödemeler dengesi açıkları düşmüştür.
- 1981 liberasyonunu takip eden yıllarda ithalat artmış bu sebeple dış ticaret açığında genişleme görülmüştür.
- Uluslararası piyasalardan sağlanan sıcak krediler ile dış finansman ihtiyacı karşılanarak ithalat arttırılmıştır.

- 1980 yılında GSMH 'da gerileme olmuş, 1981'den sonra ekonomi yeniden büyümeye başlamıştır.

Türkiye'de 1980 sonrası dış ticarete yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Uluslararası ticarete meydana gelen gelişmelerin yakından takip edildiği ve uyum için gerekli adımlar atılmıştır (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1990).

1980 yılına kadar ülke ihracatında artış yaşanmıştır ancak dünya ülkelerindeki ihracat seviyesine ulaşamamıştır. 1980 yılında ihracat 2910 milyon dolar olup, dünya ülkeleri içinde %0,15'e gerilemiştir. Bunun nedeni olarak kur çarpıklığı olarak açıklanmıştır. Kur çarpıklığı, ihracatı cezalandırarak ithalatı teşvik etmiştir. Ancak elde yeterli döviz kaynakları bulunmadığı için de kotalar, tahsisler ve aşırı gümrük korumaları ile ithalat kontrol altına alınmıştır.

1980 yılına kadar ihracatta en önemli pay tütün, pamuk, üzüm, incir ve fındık ürünlerine aitti. 1980 yılı dahil tarım ürünleri ihracatı ekonomimizin hala tarım ekonomisi olduğunu göstermekteydi. Sanayi ürünleri ise tarıma dayalı olanlar da dahil ihracatın %36'sını oluşturuyordu 1982 yılı itibariyle dünya ekonomisindeki hareketliliğin devamını sağlamak amacıyla özellikle dış ticaret alanında birçok tedbir alınmaya başlanmıştır (Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1990).

1983 seçimlerinden sonra izlenen maliye politikaları ile hızlı bir büyüme sağlanmıştır. Ancak bu dönemde enflasyon hızı da oldukça yükselmiştir. İç ve dış borçlar ivme kazanmıştır. Artan enflasyon ve borçlanma karşısında reel faizler de yükselmiştir. Beliren döviz açığı nedeniyle devalüasyon beklentisi yaygınlaşmıştır. Sonuç olarak 1988-1989 yıllarında ekonomik durgunluk sürecine girilmiştir. Yaşanan bu durgunluğu aşmak için 4 Şubat 1989'de döviz girişini arttırıcı önlemler alınmıştır. Yabancı sermaye girişi yüksek faizlerle teşvik edilmiştir. Kanun Hükmünde Kararname çıkarılarak Türk lirasının konvertibilitesi sağlanmıştır. Böylece kaynağı araştırılmaksızın yabancı fonları Türkiye'ye çekebilmiştir. Böylece kontrolsüz sermaye Türkiye'yi istikrar bozucu spekülasyon sermaye hareketlerine açık hale getirmiştir.

1980'lerin ihracatı incelendiğinde, sanayi ürünlerinin ihracatının tarım ürünlerinin önüne geçtiği, sanayi ürünlerinde de belirli sektörlerde yoğunlaştığı

görülmektedir. 1975-1980 döneminde ihracatta tarım ürünleri %61'lik ağırlığa sahipken 1980-1985 döneminde bu pay %36'ya; 1985-1989 döneminde de %21'e gerilemiştir. Bunun yanında sanayi ürünlerinin 1975-1980 döneminde %32,5 olan payı 1985-1989 döneminde %59,2'e; 1985-1989 döneminde de %76,1'e yükselmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda 1980 sonrası ihracat girişiminde sanayi ürünlerinin, ihracatta lokomotif görevini üstlendiği ve belli alt sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir (Sönmez, 1992).

İthalattaki liberal gelişmeler, ithalat oranında hızlı artışların yaşanmasına yol açmıştır. 1980 yılında 7,9 milyar dolar oranında gerçekleşen ithalat, 1990 yılında 22 milyar 580 milyon doları seviyesine yükselmiştir. İthalat düzeyi 1979 yılına yaklaşık 5 milyar dolar seviyesindeyken 1980'de 8 milyar dolara yakındı. 1980-1983 yılları arasındaki ithalat artışının nedeni ise, büyümeyi durduran, iç talebi azaltan, küçültücü ekonomik politikalar nedeniyle meydana gelmiştir. İthalat 1983'te 9,2 dolar civarında gerçekleşmiştir.

Büyüme hızının %8'i bulduğu 1986 yılında, dünya petrol fiyatlarındaki önemli gerilemeye rağmen, ithalat 11,1 milyar dolara ulaşmıştır. %7'lik büyüme gerçekleştirilen 1987 yılında ithalat 14,2 milyar dolara yaklaşmıştır. 1990 yılında büyüme hızı %9,2'e ulaşmış ve ithalat patlaması gerçekleşmiştir. Bu dönemde tüketim malları ithalatı da hızlı artmış, ithalat bir yılda 7 milyar dolarlık yükseliş göstererek 22,3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 1984 yılında 474 milyon dolar olan tüketim malları ithalatı, 1990'da 2 milyar 885 milyon doları bulmuştur. Yatırım mallarına ödenen miktar, 1990 yılının 22,3 milyar dolarlık ithalat oranında 5,9 milyar dolarlık bir pay alırken, petrolün de dahil olduğu ara malları ve hammadde ithalatı 13,5 milyar dolara yaklaşmıştır (Sönmez, 1992).

2.5.2. 1989-1995 Dönemi ve 5 Nisan Kararları

1980-1988 döneminde Türkiye ekonomisi, liberal ekonomi kuralları doğrultusunda dünya ile bütünleşme yoluna girmiştir. Bu dönemde pozitif faiz, hızlı kur artışı, yavaş ücret artışları gibi politikalarla ihracatın artırılması, döviz darboğazının aşılması sağlanmıştır. Bu gelişmeler 1980'de uygulanan programının başarılı yönleri olarak görülmüştür. Ancak bütçe açıkları nedeniyle, enflasyonun

yükselişini koruması, hükümetin icraatlarının başarısız tarafını oluşturmuştur. Enflasyon altında fiyatlar arası dengelerin korunamaması, olumsuz eğilimler yaratarak 1994 krizinin ilk adımlarını atmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003).

1988 yılına gelindiğinde Türkiye, enflasyonu düşürmeyi amaçlayan bir ekonomi programı arayışına girmiştir. Bu arayış sonucu uygulanan model İsrail modeli olarak bilinen döviz kur artışlarının yavaşlatılması modelidir. 1988'de uygulanan ekonomi programının 1994 krizinin ortaya çıkmasına yol açan temel nedeni ise 1988 yılından sonra kayıpların telafi edilmesi için artan reel ücretlerin maliyet artışlarına yol açmasıdır. Bu durum ucuz işgücü avantajına bağlı olan ihracatı da yavaşlatmıştır. Döviz kurlarında yaşanan artışların enflasyon oranının artışından geride kalması sonucu TL büyük oranda değer kazanmış, ihracat artışları yavaşlamış, ithalat artışları hızlanmıştır. Bu durum dış ticaret açıklarını da arttırmıştır.

1993 yılının son dönemlerinde dış ticaret açıkları yaklaşık 13.5 milyar doları bulmuştur. Döviz kurları yavaş yavaş artmış, faizler yüksek seyrettiğinden kısa vadeli yabancı sermaye Türkiye'ye dolar bazında %40'lara yaklaşan kazançlar elde etmeye ve dış ticaret açıklarını finanse etmeye başlamıştır. Sonuç olarak yurt dışından borçlanma yurt içinden borçlanmaya oranla daha düşük maliyetli olması sebebiyle, şirketler yabancı paradan borçlanmışlardır. Bu dengesiz gelişmeler 1994 Ocak ayında krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Ertuna, 2007).

1994 krizi Türkiye ekonomisinde alışık olmadığı bir kriz biçimidir. Bu krize uyum süreci sıkı para politikalarına ve ücretlerin bastırılarak yurtiçi talebin daraltılmasına dayanmaktadır. Böylece ekonomi soğutulup, mal piyasalarına durgunluk içinde istikrar kazandırılmış, bir yandan da yüksek faiz politikasıyla iç ve dış borçlanma olanakları genişletilmiştir (Yeldan, 2008).

Bu ortamda, ekonomik istikrarı sağlamak için 5 Nisan 1994 kararları alınmıştır. Bu kararlar altında uygulanmaya konulan başlıca önlemler şu şekildedir (Erdoğan, 2006) ;

- Türk Lirası %39 oranında dış değer kaybına uğramıştır.

- Hazine Bonosu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5 vergi kaldırılmıştır.
- Bankaların devlete vermek zorunda oldukları munzam karşılıklar sıfırlanmıştır.
- Bankaların faiz oranlarındaki değişikliği 2 gün önceden Merkez Bankası'na bildirme zorunluluğu kaldırılmıştır.
- Döviz kurları serbest bırakılarak Merkez Bankası'nın kur belirleme sistemi değiştirilmiştir. Ayrıca IMF ile destekleme düzenlemesi yapılmıştır.
- KİT ve TEKEL ürünleri büyük oranda pahalılaştırılmıştır.
- Hazinesinin Merkez Bankasından alacağı avansa sınırlandırma getirilmiştir.

Türkiye 5 Nisan'da aldığı istikrar kararlarıyla iki temel strateji belirlemiştir. Bunlardan ilki bozulan makroekonomik dengelerin düzenli bir gidişata kavuşturulmasıdır. Bu doğrultuda enflasyonun düşürülmesi, Türk Lirası'na yeniden değer kazandırılması, ihracatın artırılması ve kötüye giden kamu dengelerinin sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

5 Nisan Kararları, kısmen de hedeflerine ulaşmıştır ancak hedeflerini gerçekleştirememiştir. Yapılan gelişmeler de dış ticaret açığının azalmasına yol açmıştır(Karlık, 2003). Türkiye ekonomisi %6 daralırken, sonraki üç yılda iç tüketim harcamaları ve ithalattan kaynaklanan hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir(Tecer, 2003).

1995 yılında yaşanan ekonomik canlanma ve artan talebe bağlı olarak dış ticaret açığı artmıştır, ancak hizmet kaynaklı gelirlerin yükseldiği cari işlemler açığını düşük düzeyde tutmuştur. Yüksek büyüme oranı ve iç talepteki canlılığa bağlı olarak 1996 yılında ithalat harcamaları artmış ve dış ticaret açığı önemli ölçüde artmıştır. Dış ticaret açığının görünmeyen kalemlerden elde edilen net gelirlerle kapanması sonucu cari işlemler açığı büyük ölçüde kapanmıştır. Gümrük Birliği'nin 1996 yılından itibaren önem kazanması sonucu Avrupa Birliği'nin Ortak Gümrük Tarifesi uygulamasına geçilmiştir. Bu sayede ithalat harcamaları 1996 yılında %22,2

artmış, 1997 yılında ise bu artış yavaşlayarak devam etmiştir. 1997 yılında ise üretim artışının yüksek düzeyde olması ve iç talebin canlı olması da ithalatı önemli ölçüde arttırmıştır (Parasız, 1998).

2.5.3. 1996-2000 Dönemi ve Gümrük Birliğine Geçiş:

1995 yılından itibaren dış ticaret hacminde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Gümrük birliğinin yürürlüğe girdiği 1996 yılından bir yıl önce özellikle yatırım malları ithalat kalemlerinde büyük çaplı artışlar meydana gelmiştir. 1996 yılı Gümrük Birliği anlaşmasından sonra ise, sanayi mallarında sıfırlanan gümrükler, ithalat patlamasına yol açmıştır. İhracatta ise beklenen ölçüde artış gerçekleşmemiştir. Bu sebeplerle, dış ticaret hacminin artışı ithalattaki yüksek artıştan kaynaklanmıştır (Askon Araştırma Raporları,2001).

1996 yılında 23 224 milyon dolar olan ihracat miktarı 1995 yılında 21 637 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Buradan 1996 yılında ihracat miktarında %7,3 oranında artış olduğu gözlenmektedir. 1995 yılı rakamı ise, 1994'e göre yaklaşık %20'lik artışı ifade eder. Kamuoyunda gümrük birliği ve ihracat patlaması beklentisi gerçekleşmemiştir. Bunun sebebini 1973'den itibaren AB ülkelerinin Türkiye sanayi mallarına tekstil\hazır giyim kotaları hariç, sıfır gümrük uygulamasını gösterebiliriz (Tokgöz, 2001).

Merkez Bankası, 1996 ve 1997 yıllarında açıklanmayan para programı uygulamıştır. Uygulanan bu politika, mali piyasalarda istikrarı ele almıştır. 1998 yılına gelindiğinde Merkez Bankası para politikası-enflasyon mücadelesi hedeflerini gerçekleştirmek için çabalamıştır.

Para politikası uygulamalarının 1996 yılını takip eden yıllarda daha çok enflasyonla mücadele üzerine yoğunlaştığı gözlenmektedir. Merkez Bankasının istikrar hedefi, TL ve döviz piyasalarında ortaya çıkacak kısa süreli hızlı veya değişken fiyat hareketlerinin önlenmesi ve piyasalardaki belirsizliklerin ortadan kaldırılmasıdır.

Türkiye'nin ihracatı, 1995'den 1998'e kadar yaklaşık %2,5 oranında artış kaydetmiştir. 7. beş yıllık kalkınma planında, ihracat artışı için yıllık ortalama %16-17'lik bir oran öngörülmesine rağmen bu büyüme gerçekleştirilememiştir (Tokgöz,

2001). 1997 yılıyla karşılaştırıldığında 1998 yılında ihracat artış oranı %2,7 gibi küçük bir oranla arttığı miktarın ise 26 974 milyon dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Artış hızının düşmesinde, dünyada başlayan Uzakdoğu krizi ve ardından ortaya çıkan Rusya bunalımlarının etkisi büyüktür. Dış konjonktürün olumsuz etkileri ile rakip Uzakdoğu mallarının düşen fiyatları karşısında Türk ihracat mallarının fiyatları da düşmüş, yüksek kur seviyesi, ihracat fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. Bu sebeplerle miktar olarak ihracat oranlarında yükselme gerçekleşse bile, değer olarak ihracatın artış hızı düşmüştür (Tokgöz, 2001).

İhracatın Sektörel dağılımı değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinde, 1980 sonrası dönüşümde, sanayi mallarının artarak süren ağırlığının, halen aynı karakteri koruduğu anlaşılmaktadır. 1995 yılında tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı %9,8, madencilik ve taş ocakçılığı ürünlerinin %1,8, imalat sanayi mallarının ise %88,2 olduğu verilerde görülmektedir. 1998'e gelindiğinde, tarım %10, madencilik %1,3, imalat sanayii %88,5 olarak belirlenmiştir

İhracatın ülke ve ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, sanayi malları ağırlıklı ihracat yapan Türkiye'nin, bu malları sanayileşmiş ülkelere sattığı görülmektedir. Avrupa Birliği Ülkeleri, ABD ve Japonya'nın da yer aldığı OECD ülkeler grubunun ihracat içindeki payı 1995'de %61,4 iken, 1998'de bu pay %62,9'dur. AB ülkelerinin ihracat içindeki ağırlığı ise, 1995'de %51,2, 1996'da %49,7, 1997'de %46,6, 1998'de %50'dir. Bu tabloya göre, ihracatın ülkeler grubu itibariyle AB'ye yüksek bir bağımlılığı olduğu gözlenmektedir.

İthalatın ihracattan daha hızlı olan daralma yönlü hareketi, dış ticaret hacmini de düşürmüştür. Bu dönemde Türkiye ekonomisi, 1980 yılına oranla dışa açık bir duruma gelmiştir. Sonuç olarak 1980 yılında dış ticaret hacminin GSMH'ye oranı %16 iken, 1998 yılında %36 oranında gerçekleşmiştir (TUİK).

İthalatın yapısı hammadde, ara ve yatırım malları olarak irdelendiğinde, ara malları grubunun 1994 ve 1995'deki %70 oranına varan ağırlığının önemi 1998'de %64,4'e gerilese de sürmektedir. Sermaye malları grubunun 1994'den 1998'e %22-24 arasında oldukça istikrarlı bir seyir izlendiği gözlenmektedir. Ara malları grubunun azalan oranı, tüketim malları grubunun lehine bir süreç doğurmaktadır.

Verilerde dikkat çeken durum, ekonomik krizlere rağmen yatırım malları grubunda herhangi bir oransal değişikliğin olmamasıdır.

Tüketim mallarının oranı 1994'de %6'dan 1998'de iki katına yükselmiştir. 1999'un ilk sekiz aylık verilerine göre, bir önceki yılın eş dönemine göre yatırım mallarının oranında önemli bir fark yoktur. İthalat gerilese de, ithalatın bileşiminde yıllar itibariyle önemli bir değişimden söz etmek mümkün değildir. Türkiye ekonomisinde üretimin, ithalata bağlılığın sürmekte olduğu tespiti yapılabilir. Reel kurların yükseldiği durumlarda, ithalatın devam etmekte olması, ara ve yatırım malları yolu ile maliyetlere ve dolayısıyla enflasyona yansımaktadır (Askon Araştırma Raporları, 2000).

Türkiye'nin 9 Aralık 1999 günü kamuoyuna duyurduğu 14 ay sürmüş ve 22 Şubat 2001'de sona ermiş olan Dezenflasyon programı aslında Temmuz 1998'de IMF ile imzalanmış bulunan Yakın İzleme Anlaşmasının devamı niteliğindedir. Uygulanan bu programın amaçları şu şekildedir;

- Enflasyonu, yapısal reformlarla destekleyerek, güçlü, para, gelir, maliye ve kur politikalarının eşgüdümü uygulaması ile 2000 yılı sonunda, enflasyon %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılı sonunda %7'e indirmek.
- Reel faiz oranlarının kabul edilebilir seviyelere indirmek.
- Ekonominin kaynaklarının etkin ve adil dağılımını sağlamaktadır.

Programda öngörülen para ve kur politikası ile kamu dengesine ilişkin performans kriterlerinin gerçekleşmesine karşın, yılın ikinci yarısında yapısal reformlar ve özelleştirme uygulamalarındaki yavaşlama görülmesine rağmen bankacılık kesiminde yapısal düzenlemeler hız kazanmıştır. Bu gelişme yıl sonu nedeniyle bankaların dövizdeki açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmasına yol açarken döviz talebini karşılayabilme amaçlı Türk Lirası'nın değerinin yükselmesine ve faizlerin yükselme trendine girmesine sebebiyet vermiştir.

Yükselen faizler bankaların likidite sağlamaya yönelik problemlerini arttırmıştır. Likidite sıkışıklığı 22 Kasım'da krizin ortaya çıkmasına yol açmış,

gecelik borçlanma faizi yaklaşık üç kat artarak ortalama %110.8'e en yüksek %210'a fırlamıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003).

2.5.4. 2001 Krizi ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (2001-2007)

2000 yılında, özellikle teknoloji yatırımları nedeniyle ABD ekonomisinin durgunluğa girmesi bütün dünya ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. ABD ekonomisinde yeni teknolojinin getirdiği üretkenlik artışının doyma noktasına gelmesiyle düşen kapasite kullanımı ve sanayi üretimi, yavaşlamanın 2001 yılı boyunca da sürmesine neden olmuştur. Dış ticarete önemli yer tutan Euro bölgesinde ise 2000 yılının ikinci yarısında Euro'yu güçlendirmek için arttırılan faiz oranları, büyümeyi sınırlandırmıştır. (Askon Araştırma Merkezi, 2001).

Enflasyonu Düşürme Programı'nın getirdiği ilk kriz 22 Kasım 2000 tarihinde yaşanmıştır. Spekülatif atak nedeniyle İnterbank gecelik faiz oranları %873'e kadar yükselmiştir. Sistemde likidite sıkıntısı yaşanmış ve bankaların ek likidite talepleri olmuştur. Döviz talebinin yüksek boyutlara ulaşması ve kur politikasının uygulanabilirliğine olan güven kaybı nedeniyle spekülatif yönelimler artmıştır (Karabıçak, 2004).

Kasım 2000 krizinin temelinde finansal piyasalardan ani ve büyük miktarda sermaye çıkışlarıdır. Borsa endeksi kısa sürede %50'ye yakın değer kaybına uğramıştır. Kriz; ek likidite, yüksek faiz oranları, döviz piyasasında satışlar ve ek rezerv kolaylığı ile çözümlenebilmiştir. Fakat ekonomideki sorunlar devam ederek hazine daha yüksek faizle borçlanmıştır. Kriz sonrası ekonomi kırılganlaşmış ve mali kesimin riskleri artmıştır. Şubat 2001'de yaşanan kriz sonrasında ekonomi programı değiştirilmiştir (Şamiloğlu, 2002).

Türkiye ekonomisi Kasım ayında yaşanan krizden sonra 19 Şubat 2001'de siyasi bir kriz yaşamış ve olaydan sonra ikinci bir spekülatif atakla karşılaşmıştır. Bankalar arası faiz oranları %6200'e kadar yükselmiş ve Merkez Bankası piyasaya 5.36 milyar dolarlık müdahale gerçekleştirmiştir. Böylece 22 Şubat 2001'de serbest dalgalı kur uygulamasına geçilmiştir. Dövizin dalgalanmaya bırakılmasının ardından bir dolar 685 bin liradan 1 milyon liranın üzerine çıkmıştır. Bu nedenle iç talep daralmış ve Türkiye'nin kredi notu düşürülmüştür. Hazine 20 Şubat 2001 günü

yaptığı iç borç ihalesinde vadeyi azaltmasına rağmen yeterli talep alamamış, Merkez Bankası ise net iç varlıkla hedefinden vazgeçmemiştir (Tunca ve Karabulut, 2001).

Döviz krizi niteliğinde olan 21 Şubat 2001 krizine cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlar neden olmuştur. Bu krizleri oluşturan nedenler, aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik sınırın üzerinde olması, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar (banka – reel sektör – kamu) , kamu bankalarının görev zararları ve bütün bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kar ve faiz riskinin artmasıdır (Kara Çor, 2006).

Şubat 2001 sonrasında TL'nin reel değer kaybı ile ihracat fiyatlarında görece bir rekabet artışı yaşanmış olsa da, ihracata yönelik üretimde ithal girdilerin yoğun olarak kullanılması, bu olumlu etkiyi kısıtlayan önemli bir etmen olmuştur. Diğer yandan, enerji fiyatlarında ve ana girdileri üreten KİT'lerin fiyatlandırmasında bütçe kısıtı altında yüksek ayarlamalar yapılması, reel sektörün ihracata yönelik üretimini arttırmada bir başka sorun olarak ortaya çıkmıştır. İçinde bulunulan finansal krizin etkisiyle yaşanan kredi daralması, ihracatçı kesime gerekli finansman olanaklarını sınırlamıştır (As kon Araştırma Merkezi, 2000).

İlk on ayda, fiyat esnekliği yüksek olan ithalat %24.5 oranında daralırken, ihracattaki artış %13.1 oranında gerçekleşmiştir. Böylece dış ticaret açığında %63.6 oranında düzelme yaşanmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılındaki %50'ler seviyesinden Ekim 2001 itibariyle %76.3 seviyesine sıçramıştır. Dünya ticaret hacmi, 2000 yılındaki %12,6 oranındaki artışın ardından, 2001 yılında %1 oranında daralmıştır (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2001).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini takip eden dönemde ekonomide var olan dalgalanmalar, tüketici ve yatırımcı güvenin sarsılmasına yol açmıştır. Bununla beraber, döviz kurunun dalgalanmasının serbest hale getirilmesi ile kur ve faiz oranlarında meydana gelen yüksek artışlar, tüketim harcamaları, yatırım ve üretim hacmi yüksek oranda daralmaya neden olmuşlardır (Karluk, 2005).

Türkiye 2000 yılı boyunca uyguladığı enflasyonu düşürme programının iki kez ekonomik krize uğramasından sonra 14 Nisan ve 15 Mayıs tarihlerinde yeni istikrar programı ortaya koymuştur. Bu istikrar programının adı kamuoyuna güçlü

ekonomiye geçiş programı olarak duyurulmuştur. Yeni programın amaçları ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmaktır (TCMB, 2001: 12). Bu doğrultuda;

- Program öngörülen hedeflere ulaşılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermektedir.
- Kamuda kaynak tahsisinde şeffaflık ve hesap verilebilirlik, rasyonel olmayan müdahalelerin önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi amaçlanır.
- Fedakârlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden kazanılması amaçlanır.

Bu program ile iç borç dinamiğine ilişkin olarak 2000 yılında %4.6 olan konsolide bütçe faiz dışı fazlasının ulusal gelire oranını 2001 yılında %5.1 düzeyine yükseltmek amaçlanmıştır. Bu sebeple, faiz dışı harcamalardaki nominal artışın ulusal gelirin nominal artışının altında tutulmasına dikkat edilmiştir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve programı takip eden niyet Mektupları IMF tarafından yönlendirilmiş ve mali açıdan da desteklenmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının, kendinden önce uygulanan istikrar programlarından farkı, Türkiye ekonomisinde 1990 sonrasında oluşan temel sorunlara derin ve kapsamlı bir yaklaşım göstermesidir. Bu program süregelen krizi başlıca iki ana nedene bağlamaktadır (Yeldan, 2008);

- Sürdürülemez iç borç dinamiği.
- Kamu bankaları öncelikli olmak üzere mali sistemdeki olumsuz yapı.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının ana amaç ve araçlarını belirtmek istersek;

- * Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin sürdürülmesi.
- * Bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma; böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında güçlü bağların elde edilmesi.
- * Kamu finansman dengesinin sağlam bir biçimde kurulması.

*Toplumsal uzlaşmaya dayanalı, enflasyon hedefleriyle uyumlu bir gelir politikasının sürdürülmesi (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2000).

2.6. Türkiye’de İhracat, İthalat Temelli Kalkınma Modeli

2.6.1. İhracat ve İthalat Verileri İncelemesi

İhracat ve ithalat verilerini genel olarak incelemeler ile belirli saptamalar yapmakta yarar vardır. İhracat, mal grupları itibariyle incelendiğinde, 2001 yılının ilk on ayında sermaye malları ihracatı %25,4 oranında artarak toplam içindeki payını %8,3’e yükseltirken, ara malları ihracatının %15,8 oranında yükselmesi sonucu toplam içindeki payı %48,8’e gerilemiştir. Detaylı olarak ihracattaki gelişmeler incelendiğinde, hazır giyim ihracatındaki artışın ilk dokuz ayda %6 ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Emek yoğun olan hazır giyim ihracatında, gelişmişlik seviyesinin artmasıyla ucuz fiyatlama kabiliyeti kaybolmuştur. Dolayısıyla uluslararası talebin daha ucuza üretim yapan ülkelere kayması sonucu hazır giyim ihracatı doyuma ulaşmıştır (TÜSİAD, 2001).

2001 yılının ilk on ayında, tüketim malı ithalatı %42,4 oranında azalırken sermaye malı ithalatındaki azalma %36,1 oranında gerçekleşmiştir. İhracatın gerçekleştirildiği sektörlerde yoğun olarak ithal ara mal kullanılması, ara malı ithalatındaki gerilemeyi %18 ile sınırlı kalmasını sağlamıştır. Ekim ayı rakamlarına bakıldığında ithalattaki azalmanın her üç ana mal grubunda da artarak devam ettiği görülmektedir. İhracatın %52’sinin gerçekleştiği AB ülkelerinde, özellikle Euro bölgesinde, Avrupa Merkez Bankası’nın enflasyon kaygısıyla faiz oranlarını arttırması ile birlikte ekonomik aktivitede yavaşlama olmuştur. Bunun sonucu TL’nin değer kaybından kaynaklanan rekabet avantajına karşın, 2001 yılının ilk on ayında AB ile gerçekleşen ihracat artışı %12 ile sınırlı kalmış, AB ülkelerine yapılan ihracatın toplam içindeki payı neredeyse sabit kalmıştır. OECD üyesi olmayan Ortadoğu ülkeleri ile olan ihracatın aynı dönemde %39.7 oranında artması sonucu bu ülkelere yapılan ihracatın toplam içindeki payı %11’e yükselmiştir. OECD üyesi olmayan Amerika ülkelerine olan ihracatın %56.8 oranında artmasıyla birlikte bu ülkelere yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %27.7’den %30.4’e yükselmiştir. Seçilmiş ülke gruplarına göre ihracat incelendiğinde, 2001 yılının

Ocak-Ekim döneminde Türki Cumhuriyetleri'ne yapılan ihracat %8.3 oranında azalırken, İslam Konferansı Teşkilatı ile yapılan ihracat %24.8 oranında artmıştır. Türkiye'nin en büyük ticaret partneri olan Almanya ile yapılan ihracat %5.8 oranında artarken, İtalya ve Rusya ile yapılan ihracat sırasıyla %32.7 ve %24.3 oranında artış göstermiştir. 2001 yılının ilk on ayında, AB ülkelerinden yapılan ithalatın %30,9 oranında daralması sonucu toplam ithalattaki payı %49,1'den %44,9'a gerilemiştir (TUSİAD, 2001).

OECD üyesi olmayan Avrupa ülkeleri ile Ortadoğu ülkeleriyle olan ithalatımızdaki azalmanın sırasıyla %14 ve %17,4 oranında sınırlı kalması bu ülkelerden yapılan ithalatın toplam içindeki payını artırmıştır. Ülke bazında ithalat rakamları incelendiğinde, Almanya ile yapılan ithalat %23,4 oranında azalırken, ham petrol ve doğal gaz ithal edilen Rusya ile gerçekleştirilen ithalat oranları düşmüş, İran'dan yapılan ithalatın %12,6, Libya'dan yapılan ithalatın ise %16,5 oranında arttığı gözlenmiştir (TÜSİAD, 2001). 2002 ve 2003 yıllarında, ülke dışında Avrupa Birliği içinde İstikrar Programı odaklı hükümet politikaları genele bakıldığında başarılı olmuştur. Dış ticaret hacmi 2003 yılında, hem ihracat hem de ithalat olarak özellikle yılın ortasından itibaren hızlı bir artış göstermiştir. 2003 yılında, ihracat %30'luk bir değişimle 46 878 milyar dolara ulaşırken, ithalat %33,3'lük bir değişimle 69 734 milyar dolara ulaşarak yaklaşık olarak 113 milyar dolarlık dış ticaret hacmi gerçekleştirmiştir. 2004 yılının Ekim ayında ihracat 2003 yılının Ekim ayına göre %18,2 oranında, ithalat ise %2 oranında artış göstermiştir (Bulut, 2006).

Dünya Ticaret Örgütü'ne göre 2002 yılında dünya genelinde ihracat sıralamasında 25. olan Türkiye, 2004-2006 ihracat Stratejik Planı döneminde 22 sıradadır. 2007 yılında ülke ihracatı %25,3 artışla 107,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve dünya ihracatı içerisindeki payımız %1,04 olmuştur. Bununla beraber ülke ithalatı %21,8 oranında artış göstererek 170 milyar dolar seviyesine yükselmiştir (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2010).

2001 yılında yaşanan krizle beraber sabit fiyatlarla hesaplanan GSMH oranında %9,5 oranında daralma gerçekleşmiştir. 2002 yılında %7,9 büyüme oranı gerçekleşmiş olsa da krizden önceki seviyeye ulaşamamıştır. 2003 yılında %5,9, 2004 yılında da %9,9 oranlarında yüksek büyüme hızı gözlenmiştir. 1997 yılı

baz alınarak hesaplanan büyüme hızı 1998- 2007 yılları arasında %3,6 oranında gerçekleşmiştir (TUSİAD, 2001).

2007 yılının ortalarında ABD’de konut piyasasında başlayan kriz, 2008 yılında ABD’de yatırım bankalarından LehmanBrothers’ın iflasıyla küresel hale gelmiştir. Amerika ve Avrupa’daki diğer finansal kuruluşlarının iflasları bu iflası takip etmiştir. Krizin reel ekonomiye yansımaları ise, 2008 yılının son çeyreğinde görülmüştür.

2008 yılı küresel krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatmaktadır. ABD’de mortgage kredilerinin büyük ağırlığı yüksek kaliteli müşterilere verilirken kredilerin daha düşük kaliteli müşterilere de yönelmeye başlamasıyla 2008 yılı ortalarında ABD’de düşük kaliteli mortgage kredilerini hacmi 1.5 trilyon dolara yükselmiştir. Faizlerin peş peşe artması ve konut fiyatlarının düşmesi ABD’de düşük kaliteli müşterilerin aldıkları kredileri geri ödeyememe sorunlarıyla karşılaşmasına yol açmıştır (Eğilmez, 2010).

2008 yılı Ağustos ve Eylül aylarında gelişmiş ülkelerin Merkez Bankaları, piyasalara yüklü miktarlarda likidite sağlayarak gerginliği azaltmaya çalışmışlardır. Fakat endişelerin giderilememesi sonucu, 7 Eylül 2008 tarihinde FannieMae ve FreddieMac’in yönetimini Federal Emlak Finansmanı Otoritesi (Federal Housing Finance Agency-FHFA)’nin devralmasıyla finansal kriz yeni bir boyuta ulaşmıştır (Erdönmez, 2009).

15 Eylül 2008 tarihinde finansal kuruluşlardan LehmanBrothers şirketinin iflasıyla, FED tarafından mevduat kuruluşlarına sağlanmakta olan kısa dönemli likidite imkânlarından, büyük yatırım şirketlerinin yararlanma istekleri risk algılamasını artırmış ve dünya genelinde bankalar arası para piyasaları kilitlenmiş ve

Sürecine girmiş olan Türkiye ekonomisi bu dönemde yıllık ortalama % 6,8 oranında büyümüştür. Fakat 2007 yılına gelindiğinde Ağustos ayı itibariyle ABD konut piyasasındaki kriz, 2008 yılı Eylül ayından itibaren küresel ekonomik krize dönüşerek Türkiye’yi de olumsuz yönde etkilemiştir.

GSYH’nin alt sektörlerine bakıldığında; tarımdaki büyüme hızı 2006 yılında %1,4 oranında gerçekleşirken, 2007 yılında %6,9 oranında küçülmüştür. Sektörde

2008 yılı sonu itibariyle %3,5 büyüme gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün GSYH içindeki payı da düşmüştür. TÜİK verilerine göre tarımın GSYH'deki payı 2005 yılında %0,8 iken, 2007 yılında %-0,7'ye, 2008 yılında da % 0,3'e düşmüştür. Sanayi sektöründe ise 2006 yılında %8,3 olan büyüme hızı 2007 yılında krizle %5,8'e, 2008 yılında ise %1,1'e düşmüştür. Hizmetler sektörü 2006 yılında %7,2 oranında büyürken, büyüme hızı 2007 yılında %6,0'a 2008 yılında da %0,4'e düşmüştür (Yeldan, 2008).

Türkiye 2009 yılının son çeyreğinde pozitif büyüme gerçekleştirerek, %6 İhracat oranları 2010 yılında 111,7 milyar dolar seviyesinde hedeflenirken, bu oran aşılıarak 113 milyar 686 milyon dolarlık rakama ulaşılmıştır. 2009 yılına oranla %11,3'lük artış gerçekleşmiştir. Aralık ayında ise ihracat önceki yılın aynı ayına göre %21,28'lik artışla 11 milyar 563 milyon 765 bin dolar seviyesine ulaşmıştır (İnternet:www.kto.org.tr).

Türkiye ekonomisinin 2009- 2010 yılı Ocak-Kasım dönemi ihracatında ki toplam değer 92 milyar 088 milyon dolardan 2010 yılında 102 milyar 122 milyon dolara ulaşmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %73,1 den % 61,9'a gerilemiştir. Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülke grupları arasında en büyük paya sahip ülke grubunun Avrupa Birliği ülkeleri olduğu görülmektedir. Ocak-Kasım dönemi itibariyle Avrupa Birliği (27 ülke) ile yapılan ihracat oranı %49,1 iken 2010 yılı aynı döneminde %49,3'e yükselmiştir. 42 422 milyon dolar olan ihracat değeri 47 302 milyon dolara ulaşmıştır. İhracatta ilk sırayı alan Avrupa Birliği ülkesi ise 2009 yılında da Almanya olmuştur. Yapılan ihracat 2009 Kasım ayına göre %13,3 artarak 1001 milyon dolar olurken, Almanya'yı sırasıyla İngiltere (657 milyon dolar), Irak (530 milyon dolar), İtalya (494 milyon dolar) ve Fransa (451 milyon dolar) takip etmiştir. Diğer ülkelerle yapılan ihracat yüzdesi ise aynı dönem 2009 yılı verilerine göre %53,9 iken 2010 yılında %53,7 olmuştur (İnternet:www.kto.org.tr).

2009 ve 2010 yılları baz alınarak ihracat birim değerlerine baktığımızda, ilk üç sırada başta imalat sanayi yer alırken onu sırasıyla tarım ve ormancılık ile maden ve taş ocakçılığının izlediği görülmektedir. Aralık ayında ise toplam ihracatın %82,14'ünü gerçekleştiren sanayi grubunda %22,32 artışla 9 498 849 dolarlık, %14,88'ini oluşturan tarımda 1 720 986 dolarlık, %2,97'sini oluşturan madencilikte

ise 343 931 dolarlık ihracat yapılmıştır. İthalatta ise 2009 yılının ilk dokuz ayında en çok ithalat yapılan ülke Rusya Federasyonu olmuştur. Bu ülkeyi sırasıyla Almanya, Çin ve ABD izlemiştir. 2010 yılında da durum değişmemiştir. Rusya Federasyonu yine ilk sırada yer almıştır (İnternet:www.kto.org.tr).

Rusya'dan yapılan ithalat %7,2 azalmış ve 1.896 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Rusya Federasyonu'nu ise sırasıyla Almanya (1.662 milyon dolar), Çin (1.420 milyon dolar) ve ABD (1.235 milyon dolar) izlemiştir. Avrupa Birliği ülkelerinden yapılan ithalat 2009 yılı Ocak- Kasım döneminde 50.410 milyon dolar gerçekleşirken 2010 yılının aynı döneminde 64.024 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Diğer ülkelerle yapılan ithalat değeri ise 2010 yılında 75.499 milyon dolardan, 100.898 milyona ulaşmıştır (İnternet:www.kto.org.tr).

2.6.2.Model ve Yöntem Materyali

Günümüzde bir ekonomide basit olarak, milli gelir yatırım, tüketim ve ihracat giderleri ya da ihracat- ithalat farkı giderler toplamından oluşur. Bu ifade analiz edildiğinde kısa ve uzun dönemde ithalatın milli gelire gelir etkisi yaptığı görülür. Diğer yandan milli gelir sermaye, emek, teknoloji ile dış ticaret, yani ithalat ve ihracata bağlı olduğu görülür.

2.6.3. Kavramsal Yöntem ve Model

Bir makro ekonomik modelde Bölüm 1.3 ve 1.4 de belirtildiği biçim de genel olarak, toplam milli gelir, özel ve kamu kesimlerinin yatırım ve tüketim giderleri başta olmak üzere, ithalat ve ihracat farkı toplamlarından oluşur. Bu yönde yıllık Y milli gelir;

$$Y = I + C + E - M \quad (2.1)$$

biçiminde tanımlanır. Burada; I yatırım, C tüketim, E ihracat, M ithalat büyüklüklerini ifade eder. Bu ifadeye göre kısa dönemde E ihracat gider, M ithalat gelir atışı biçiminde, (E-M) farkı ithalata bağlı gider telafisi, gelir biçiminde etki eder. Uzun dönemde ise (E-M) küçük 0 ise ithalata dayalı büyüme ve ihracat artışı oluşturulamaması durumunda giderek dış ticaret ve cari işlem açıklarına ve giderek dış ve iç borçlanmalara yol açar.

Diğer yandan milli gelir ile dış ticaret arasındaki ilişki matematiksel olarak ifade edilebilir. Ekonomik sistemde büyüme oranı, kamu ve özel sektör kesimlerinin üretim geliri, tüketim, tasarruf, yatırım ve dış ticaret girişim değerlerine bağlı olarak belirginleşir. Bu yönde milli gelirin dayandığı toplam üretim fonksiyonu genel ifadesiyle aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$Y = f(L, K, X) \quad (2.2)$$

Burada;

Y, toplam reel çıktıyı (üretim)

L, işgücünü

K, sermayeyi

X ise dış ticareti

temsil etmektedir.

Bu ifadeler yönünde söz konusu ülkenin üretim ve milli gelir artışı değeri ile makro ekonomik büyüme oranı ise, yıllık milli gelir artışının bir önceki yıldaki milli gelire oranı biçiminde tanımlanır.

Tezde dış ticaret değişkeni

$$X=(E-M) \quad (2.3)$$

olarak tanımlanır. Tezde esas inceleme konusu dış ticaretin küçük değişimlerine bağlı milli gelir değişimlerinin dış ticaret değişimlerine bağlı yani ithalatın değişimlerine bağlı duyarlılıklarının ortaya konmasıdır. Yani milli gelirin dış ticarete bağlı marjinal verimliliğinin araştırılmasıdır. Model gerçekçi ve uygun özelliklere sahip ise dış ticarete yani ihracat ve ithalata etkisinin büyüklüğünü ve yönünü açıklamaya yardımcı olur.

2.7. SWOT Analizi

Türkiye'nin dış ticaret sürecinde ekonomik üretim kalkınma modelinde güçlü, zayıf yönler, tehditler ve fırsatların değişim koşulları çok iyi analiz edilerek

muhtemel gelişmeleri öngörüp, kendi kaynak ve yeteneklerini en iyi şekilde değerlendirmek istenir.

Bu amaçla kullanılabilir analizlerden birisi de bir veya birden çok model çerçevesinde uzman kişilerin ortak değerlendirmeleri ve değerlendirmelerin ortalaması ile yapılan SWOT analizidir. SWOT analizi öncelikle ülke veya firma stratejilerinin oluşturulması için başvurulmakta olan bir veya birden çok model temelli analizdir. SWOT analizinin esası; ülke, firma veya işletmenin güçlü ve zayıf yanlarını, buna karşılık fırsat ve tehditleri tespit etmek ve bu unsurlar arasında uygun etkileşimi sağlayacak rekabet stratejilerini ortaya koymaktır.

2.7.1. SWOT Analizi Çalışmaları

Çalışmamızda dış ticareti ve ihracatı geliştirerek kalkınma açısından bu konuda yapılmış iki swot analizi çözümlenmeleri ve sonuçları önemli yanlarıyla belirtilecektir.

2.7.2. SWOT Analizi Çalışması-1

Turkish Export Directory 2014'de 4.800 firma arasında yapılan ankette Türkiye'nin dış ticareti üzerineswot analizi araştırmasında güçlü yönler, zayıf yönler, tehditler ve fırsatlar ile çözümlenmeler ve bulguları aşağıdaki biçimde özetlenebilir(Turkish Export Directory, 2014).

2.7.2.1. SWOT Analizi Güçlü Yönlerin İncelenmesi

Anketi cevaplandıran sektörler arasında güçlü yön olarak en çok belirtilen kriter kalitedir (%17,1). Sektörler kalite açısından güçlü olduklarını ve sürekli aynı kalitede üretim yapılmasının ve kalite güvenliğinin kendilerine rekabetçi avantaj sağladığını belirtmişlerdir. Ankette ikinci sırada (% 11,1) belirtilen güçlü yön ise "iş gücünün ucuzluğunun sağlanmasıdır." İşgücü ucuzluğu görece olarak değişmektedir. Ancak sadece bu avantaj faktörüne dayandırılan bir stratejinin sektörlerin uzun dönemli rekabetçi üstünlüğü sağlamaz. Firmalar tarafından üçüncü sırada (%7,8) güçlü yön olarak değerlendirilen faktör ise İstanbul ilinin gelişmişliği ve öncülüğüdür; diğer illere coğrafi konumundan kaynaklanan avantajlarıdır. Sıklıkla güçlü yön olarak belirtilen diğer bir faktör ise ürünlerin uygun fiyatlı olmasıdır. Önemli olan

verimliliğin artırılması yolu ile maliyetlerin düşürülebilmesidir.

Sahip olunan teknolojinin yeterli derecede geliştirilmesi, teknoloji yatırımları yapılmasının, kullanılabilmesinin ve teknolojik gelişmelerin yakından takibinin de firmaya üstünlük sağladığı ve güçlü yön olarak değerlendirilebileceği 31 sektör tarafından (%5,8) belirtilmiştir.

Anketi cevaplandıran firmalardan birçoğunu güçlü yön olarak “faaliyette buldukları sektörün her ülkede gelişmekte olan bir sektör olmasını” belirtmişlerdir. Ürünün bir çok sektörde ara girdi olarak kullanılması ile “çok kullanılan bir ürün” olması da 9 firma tarafından güçlü yön olarak değerlendirilmiştir.

Güçlü yön olarak değerlendirilen diğer faktörler ise; sektörlerin istek ve çabaları, tanıtım yapılması, zamanında ve istenildiğinde hızlı bir şekilde üretim yaparak bir sektörel alt yapıya sahip olunması ve bilgi birikimi, destekleyecek düzeyde olması ve döviz kurunun sabit kurdan dalgalı kura çevrilmesi olarak belirlenmiştir.

2.7.2.2. SWOT Zayıf Yönlerin İncelenmesi

Sektörlere yapılan analizde, zayıf yön olarak en fazla (%10,8) “girdilerin yüksek maliyetli olması” faktörünü göstermişlerdir. Bu sonuç literatür taramasındaki bulgular ile de doğru orantılıdır. Firmaların ikinci sıklıkta (%7,2) belirttiği zayıf yön ise; “bazı ara girdilerin dışa bağımlı olmasıdır.” Hammadde kaynaklarının hiç birine sahip olunmaması veya ürün maliyetindeki ağırlıklı girdinin ithal ediliyor olması maliyetleri arttırmaktadır.

“Nakliyeden kaynaklanan problemler” de zayıf yönler içerisinde önemli yer tutmaktadır. Nakliyeden kaynaklanan problemler ulaştırma sırasında yaşanan güçlükler ve ulaştırma maliyetinin yüksek olması olarak belirtilmiştir. Zayıf yön olarak değerlendirilen diğer bir unsur ise “sektörlerin ortak hareketlerinin zayıf olması” olarak belirtilmektedir. Anketi cevaplandıran sektörler bu tür rekabetlerin yanlış olduğunu düşünmektedirler. Firmaların zayıf yön olarak belirttikleri diğer bir unsur ise “devletin uluslararası pazarlardaki rekabeti zorlaştırıcı, eksik olan uygulamalarıdır”. Devletin gereken desteği vermediği belirtilmektedir. İhracatçılar tarafından zayıf yön olarak belirtilen ve İstanbul ilinin sektörler arasındaki rekabetçi

üstünlük kazanmasının önünde önemli bir engel oluşturduğu belirtilmiştir. 20 firma ise; bazı ürünlerde kalite problemi yaşanıyor olmasını zayıf yön olarak belirtmiştir.

Zayıf yön olarak belirtilen diğer bir faktör de “teknoloji ve üretim yönetiminde yeterli seviyeye gelinebilmiş olunmasıdır.” Bunun nedenleri arasında maliyet değerlerinin yüksek olduğu belirtilmiştir.

Zayıf olarak değerlendirilen diğer bir yön ise, “İstanbul ilinde yükselmekte olan işçilik maliyetleridir.” Yükselen işçilik maliyetleri içerisinde SSK primlerinin de önemli yer tuttuğu belirtilmektedir.

Devlet destek ve teşviklerinin yetersiz olması sektörler tarafından zayıf yön olarak değerlendirilmektedir.

Zayıf olarak belirtilen diğer faktörler ise; iç piyasadaki fiyatların yüksek olması bu nedenle dış piyasadaki fiyatlarla rekabet edilememesidir.

2.7.2.3. SWOT Analizi Fırsatların incelenmesi

Sektörler tarafından en fazla (%12, 9) fırsat olarak değerlendirilen unsur “devletin daha fazla teşvik sağlanma olanağına sahip olmasıdır”. İhracat teşviklerinin artırılmasının, İhracata üretim bazında teşvik verilmesinin, İhracatçıya uygun desteği sağlanmasının kendileri açısından önemli fırsatlar yaratabileceğini düşünmektedirler.

Sektörler tarafından ikinci sıklıkla (%9, 4) belirtilen fırsat “ekonomik ve siyasi gelişimin sağlanmasıdır” önemli fırsatlardan biri olacağı cevabını vermiştir.

Üçüncü olarak ise (% 6,9), “ülkeler arası ticari anlaşmaların daha etkili olacağı” önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. İhracatçılar hükümetin ikili anlaşmalarda daha etkin olmasının; ülkeler arası olumsuz ilişkilerin ve Türkiye'ye yönelik fırsatlardan biri olabileceği belirtilmektedir. Önemli fırsatlardan birisi olarak sıklıkla değerlendirilen diğer bir faktör de “İstanbul ilinin iyi tanıtılabilmesidir”. Sektörler Türkiye'nin tanıtımında çeşitli sosyal ve kültürel etkinlikler ile çeşitli alanlarda sağlanan başarıların günümüzde önemli rol oynadığı ve sektörler açısından önemli fırsatlar yaratabileceğini belirtmişlerdir. Türkiye açısından önemli konuların başında gelen “Avrupa Birliğine tam üyelik” de 20 firma (%6,3) tarafından sektörleri açısından fırsat olarak değerlendirilmiştir.

2.7.2.4. SWOT Analizi Tehditlerin İncelenmesi

Sektörlerin tehdit olarak en çok belirttikleri faktör “dış ticaretin ekonomik yönden güvensizlik içermesidir” (%29). Bu durumun yarattığı güvensizlik ortamı neticesinde oluşan finansman maliyetlerinin artması, enflasyon ve istikrarsız kur oranları gibi olumsuzluklar firmalar açısından önemli tehditler oluşturmaktadır. Bu olumsuzluklar beraberinde yatırım ve uzun dönemli plan yapamama gibi önemli sonuçlar doğurmaktadır. İkinci olarak en çok belirtilen tehdit unsuru (%15,9) ise İstanbul ili içinde bulunduğu “politik istikrarsızlık” ortamı ve yanlış politik kararlardır. Politik istikrarsızlık en başta güvensizlik ortamı yaratmaktadır, bu durum ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri çok açıkça görülebilmektedir.

Politika ve politik kararlar ile ilgili olarak 35 sektör tarafından tehdit unsuru olarak belirtilen diğer bir konu da İstanbul ilinin politik ağırlığının olmaması ve ülkeler ile olumsuz ikili ilişkilerdir.

36 sektör tarafından tehdit olarak belirtilen diğer bir konu ise uluslararası piyasalarda yaşanmakta olan yoğun fiyat rekabetidir. Bu yoğun fiyat rekabetinin özellikle Çin ve diğer Uzak Doğu ülkeleri ile İran Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerin izlediği agresif fiyatlandırma politikalarından kaynaklandığı belirtilmektedir.

24 sektör ise ülke içinde mevcut olan bürokratik engelleri önemli bir tehdit unsuru olarak belirtilmiştir. Özellikle de gümrüklerde süren işlemlerin zaman alıcı olduğu belirtilmiştir.

Sıklıkla belirtilen diğer bir tehdit unsuru ise bazı ülkelerin uygulamakta olduğu ithalat politikalarından kaynaklanan zorluklar ve gümrük vergilerinin yükseklidir. Aynı zamanda ülkelerin Türk ürünlerine uygulanan kotaların ihracatın arttırılması önünde bir engel olduğu belirtilmiştir. 10 sektör tarafından belirtilen diğer bir tehdit unsuru ise tarife dışı engellerin arttırılmasıdır.

20 sektör tarafından tehdit olarak değerlendirilmiş diğer bir unsur ise savaş ve terör olaylarından ülkenin ekonomik ve ticari açıdan çok olumsuz yönde etkilenmesidir. Ülke içinde veya dışında yaşanan ekonomik krizlerde 16 sektör tarafından tehdit unsuru olarak belirtilmiştir.

2.7.3. SWOT Analizi Sonuç Değerlendirilmesi

Bu SWOT araştırma çalışmasında Türkiye’de ihracatın geliştirilmesi için yapılacak çözümler ve öneriler ülke ve firma boyutlarında ele alınmıştır. Bunlar şöyle özetlenebilir(Turkish Export Directory, 2014).

2.7.3.1. Ülke Boyutunda Çözümler ve Öneriler

İhracat artışının sağlanmasında, dünya ekonomisinin yapısı ve dinamikleri kadar ülke ekonomisinin yapısı ve dinamiklerinin de birinci derecede önem arz ettiği belirtilmiştir.

Bunlar şöyle sıralanabilir.

- Makro ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması
- Kurumların yeniden yapılanması
- Yatırım-üretim-ihracat zincirinin kurulması
- İhracata yönelik finansman imkanlarının geliştirilmesi
- İhracata yönelik hedef sektörlerin belirlenmesi
- Uzun ve kısa dönemli planların bütünlük oluşturması
- Birbirlerini desteklemesi
- İhracatta hedef pazarların belirlenmesi
- İhraç maliyetlerini düşürecek politikaların uygulanması
- Altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi
- Bürokratik engellerin azaltılması
- Uluslararası mevzuata uyum sağlanması
- Yabancı sermaye yatırımlarını artıracak politikaların uygulanması
- Kobilerin ihracata yönlendirilmesi
- Türkiye ve Türk malı imajının olumlu yönde geliştirilmesi

2.7.3.2. Firma Boyutunda Çözümler ve Öneriler

İhracat artışının sağlanması aynı zamanda dünya ekonomisi ve ülke ekonomisi yapıları ve dinamikleri yanında firma ekonomisi ve dinamikleri küresel ve bölgesel eğilimlere ve standartlara bağlı oldukları belirtilmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir.

- Küresel vizyonun ve misyonun izlenmesi
- İşletme yapı ve yönetiminde yeni yöntemlerin geliştirilmesi ve uygulaması
- İşletme kültüründe realist ve determinist değişimlerin sağlanması
- İnsan kaynakları yönetiminde değişimlerin sağlanması
- Kurumsal kimlik ve imaj oluşturması
- Marka ve marka imajı oluşturması
- Özgüvenin oluşturulması ve yaygınlaştırılması

2.7.3.4. SWOT Analizi Ana Etkenleri

Yukarıda belirtilen dış ticaret ve üretim modeli swot analizi tanımlaması ve örnek swot analizi çalışması bağlamında swot analizinin daha ileri çözümleri ve bulguları için güçlü yönler. Fırsatlar, zayıf yönler ve tehditler daha ayrıntılı olarak aşağıdaki biçimlerde ortaya konabilir.

2.7.3.4.1. SWOT Analizi Güçlü Yönler

Ekonomik büyümede, dış ticaret ile ithalat ve ihracat gelişiminde güçlü yönler yanında daha pek çok faktör etkili olmaktadır. Güçlü yönler ve önemleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Deneyimli girişimcilerin varlığı
- Türkiye'nin Avrupa ülkelerine coğrafik yakınlığı ile ihracatının % 40 ile % 46 sının Almanya, İngiltere, İtalya, ülkeleri başta olmak üzere AB ülkelerine yapmakta olması
- AB ülkelerine belirtilen oranlarda ihracat yapması ile belirli ürünlerde ve ölçülerde kaliteli mal ve hizmet üretmiş olması

- Kaliteli mal üretim sürecinde belgeli yan sanayi sektörünün ve firmalarının gelişmiş olması, kaliteli mal üretiminin özellikle otomotiv ve elektrik aletleri yan sanayisinde ve montaj sanayisinde ilerlemiş olması
- AB'ye tam üyelik sürecinde alınan mesafe ve kararlılık
- Girişimci genç nüfus
- Ulusal Yenilik Sisteminin kurulmuş olması
- Bölgenin istikrarlı bir ülkesi olması
- Uluslararası ticarete yönelik anlaşmalara katılım çabaları
- Bölgesel gelişmişlik farklarının farkında olması
- Üretiminde tekel olunan kritik ürünlerin varlığı
- Yapısal problemlerin çözümüne yönelik olarak çok sayıda yasal düzenlemenin yapılmış olması
- Turizm açısından doğal, tarihi, kültürel zenginlik
- Bölgesel görelî su zenginliği
- Tarımsal ürünler de potansiyel olarak kendi kendine yeterlilik
- Flora, fauna zenginliği ve ürün çeşitliliği
- Türk toplumunun gelişme ve modernleşme yönündeki kararlılığı
- Ekonomik yapının teknolojik gelişmelere uyumunda “geçmişe bağımlılığın” engel olmaması
- Toplumsal çeşitliliğin varlığı
- Piyasa ekonomisi ve deneyimi
- Uluslararası taşımacılık ve lojistik bakımından konumu
- Jeopolitik, jeostratejik–jeo ekonomik konum

2.7.3.4.2. Zayıf Yönler

İlerleyen ekonomik süreçlerde belirli olumsuzluklar Türkiye’de ekonomik büyümeyi ve dış ticareti etkilemektedir. Bu zayıf yönleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Ekonomik yapıdaki verimsizlikler
- Yatırımların nicel ve nitel yetersizlikleri

- Organizasyon ve kurumsallaşmadaki yetersizlikler
- Makroekonomik ortamdaki istikrarsızlıklar
- Ekonominin dışa bağımlı yapısı
- Mal, faktör ve mali piyasalardaki rekabetçi olmayan yapı
- Bilgi ve teknoloji üretimi, geliştirilmesi ve kullanımındaki eksiklikler
- Sektörel entegrasyondaki zayıflıklar
- Tarımın üretim ve istihdamdaki görece ağırlığı
- Firma bazında verimsizlikler ve etkisizlikleri
- Felsefe, teori, strateji, plan, vizyon eksiklikleri
- Mikro ve makro anlamda veri yetersizliği
- Hukuki yapının iktisadi yapıyı kavrayamaması
- Kaynak yetersizliği ve kaynakların etkin kullanılmaması
- Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü
- Toplumun eğitim düzeyinin düşüklüğü
- Teşvik sisteminin etkin olamayışı
- Gelir dağılımında bozukluk
- Yoksulluk, yoksunluk
- Ar-Ge altyapısının yetersizliği ve kültürünün zayıflığı
- Ar-Ge'ye ayrılan kaynak ve teşviklerin yetersizliği
- Nüfus artış hızı ve nüfus dağılımındaki dengesizlik
- Yenilikçi stratejik kültürün zayıflığı
- Bürokratik engellerin varlığı
- Kurumsal yönetişimin zayıflığı
- İşsizlik, işgücünün hizmet içi eğitim eksikliği

- Mesleki ve teknik eğitimin görece zayıflığı
- İşgücündeki hatalı görevlendirmeler
- Yatırım ve üretim maliyetlerinin görece yüksekliği
- Üniversite-sanayi işbirliğinin zayıflığı
- Yerel inisiyatifin ve olanakların kullanılmaması
- Uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında yaşanan uyumsuzluklar
- Enerjide dışa bağımlılık ve piyasalarındaki istikrarsızlık
- Makroekonomik, siyasi istikrarsızlık, rüşvet ve benzeri olumsuzluklar
- Ülke genelinde kişi başına milli gelirin artması asgari ücretle birlikte işçilik ücretlerinin yükselmesine yol açması
- İşçilik ücretlerinin yükselmesi tekstil başka olmak üzere bazı sanayi kollarının işçilik ücreti düşük Hindistan, Pakistan, Çin ve Mısır gibi ülkelere kaymakta olması

2.7.3.4.3. Tehditler

İlerleyen ekonomik süreçlerde önemli, olumsuzluklar ve riskli zayıf yönler Türkiye’de ekonomik tehditler biçiminde belirlemektedir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

- Artan bütçe açıkları
- Artan dış borçlar
- Artan dış ticaret cari işlem açıkları
- Dünya ekonomilerindeki krizler
- Bölgesel siyasi krizler ve komşu ülkelerdeki savaş ortamları
- İkili üçlü kültür yapıları ve sosyal psikolojiler
- Sosyal güvensizlik ve bölgesel terör hareketleri
- Kayıt dışılık ve her türlü kaçakçılık
- Enerji kaynaklarının yetersizliği ve buna bağlı oluşan darboğazlar
- Beklenmedik doğa afetleri ve sosyal felaketler

2.7.3.4.4. Fırsatlar

Fırsatlar Türkiye'nin dünyada ve bölgedeki konumuna, güçlü yönlerine bağlı olarak ekonomik süreçlerde ortaya çıkan ekonomik varlıklar ve tehditler biçiminde ortaya çıkar. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

- Dünyada Türk devletlerinin ve topluluklarının bulunması
- Ulusal Yenilik Sisteminin kurulmuş olması
- Bölgenin istikrarlı bir ülkesi olması
- Uluslararası ticarete yönelik anlaşmalara katılım çabaları
- Avrupa birliği sürecindeki ilerlemeler
- Ticareti ilişkiler ilerlemeler
- Doğu ülkeleri ile batı ülkeleri arasında dinamik bir dengeye sahip olması
- Tarım ürünlerinin çeşitliliği
- Tarım çeşitliliğine sahip doğal alanlara sahip olması
- Turizmi çeken doğal güzellikler ve iklim koşulları
- Uluslararası örgütler üyelikleri
- Nükleer enerji santrallerinin yapılmaya ve geliştirilmeye müsait olması.
- İthal edilen ham petrolü işleyerek ihraç etme alt yapı ve deneyimine sahip olması

3.BÖLÜM

ÇÖZÜMLEME, UYGULAMA VE BULGULAR

3.1. Dış Ticaret-Kalkınma İlişkisi Üzerine Genel Çözümleme

Ekonomik kalkınma, büyüme ve ticaret arasındaki ilişki literatürde önemli yer tutmaktadır. Kalkınmanın gerçekleşebilmesinde dış ticaretin önemli rolü olduğu kabul görmektedir. Teorik olarak bir ülkenin büyümesinde uluslararası ticaretin önemi ve ilişkileri belirginleşmektedir. Bu ilişkilerin sistematik ve analitik olarak incelenebilmesi ve çözümlenmesi, yaygın olarak kullanılan ve Bölüm 2.6'da belirtilen veya benzeri alternatif bir ekonomik kalkınma modeli çerçevesinde olanaklı olabileceği görülür. Dolayısı ile çalışma bir modelin geliştirilmesinden çok bir model çerçevesinde çözümlenmelerin, akıl yürütmelerin ve onlara ait bulguların ortaya konması hususları biçimlerinde ilerletilir.

Kalkınma ve ticaret arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve çözümlenmesi sonseksen yıllık dönemi kapsamı amaçlanmıştır. Yirminci yüzyılın büyük kısmında çok sayıda gelişmekte olan ülke ithal ikameci kalkınma stratejisini izlemiş, daha sonra yüksek üretim kapasiteli ülkelerin üretim hacmi artışları ve bunu izleyen küresel sermaye gelişmeleri ithal ikamesi ekonomik modelleri içsel etkenlerle dış ticareti artırıcı modellere kaymalarına yol açtıkları görülür. Bu yönde ihracata dayalı kalkınma politikaları uygulayan Asya ülkeleri içsel büyüme odaklı ekonomik modellerledaha büyük büyüme oranlarına ulaşmışlardır. Asya ülkelerinin bu büyüme performansları ihracata yönelik politikalar olarak görülmüştür. İhracattaki büyümenin içsel tasarruf ile yatırımların ekonomik kalkınmanın temel belirleyicisi olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Bu konuda araştırmaların büyük çoğunluğu teorik ve istatistikverilere dayalıanalitik çalışmalar olarak görülmektedir(Jones,2001; Güçeri, 1993).

Türkiye ekonomisinin zaman zaman girdiği ekonomik darboğazlar ve krizleri bir açıdan da 1990'lı yıllarda izlenen fiyat istikrarı temelli büyüme stratejilerine bağlı olduğu görülmektedir. Özellikle 2001'den itibaren darboğazlar ve krizlerle mücadele enflasyonla mücadele programları ile bağlantılı yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu makroekonomik süreçlerde kamu borç stoku ile bankacılık

sitemindeki endişelerin giderilmesi yukarıda belirtilen sorunların çözümlenmesi ile ilişkili olduğu önem kazanmaktadır(Güçeri, 1993).Kamu kesimin içinde bulunduğu aynı zamanda dış ticaret açığı, cari işlem açığı, bütçe açığı süreçleri ve değerleri önemli köklü reformları gerektirmektedir.

Diğer yandan gelinen noktada döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasıyla yeni enflasyon politikaların benimsenmek durumunda kalmıştır. Bütün bu ekonomik göstergeler incelendiğinde yetersiz, kısa vadeli görüşlere dayanan yönetimin katkısıyla, ekonomik durum istenen düzeye çıkarılamamış, artan iç ve dış borçlar ile istenen dengeler sağlanamamış, düşük enflasyonlu, yeterli ve istikrarlı büyümeyi sağlayacak bir düzenleme gerçekleştirilememiştir.

Yine dış ticaret temelli kalkınma politikası bir yandan “verimli ihracat ve ithalat ilişkileri temel faktörlerini etkileyerek”, kalkınma hızını artırıcı, diğer biryandan da “kaynakların üretim sektörleri arası dağılımında gereken değişimleri düzenleyerek” ve cari açıkları iyileştirerek ekonomik ve sosyal ilerlemeyi hızlandırıcı iki ayrı yönü olduğu; bunların makro ve mikro seviyede uzun vadeli planlamaların gerektirdiği görülür(Üstünel; 1990)

3.2. Kavramsal ve Yöntemsel Çözümleme

Dış ticaret temelli bir makro ekonomik modelde Bölüm 2.6.2 de belirtildiği biçim de genel olarak, toplam milli gelir, özel ve kamu kesimlerinin yatırım ve tüketim giderleri başta olmak üzere, ithalat ve ihracat farkı toplamlarından oluştuğu açıklık kazanmaktadır. Bu yönde belirtilen ifadeye göre çözümlemeye kısa dönemde E ihracat giderleri, M ithalat gelirleri atışı biçiminde, (E-M) farkı ithalata bağlı gider telafisi, gelirler biçiminde etki noktası politikaların ve planlamaların hareket noktası olduğu görülür. Uzun dönemlerde (E-M) küçük 0 ise ithalata dayalı büyüme ve ihracat artışı oluşturulamaması durumlarında giderek dış ticaret ve cari işlem açıklarına ve dış borçlanmalara yol açtığı görülür. Bu husus sürdürülebilirlik açısından önemli bir zayıf nokta oluşturmaktadır.

Yine çözümlene milli gelir ile dış ticaret arasındaki matematiksel ilişkilere dayandırılmaya çalışılmıştı.

Tezde esas inceleme konusu dış ticaretin küçük değişimlerine bağlı milli gelir değişimlerinin dış ticaret değişimlerine bağlı yani ithalatın değişimlerine bağlı duyarlılıklarının gözlemler ve veriler ile çözümlenerek ortaya konmasıdır. Yani milli gelirin dış ticarete bağlı marjinal verimliliğinin araştırılmasıdır. Model uygun özelliklere sahip ise etkisinin büyüklüğünü ve yönünü açıklamaya yardımcı olur. Kısaca belirli sektörlerde ve mallarda ihracat artışının ithalat artışına oranı birden büyük değerlerde olması temel amaçlar arasındadır. Tüm kalkınma modeli ve dış ticaret çalışmaları bu düşüncenin geliştirilmesine dayandırılması gerektiği açıklık kazanmaktadır.

Bu bağlamda ithalat ve ihracat sürecinde önemli kalemleri ilişkilendirilmesi verimliliklerin artırılması yönünde içsel düzenlemelerin yapılması gerektiği önem kazanır. İhracatın ilk on kalemi aşağıdaki kalemlerden oluştuğu görülür.

- İnciler, kıymetli taşlar ve metaller, mücevher eşyası, metal paralar
- Motorlu kara taşıtları, traktör, motosiklet; bunların aksam ve parçaları
- Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar, aksam ve parçaları
- Demir çelik
- Elektrik makineleri ve cihazlar
- Örme giyim eşyaları ve aksesuarları,
- Mineral yakıtlar, yağlar ve muhteviyatları
- Demir ve çelik eşyaları,
- Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları,
- Plastik ve plastikten mamul eşya

Dış ticaret politikaları ve uygulamalarında ithalatın öncelikle bu ihracat kalemlerini, enflasyonun aşağı çekilmesi, yerli üretimin yerli sanayinin ve istihdamın artırılması önlemlerini kapsamaları gerektiği görülür. Aynı yönde stratejik yatırımlar için gerekli sermaye temini bakımından faiz hadlerinin uygun sermaye talebine yatırımları noktasında yaklaştırılması gerekir. Ayrıca Euro ve Dolar kurlarının TL açısından iyileştirilmesi amaçları çerçevesinde ele almak gerektiği görülür. İhracat

kalemleri içinde yerli üretimi ve istihdamı artıracak içsel önlemleri ayrıca geliştirilmesi gerektiği bu yönde eğitim çalışmalarının teknoloji temelli üretim temelli yurt dışı burs ve eğitimlerin kısa dönemleri için önemsenmesi gerektiği görülmektedir. Bu yönde daha ayrıntılı somut önlemler uzun dönem yatırım malları yanında aşağıdaki on önemli ithalat kalemlerine önem verilmesigerektiği görülmektedir.

- Mineral yakıtlar, yağlar ve ürünleri, mumlar
- Kazanlar, makine ve cihazlar, aletler, bunların aksam ve parçaları
- Demir çelik
- Elektrik makine ve cihazlar, aksam ve parçaları,
- Motorlu kara taşıtları, traktör, motosiklet; aksam ve parçaları
- Plastik ve plastikten mamul eşya
- İnciler, kıymetli taşlar ve metaller, madeni paralar,
- Organik kimyasal muhteviyatları
- Optik, ölçü, kontrol, tıbbi ve cerrahi aletler, aksam ve parçaları
- Eczacılık ürünleri

Ayrıca bu ithalat kalemlerinin süreç içerisinde dış ticaret açıklarının iyileştirilmesi enflasyon ile mücadele açılarından verimli olarak yerli üretim ile işlenmesi, geliştirilmesi, desteklenmesi gerektiği görülmektedir. Bu önlemler yanında katma değeri yüksek ihracat kalemlerini artırmak için stratejik ve özgün yüksek ve ileri teknolojiyi yeni yatırım çalışmalarının önemsenmesi gerektiği görülür.

Çözümleme genel olarak büyüme ve kalkınma süreçleri ve modelleri doğrultusunda genel kavramsal teorik, model çözümlerine ve bunların etkin özgün, özel bulgularına odaklanması gerektiği görülür. Dış ticaret ithalat verilerinin yukarıda belirtilen “dış ticaret temelli model” amaçları, olanakları ve kısıtları çerçevesinde SWOT analizinin güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsatları, tehditleri bağlamı yönlerinde ilerletilmesi, çözümlenmesi ve gerektiğinde uygun sentezlerin yapılması gerektiği görülür.

Bölüm 2.7’de verilen büyüme modeli ve SWOT analizi doğrultusunda belirtilen güçlü yönler, olanaklar ve fırsatlar kullanılarak tehditlerden kaçınılması, tehditlerin aşılması, zayıf yönlerin kapatılması ve geliştirilmesi yönlerinde çalışmaların sürdürülmesi gerektiği görülmektedir. Model üretim ve dış ticaret önlemlerin belirli kısıtlar belirli fırsatlar olanaklar tehditler ve fırsatlar çerçevesinde sistematik ve analitik olarak çözümlenmelerin ilerletilmesi yönünde ele alınmıştır. SWOT analizi ve çözümlenmesi ithalatın en iyi kullanılarak yerli üretimin, yerli sanayinin, yerli tasarrufun, istihdamın, tasarrufun, iç sermayenin geliştirilmesi yönlerinde ilerletilmesi önemli görülmektedir. Ancak bu analizin belirtilen içsel büyüme modelleri açılımı çerçevesinde içsel üretim ile ihracat temelli uygulamalar ya da alternatif modeller çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

3.3. SWOT Analizi Çözümlemesi

Türkiye’nin Dış Ticaret Sürecinde Ekonomik Üretim Kalkınma Modelinde Bazı İhracatçılar; rekabetçiliklerini sürdürebilmeleri; değişen koşulları çok iyi analiz ederek muhtemel gelişmeleri öngörüp, kendi kaynak ve yeteneklerini en iyi şekilde değerlendirmek istedikleri belirtilmişti.

Bu amaçla, SWOT analizi çözümlenmesi belirtilen asal amaç ve modeller çerçevesinde dış ticaretin güçlü yönler ve fırsatlar en iyi biçimde işleyerek çözümlenerek tehditlerin ortadan kaldırılması zayıf yönlerin iyileştirilmesi politikalarını, stratejilerini ortaya koymaya odaklıdır. SWOT analizi genelde bu alanda uzmanların öznel algılarına ve düşüncelerine, dolayısı ile farklı bakış açılarının modellerine dayanmaktadır. Bu yönde SWOT analizi öznel algılara düşüncelere, çözümlenmeler ve bunların sentez bileşkelerine, ortalama düşüncelerine dayalı olduğu; bulguların da öznel karakterler taşıdığı görülür. Bu konuda çok sayıda görüşlerin ortalaması, bileşkesi nesnel çözümlenmelere yaklaşmakta olduğu nesnel istatistik ve matematik bilimlerinin gereği olduğu görülmektedir.

3.3.1.Çözümleme Bulguları

Araştırmanın amacının Türkiye’nin dış ticaret sürecinde ekonomik kalkınma modeline olan etkilerini araştırmak olduğu belirtilmişti. Ekonomik üretim kalkınma modelinin analizi SWOT analizine uygun bir format içerisinde firmalara yöneltilen

güçlü yönler, fırsatlar, zayıf yönler ve tehditler çerçevesinde dört açık uçlu sorular ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu sorular ile firmalardan;

- İthalatın genel ekonomide üretim sektörlerinde yarattıkları zayıf yönleri,
- İthalatın genel ekonomide üretim sektörlerinde yarattıkları başarıları ihracata katkıları ile kuvvetli yönleri,
- Faaliyette buldukları sektörün rekabet gücünü ve diğer sektörler açısından tehditleri,
- Faaliyette buldukları sektörün rekabet gücünü ve diğer sektör dışından kaynaklanan fırsatları

en doğru şekilde belirlemeleri istenmiştir.

Araştırmamızda, verilerin; ihracat yapan sektör ve firmaların güçlü yönlerini ortaya çıkartması, ayrıca zayıf yönlerini de geliştirme yollarının daha somut biçimlerde ortaya koyulması beklenmektedir. Bu şekilde ülkenin ve firmaların fırsatları en iyi şekilde değerlendirebilmesi ve olası tehditler karşısında önlem almalarını sağlanması amaçlanmaktadır. Swot analizi burada anket niteliğinde çalışmalar ile güçlü, zayıf yönlere ve fırsatlara, tehditlere odaklanma biçimleri belirginleştirilmeye çalışılacaktır.

3.3.2.Çözümleme Bulguları

Belirtilen büyüme modeli içsel büyüme modeli çerçevesinde sürdürülen swot analizi yönünde ülkenin içinde bulunduğu yapısal ekonomik ve politik karakteristikler ile kronik cari açıklar ve dış borç artışları en önemli tehditler arasında yer aldığı ortaya konmuştur. Bu yönde artan dış ticaret cari işlem açıklarının belirli sınırları aşmaması gerektiği belirtilmiştir. En önemli fırsat ise devlet teşviklerinin stratejik ve özgün olarak özgün biçimlerde artırılması gerektiği ortaya konmuştur. Yine önemli yüzde değerlere sahip ihracat ve ithalat kalemleri temelli geliştirme iyileştirme çalışmalarının önemli olduğu ortaya konmuştur.

Ekonomik ve politik istikrarın sağlanması ve teşviklerin doğru şekilde kullanılabilmesi rekabetçiliğin sağlanabilmesi açısından gereken önlemler alınması belirginlik kazanmaktadır.

Yine Türkiye’de ekonomik kalkınma ve kişi başına gelirin yükselmesi oranında ucuz işçilik maliyetli ülke özelliğini kaybediliyor olması dikkati çekmektedir. Türkiye’deki imalatçı-ihracatçı firmaların esas hedefi; düşük katma değerli ürünler üretmek yerine, yüksek verimlilik ile çalışarak, katma değeri yüksek, kaliteli yüksek teknolojik ürünler üretilip, kendi markalarını yaratması gerektiği görülmektedir.

Bir ülkenin içsel olanaklara ve dinamik yapılara bağlı sanayileşmenin ve bir dış ticaretin gelişmesinin temel olduğu belirginlik kazanmaktadır. Ülkemizde uygulanabilecek en uygun ekonomik üretim ve kalkınma modeli İçsel Büyüme, Neo-klasik Neo-keynesyen büyüme modelleri çerçevesinde koşullara ve gereksinimlere göre düzeltilebilecek dengeli bir içsel ekonomik büyüme modeli odaklı model olduğu kuvvet kazanmaktadır.

Bir ülkedeki dış ticaret sanayi ile ilişkili olduğu açıktır. Bu husus ise AB çerçevesinde dış ticaret ile ihracatı artırması, kişi başına gelir ve işçilik ücretlerinin yükselmesi eğilimleri kaliteli mal üretimi sanayinin, ileri ve yüksek sanayinin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeler makro ekonomik dengelere ve gelişmelere uyum göstermesi gerekmektedir. Bu yönde yine küreselleşen dünya da üretilen malların pazar sıkıntısı çekmeden pazarlanabilmesinin sağlanması dünya ölçeğinde üretim ve dış ticaret değerlerinin ve vizyonlarının sürekli izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İthalata dayalı ihracatın geliştirilmesi sürecinde uygun ileri ve yüksek teknolojili üretim yapılması çerçevesinde kaliteli meslek ve bilim eğitimiyle işsizliğin çözümünde KOSGEB, İŞKUR, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı gibi kamu kurumlarına önemli görevler düşmektedir. Bu kurumlar şimdiden stratejik yapılanmalar, çalışmalar içerisinde olması gerektiği önem kazanmaktadır. Bu çalışmalarda kamu teşviklerini ve yatırımlarını gerektirdiği görülmektedir. Teşvikler bağlamında istihdam üzerinden alınan vergi, prim ve işveren payı gibi mali yükler düşürülmesi önlemleri de ayrıca önemli olduğu görülmektedir. Yine bu gelişmelerin etkin yönetimi kayıt dışı işsizliğin kayıt altına alınmasını gerektirdiği görülmektedir. Bu şekilde ekonomideki kara deliklerin ve

darboğazların mütevazı ölçülerde kontrol edilmesi yönetilmesi olanaklı görülmektedir.

Diğer yandan ülke genelinde tarım reformları önemli görülmektedir. Tarım reformlarına dayalı tarımdan tarım dışına yönelecek olan kesimlere daha kolay iş bulabilmek amacıyla kaliteli ürün üretimi odaklı mesleki eğitime daha fazla önem verilmesi bir gereklilik arz etmektedir. Bu şekilde işsizliğinde kaliteli ve yüksek verimlilik gereksinimleri yönlerinde çözümlenmesi olanaklı görülmektedir.

Tasarrufların yatırımlara eşit olma durumu faiz hadlerini belirlemesi gerektirdiğinden ekonomide milli gelirin, yatırımın ve tüketim harcamalarının, uygun faiz hadlerine bağlı yönetilmesi, planlanması gerektiği ayrıca önem kazanmaktadır.

Türkiye dolar ile ithal ettiği hammaddeleri kullanarak ürettiği tüketim mallarını Euro ile ihraç eden bir ülke konumundadır. Bu, Türkiye'nin ihracatının Dolar/Euro paritesindeki değişimlerden reel olarak etkilenmesine yol açabilecek bir durumdur. Euro'nundolar karşısında değer kazanması ithal girdi maliyetlerinin ihraç fiyatı içindeki payının azalmasına yol açmakta, bu husus Türkiye'nin ihracat olanaklarını en azından dönemsel olarak artırmaktadır. Yani kâr marjını arttıran bu gelişmenin ihracatçıyı daha fazla ihracat yapmaya sevk etmesinde ayrı bir fırsat olduğu ve bu fırsatın sürdürülmesi hususunda ikincil politikaların önlemlerin alınması gerekli görülmektedir.

İçsel büyüme modeli doğrultusunda üretime dayalı ihracat ile sermaye birikiminin önemsenmesi gerektiği bu yönde sermaye birikimi araç çeşitliliğinin artırılması gerektiği, yine sermaye piyasalarının geliştirilmesi gerektiği önem kazanmaktadır. Diğer yandan dış ticaret politikasında ithalat ile birlikte ele alınan ihracat, günümüzde sanayileşme ile birlikte kalkınmanın hareket noktası halini aldığından; günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler gelişmelerini sağlayabilmek için büyük ölçüde döviz ihtiyacı duyulduğundan dövizlerin sağlanması için ise, ithalatın kısıtlanması, ihracatın artırılması yolları önem kazanmaktadır.

İç sermaye birikiminde ise, Türk Sermaye Piyasası'nın özerk yapısının temini, yatırımların zamanında gerçekleştirilmesi yine önemli ve gerekli görülmektedir.

Tezde zaman zaman belirtildiği biçimlerde ekonomiyi ve dış ticaret sürecini etkileyen unsurlardan biride enflasyon olduğu belirmektedir. Enflasyon ile mücadelede; kamu gelirleri artarken kamu giderlerinin azalması, kamuoyunun bilgilendirilmesi, dış kaynak girişi sağlanması, iç ve dış borçların uygun sınırlar içerisinde yönetilmesi bütçe açıklarının güvenilir ve kararlı kaynak temini ile sağlanması, tekilci piyasaların düzeltilmesi gerekli görülmektedir. Denk bütçe yönünde sıkı para ve maliye politikası uygulanması, kayıt dışı ekonomi engellenmesi ihracat ile döviz tasarrufu sağlanması piyasa faizlerinin gereken reel değer altına düşmemesi önlemlerinin önem kazandığı görülmektedir.

4. BÖLÜM

SON BAKIŞ SONUÇ

4.1.Sonuç

Bu konuda yapılan çalışmalar bir bütün olarak ele alındığında ve değerlendirildiğinde bir ülkede ekonomik büyümenin ve dış ticaretin mevcut ekonomik modeller, özellikle içsel büyüme modelleri çerçevesinde yeni modeller, geliştirilerek yeni stratejiler ile yeni fırsatlar ve arayışlar içinde bulunması gerektiği belirginlik kazanmaktadır. Daha önceleri doğru kabul edilen birçok teori zaman içinde süreçlere, süreçlerin kısıtlarına olanaklarına bağlı olarak değişime uğrayarak gelişmekte ve geliştirilmektedir. Ülkeler dünya pazarından daha fazla pay alabilmek için küreselleşen dünyada arayışlara girmekte, bölgesel birlikler veya anlaşmalarla ihracatlarını artırmaya çalışmaktadırlar. Bu çalışmada bir ülkenin ekonomik büyümesiyle dış ticaretin büyümesi gerçekçi akılcı gerekirci sistematik yönetsel çalışmaları gerektirdiği açıklık kazanmaktadır.

Ülkemizde bu çabalar kapsamında bazı teşvikler ile birlikte bu konuda yetişmiş iş gücü ihtiyacı için kaliteli ve etkin gerçekçi akılcı gerekirci sistematik eğitim çalışmaları geliştirilerek sürdürülmesi temel ve öncelikli olması görülmektedir. Uluslararası pazarlarda ihracatçı firmaların, yetenekli, esnek, mesleki motivasyona sahip, bir firmanın yapısına, amaçlarına ve stratejilerine uyum sağlayabilecek personellere öncelikli olarak ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası pazardaki rekabette var olmak isteyen bir firmanın yöneticileri, mevcut problemleri çözebilecek bilgiyle yetinmeyip bilgilerini güncelleştirme kapasitesine sahip olmaları; dış ticaret, teknik ve yatırım Ar-Ge çalışmalarını yürütmeleri önemli görülmektedir. Aynı yönde içsel büyüme modeli olanakları çerçevesinde içsel sermaye, yatırım, üretim, istihdam olanakları ile birlikte genel olarak üretkenliği artırmak; bu şekilde dış ticareti, dış ticarete dayalı iç tasarrufu artırarak ekonomiyi yukarı seviyelere taşımak en önemli amaçlar, stratejiler olarak görülmektedir.

Yapılan içsel büyüme modeli ve SWOT analizi,değerlendirmeler sonucunda ülkenin ucuz işgücü ve sağladığı coğrafi konum avantajlar en önemli güçlü yönler olduğu belirdiğinden etkin, çözümlayici, üretici, birleştirici, kaliteli eğitimler ile iş

gücünün geliştirilmesi gerekli görülmüştür. En fazla belirtilen zayıf yön ise ithal girdilerin yüksek maliyetli, düşük katma değerli olması dolayısı ile bu yönde gerekli düzenlemelere önem verilmesigerekli görülmüştür. Diğer yandan SWOT analizinde ihracatçıların kalite açısından çok büyük problemlerinin olmadığı görülmektedir.

Bu çalışmalar uluslararası ticaret uluslararası ekonomi ile yerel ölçeklerde içsel yatırım, iç kaynak, üretim, istihdam, eğitim çalışmalarını birbirine paralel birbirini izleyen alt çalışmaları, bu yönde sistematik organizasyonları gerektirdiği görülür.

4.2. Öneriler

Tezde gerçekleştirilen çözümler, bulgular; bu yönde belirtilen sonuç saptamalar çerçevesinde ileri sürülebilecek önerilerin teorik ve yöntemsel araştırmalar, planlamacılar ile uygulayıcılar bağlamında ortaya konmasının daha yararlı olacağı düşünülmüştür.Yapılan son değerlendirmeler ve SWOT analizi sonucunda aşağıdaki genel ve yöntemsel öneriler ileri sürülebilir.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve politik istikrarsızlık en önemli tehditler arasında yer almaması için gereken önlemler alınmalıdır.

En fazla belirtilen fırsat ise devlet teşviklerinin artırılması için gereken çözümler aranmalıdır.

Ekonomik ve politik istikrarın sağlanması ve teşviklerin doğru şekilde kullanılabilmesi rekabetçiliğin sağlanabilmesi açısından gereken önlemler alınmalıdır.

Türkiye’de işçilik ücretlerinin artması dolayısıyla ucuz maliyetli ülke özelliğini kaybediliyor olması dikkate alınmalıdır.

Türkiye’deki imalatçı-ihracatçı firmaların esas hedefi; düşük katma değerli ürünler üretmek yerine, yüksek verimlilik ile çalışarak, katma değeri yüksek, kaliteli yüksek teknolojik ürünler üretilip, kendi markalarını yaratması sağlanmalıdır.

Bunu başarmanın ön koşulu ise insana ve eğitime verilen önemdir. Günümüzde ise insana ve verilen eğitime daha önem verilmesidir.

4.2.1. Model Yöntem Önerisi

Sonuç olarak ülkemizde uygulanabilecek en uygun ekonomik üretim ve kalkınma modeli olarak Neo-klasik büyüme teorisi ve modelleri çerçevesinde İçsel Büyüme Modeli ve ülkemiz koşullarına uygun olarak geliştirilebilecek alternatifleridir. Ülkemizde dış ticaretin, ihracatın ve ithalatın sağladığı olanaklar ile ekonomik büyüme modeli doğrultusunda tasarrufların artırılması, kaliteli ve etkin eğitim ve ar-ge ile sosyal sermayenin geliştirilmesi, iç dinamiklerin ve ihracatın, üstünlükler teorilerinin sağladığı olanakların gerektirdiği yatırımların yapılması ve ihracatın artırılması odaklı çalışmalar önceliklidir. Bu bağlamda içsel büyüme modeli gerekleri adım adım araştırılmalı, geliştirilmelidir.

4.2.2. Çözümleme Önerileri

Türkiye’de teorik, model ve yöntem temelli, veriler temelli çözümlenmeler sonucunda ayrıntılı olarak şu somut öneriler ileri sürülebilir.

Türkiye’de işçilik ücretlerinin artması dolayısıyla ucuz maliyetli ülke özelliğini kaybediliyor olması dikkate alınmalıdır ve gerekli içsel önlemler alınmalıdır.

Türkiye’deki imalatçı-ihracatçı firmaların esas hedefi; düşük katma değerli ürünler üretmek yerine, yüksek verimlilik ile çalışarak, katma değeri yüksek, kaliteli yüksek teknolojik ürünler üretilip, kendi markalarını yaratması sağlanmalıdır.

İthalat ile ülke içi kaynakların etkin ve verimli kullanımına, gelecekteki gelişimlerine dayalı dış ticarete ve ihracata dayalı üretim yapısına önem verilmelidir.

Bir ülkenin sanayileşmesine ve sanayileşmeye bağlı bir dış ticaretin gelişmesi için üretimin de kalkındırılması gerekleri yerine getirilmelidir.

Bu nedenle üretimde artış sağlanmalı, bu artıştan elde edilecek tasarruflar sanayiye aktarılmalı, gelişen sanayi ise gelişen bir dış ticarete kaynaklık etmelidir.

Üretim artışı, başta ithalat ve ihracat kalemlerine dikkat ederek ticaret hacmi içsel büyüme modeli çerçevesinde geliştirilerek artırılmalıdır. Yani içsel üretime dayalı bir kalkınma modeli göz önünde bulundurulmalıdır.

İthalat, ihracat kalemleri mutlak üstünlükler ithal ikamesi teorileri ve içsel büyüme modeli çerçevesinde geliştirilerek uygun önlemler alınmalıdır.

Üretim ve dış ticaret dengesinde önemli paya sahipsektörler ile makro gelişmelere karşı uyum sağlanmalıdır.

Dış ticaretin değerlendirilmesindeki temel amaç küreselleşen dünya da üretilen malların pazar sıkıntısı çekmeden pazarlanabilmesisağlanmalıdır.

Kalkınmayı tetikleyebilmek için, her şeyden önce firmaların dışa açılmasında öne çıkan engeller ortadan kaldırılmalıdır.

İşsizliğin çözümü için KOSGEB, İŞKUR, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı gibi kamu kurumlarına gereken istihdam sağlanmalı ve asgari ücret açlık sınırının üzerine çıkarılmalı ve mesleki eğitimler arttırılmalıdır.

Yeni yatırımlar, mevcut üretim sistemlerinin iyileştirilmesi yönünde teknik çözümler ile mesleki eğitimler arasında geleceğe dönük ilişkilere ve etkileşimlere önem verilmelidir.

Yapılan yatırımların, özellikle de kamu altyapı yatırımlarının artırılarak istihdamın artırılması sağlanmalıdır.

İstihdam üzerinden alınan vergi, prim ve işveren payı gibi mali yükler düşürülmelidir. Kayıt dışı işsizliğin kayıt altına alınmalıdır.

Tarımdan tarım dışı alana yönelecek olan kesime daha kolay iş bulabilmek amacıyla mesleki eğitime daha fazla önem verilmelidir.

Ekonomide Milli Gelirin, yatırımın ve tüketim harcamaları faiz hadleri eşitliği sağlanarak toplam harcamalar ve yatırım için yapılan harcamalar daha iyi verimli şekilde planlanmalıdır.

Türkiye'nin ihracatının Dolar/Euro paritesindeki değişimlerden reel olarak etkilenmesi yönünde kâr marjını arttıran bu gelişmenin ihracatçıyı daha fazla ihracat yapmaya sevk etmesi sağlanmalıdır.

Ürün çeşitliliği artırılmalı ve sermaye birikimi için sermaye piyasaları geliştirilmelidir.

İç sermaye birikiminde Türk Sermaye Piyasası'nın özerk yapısının temini, hızlı karar alınması, yatırımların zamanında gerçekleştirilmesi ve uluslararası rekabet gücünün korunması sağlanmalıdır.

Yatırım için gerekli dövizlerin sağlanması için ise, ithalatın kısıtlanması, ihracatın artırılması yolları aranmalıdır.

Enflasyon ile çok yönlü, gerçekçi, akılcı, yararlı, sistematik, bütüncül önlemlerle mücadele edilmelidir. Üretim maliyetleri düşürülme önlemleri alınmalıdır.

Kamu gelirleri artarken kamu giderlerinin azalması ve kamuoyu bilgilendirilmelidir. Dış kaynak girişi belirli sınırlar içerisinde sağlanmalı iç ve dış borçlar belirli sınırlar içerisinde yönetilmelidir.

Sıkı para ve maliye politikası uygulanmalı, kayıt dışı ekonomi engellenmelidir.

İç piyasadaki daralma, ihracat artışı ile ikame edilmeli ve bu amaçla ihracat teşvik edilmelidir.

Tüketici, üretici ve ticaret kesimleri bilinçlenmeli, aşırı maliyet ve fiyat artışları yapan ve kalitesiz mal satan firmaların ürünleri talep edilmemelidir.

Kısa, orta ve uzun vadeli bir istikrar programları çok yönlü, gerçekçi, akılcı, yararlı, sistematik, bütüncül olarak uygulanmalıdır.

Tekelci üretim ve piyasa yapıları düzeltilmelidir.

KAYNAKLAR

Akdoğan, (2008) “Küresel Ekonomide Büyüme” , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Alkın, E. (1990). Uluslararası ekonomik ilişkiler. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Alkın, E. (1992). Gelir ve büyüme teorisi. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Alpar, C. (1985). Dünyada ve Türkiye’de serbest bölgeler, Ankara: Dost Kitabevi.

Arrow, K.J. (1962). Economic Welfare and the Allocation of Resources for Inventions.

Askon Araştırma Raporları. (2000, 2001).

Ateş, S. (1998). Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi, Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Aydoğan, M. (2002). Yeni dünya düzeni kemalizm ve Türkiye. İstanbul: Umay Yayınları.

Balassa, B. (1971). The Structure of Protection in Developing Countries, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Barda, S. & Alkın, E. (1967). Dış ticaret teorisi. İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayını.

Becker, G.S., Glaeser, E. L. & Murphy, K. M. (1999). Population and Economic Growth, American Economic Review, 89(2), 145-149.

Bedelsiz İhracata İlişkin Tebliğ. (1996). Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı.

Berksoy, T. (1994). Ekonomide Son Gelişmeler. İstanbul: Tesav Yayıncılık.

Bulut, C. (2006). Ekonomik Yapı ve Politika Analizi, İstanbul: Der Yayınları.

Cass, D. (1965). Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation Review of Economic Studies, 32(3), 233-240.

Chacholides, M. (1990). International economics. McGraw–Hill International Editions.

Çelik, F. (2005). İç Göçler: Teorik bir Analiz. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2), 167-184.

Descartes, R. (1989). A discourse on MethodandMeditations,PrometheusBooks.

Dış Ticaret Müsteşarlığı Raporu. (1990, 2000, 2001, 2010).

Dinler, Z. (1994). Bölgesel İktisat. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 4. Baskı.

Dinler, Z. (2001). İktisada Giriş, Bursa: Ekin Kitabevi, Gözden Geçirilmiş Yedinci Baskı.

Dinler, Z. (2002). Mikro Ekonomi, Bursa, Ekin Kitabevi.

Domar, E. D. (1946). Capital Expansion, Rate of GrowthandEmployment, Econometrica, 14(1), 34-47.

Dulupçu, A. M. (2000). Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler. Dış Ticaret Dergisi, 20, 46-70.

Eğilmez, M. (2010). Makro Ekonomi Türkiye'den Örneklerle. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Basım.

Ehrlich, I. &Lui, F. (1997). TheProblem of PopulationandGrowth, A Review ofThe LiteratürefromMalthustoContemporaryModels of endEndogenousPopulationandEndogenousGrowth. Journal of Economic Dynamics and Control, Elsevier, 21(1), 205-242.

Ercan, F. (2003). Türkiye'nin Kalkınma Seçeneklerinin Eleştirisi ve Alternatif Bir Çerçeve, Ekonomik Yaklaşım, Kongreler Dizisi 3, 49(14), 263-300.

Erdoğan, S. (2006). Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme Ve Büyüme İlişkisi, Koentegrasyonve Nedensellik Testi Uygulaması,Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(10), Karaman.

Erdönmez, P. A. (2009). Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi, Bankacılar Dergisi, 68.

Ersungur, Ş. M. & Yalman, İ. N. (2009). Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği, Sivas İlinde Bir Uygulama, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 10(1), 82-83.

Ertuna, Ö. (2007). Balkan Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri, 1. Balkan Ülkeleri Uluslararası Muhasebe ve Denetim Konferansı, Edirne.

Ertürk, E. (2001). Uluslararası İktisat. İstanbul: Alfa Yayınları.

Güçeri, (1993) Türkiye Ekonomisinin Yapısal Meseleleri ve Bir Çözüm Modeli, İş Dünyası Vakfı, Yayın No:3, İstanbul, Aralık

Gökdere, A. (1991). Avrupa topluluğu ve Türkiye ile ilişkiler, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Gylfason, T. (1999). Exports, Inflation and Growth. World Development, 27(6), 1031-1057.

Hançerlioğlu, O. (1993). Ticaret sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Harrord, F. R. (1939). An Essay in Dynamic Theory. The Economic Journal, 49(193), 14-33.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. (1990).

Hepaktan, C. E. (2008). Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları, 2. Ulusal İktisat Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, İzmir.

İhracat Yönetmeliği. (1996). Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı.

İstanbul Ticaret Odası, (2013), Ekonomik Rapor 2012, 2012 Yılında Türkiye ve Dünya Ekonomisi, Yayın No: 2013-16, ISBN-978-605-137-285-3, İstanbul.

İşgüden, T. (1985), Makro İktisat, Bilim ve Teknik Yayınları, İstanbul.

İyiboğurt, E. (1974). Heckscher-Ohlin Teorisi ve Sonrası, Akademi, No:2-3.

İyiboğurt, E. (1995). Uluslararası İktisat: Teori ve Politika, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Jones, C. I. (2001), (Çev: Ş. Ateş, İ. Tuncer), İktisadi Büyüme Giriş, Literatür Yayıncılık, ISBN:975-8431-36-6, İstanbul.

Kaldor, N. & Mirrlees, A. J. (1962). A New Model of Economic Growth. Review of Economic Studies, 29(3), 174-192.

Karabıçak, M. (2004). Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Platformda Yaşanan Finansal Gelişmeler, Belirsizlikler ve Türkiye'deki Reel Sektöre Yansımaları, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, 9(1), 179-201.

Karaçor, Z. (2006). Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 krizinin öğrettikleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 379-391.

Karahan, K. & Canitez, M. (2005). Uygulamalı İhracat ve İthalat, Ankara: Gazi Kitapevi.

Karluk, R. (1998). Uluslararası Ekonomi, İstanbul, Beta Yayıncılık, 5. Baskı.

Karluk, R. (2001). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Katkısı, TCMB Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Semineri, Ankara.

Karluk, R. (2003). Uluslararası Ekonomi Teori Ve Politika, İstanbul, Beta Yayıncılık, 7. Baskı.

Karluk, R. (2005). Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm. İstanbul: Beta basım.

Karluk, R. (2009). Uluslararası Ekonomi Teori Politika, İstanbul: Beta basım.

Kazgan, G. (1984). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Kazgan, G. (1996). İhracata Yönelik Strateji. Türkiye Dış Ticaret Derneği Yayınları, sayı 33-34, İstanbul.

Kazgan, G. (1997). İktisadi Düşünce, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Kazgan, G. (1998). Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul, Altın Kitapları Yayınevi.

Kepenek, Y.&Yentürk, N. (2009). Türkiye Ekonomisi, İstanbul, Remzi Kitapevi.

Kılıçbay, A., (1988), İktisat Teorisi, İktisat Politikaları ve İşletme, İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 3488, İstanbul .

Kibritçioğlu, (2008) “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”.

Koopmans, T. C. (1965). On the Concept of Optimal Economic Growth, Pontificiae Academic Scientiarum Scripta Varia, 28(1), 225-300.

Korkmaz, E. & Tay, A. (2010). Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri. Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, 1(2), 111-135.

Krgel, J. A.(1982), (Çev: Ö. Gökay), İktisadi Büyüme Teorisi, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul(Macmillan Press, 1976, New York).

Lindert, P. H. & Pugel, T. A. (1996). International Economics, Chicago, Times Mirror Higher Education Group.

Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics, 22, 3-42.

Melemen M,&Arzova, S. B. (2000). Uluslararası Ticaret Alternatif Finansman Teknikleri ve Muhasebeleştirilmesi, Ticari Yazışma Örnekleri, İstanbul, Türkmen Kitabevi.

Mıhçı, H. (1996). Kalkınma: bir Terim Neyi Anlatır? Ekonomik Yaklaşım, 7(23), 65-86.

Narin, P. (2002). Endüstri-içi Ticaret ve İhracata Dayalı Sektörler Açısından Türkiye Uygulaması, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(1), 1-184.

National Bureau Economic Research, 609-626.

Nelson, R.R. (1962). The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors, Princeton, Princeton University Press.

Öney, E.(1987) İktisadi Planlama, Savaş Yayınları, 5.Baskı, Ankara.

Ölmezoğulları, N. (1999). Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm. Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Önis, Z. (2004). Turgut Özal and His Economic Legacy, Turkish Neoliberalism in Critical Perspective Middle Eastern Studies, 40(4).

Öztürk, N. (2005). Kalkınma Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım, Ankara, Roma Yayınları, Birinci Baskı.

Parasız, İ. (1998). Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Parasız, İ. (2004). Türkiye Ekonomisi, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları.

Parasız, İ. (2005). Kalkınma Ekonomisi. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Ramsey, F. (1928). A Mathematical Theory of Saving, Economic Journal, 38, 543-559.

Rivera, L.A.&Rover,P.M.(1991). Economic Integration and Endogenous Growth, Quarterly Journal of Economics, 106(2), 531-555.

Romer, M. P. (1986). Increasing Return and Long-run growth. The Journal of Political Economy, 95(5), 1002-1037.

Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change, Journal of Political Economy, 98(5), 71-102.

Salvatore, D. (1986). Uluslararası İktisat (Çev: Tamer İşgüden), İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi.

Samuelson, P.A. (1965). İktisat (Çev.: Y. Demirgil). Ankara: ODTÜ Yayınları.

Savaş, V. (2000). İktisadın tarihi, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Sen, A. (2004). Özgürlükle Kalkınma (İng. Çev. Yavuz Alogan), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Serin, N. (2001). Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ankara, İmaj Yayınevi.

Seyidoğlu, H. (2001). Uluslararası İktisat. İstanbul: Güzem Yayıncılık.

Seyidoğlu, H. (2002). Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, İstanbul, Gizem Yayıncılık.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Seyidoğlu, H. (2007). Uluslararası İktisat. İstanbul, Güzem Can Yayınları.

Smith, A. (1976). The Wealth of Nations. Glasgow, Random House, Inc.

Sönmez, M. (1992). 1980'lerden 1990'lara Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi, İstanbul: Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı.

Stewart, F. (2005). Groups and Capabilities, Journal of Human Development and Capabilities, 6(2), 185-204.

Şahin, A. (2009). Türkiye'de Optimal Mali Kurallar Açısından Vergi Politikaları ve Vergi Yükü Değerlendirmeleri, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Şahin, H. (2000). Türkiye Ekonomisi, Bursa, Ezgi Kitabevi.

Şamiloğlu, F. (2002). Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Finansal Kaynak Sorunu, Ankara, Gazi Kitabevi.

Şaylan, G. (2002). Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, Ankara, İmge Kitabevi.

Şen, F. (2007). Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi, Türkiye Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Ekonometri ABD., İzmir.

TCMB Raporu. (2008).

Tecer, M. (2003). Türkiye Ekonomisi, Ankara, TODAİE Yayınları.

Tunca, Z. & Karabulut, G. (2001). Küreselleşme, Kriz ve Türkiye. Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, 934-935.

Tunç, H. (2004). Uluslararası Ticaret, Para ve Finans, İstanbul, Alfa Yayınları.

TÜİK, (1975-2013). Dinamik Sorgulamalar Sonucu Elde Edilen Veriler, Dış Ticaret İstatistikleri, Ulusal Hesaplar İstatistikleri

Türk Dil Kurumu. (1988), Ankara.

TÜSİAD Raporu. (2001).

Uludağ, İ. & Arıcan, E. (2003). Türkiye ekonomisi teori, politika, uygulama. İstanbul: Der Yayınları.

Uzawa, H. (1965). Optimum Technical Change in an Aggregate Model of Economic Growth, International Economic Review, 6(1), 18-31.

Ünal, A. & Kaya, H. (2009), Küresel Kriz ve Türkiye. Erişim Tarihi 08.27.2014 <http://www.ekopolitik.org/>

Üstünel, Makro Ekonomi, Mısırlı Matbaacılık A.Ş., Ankara. 1990

Üşür, İ. (2001). Küreselcilik: Bir Değişmenin İdeolojisi Üzerine On Tez. Mülkiye Dergisi, 25(229).

Wolfensohn, J. (2004).

Development and Poverty Reduction Looking Back Looking Ahead, Annual Meetings of The World Bank and IMF, www.worldbank.org.

Yeldan, E. (2008). Küresel Krizin Türkiye'ye Yansımaları. 08.27.2014 www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan184_15Ekm08.pdf.

Yıldırım, S. (2008). 2008 Yılı Küresel Ekonomik Krizin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(18), 47-55.

Yücel, F. (2003). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılıklı ve Birlikteliği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(11), 100-120.

www.genbilim.com, 25-08-2014

İnternet:e-ogrenme.anadolu.edu.tr

İnternet:www2.aku.edu.tr;www.ksi.deu.edu.tr

İnternet:www.kto.org.tr.

ÖZGEÇMİŞ

Muzaffer KILIÇ

17.09.1966 yılında Erzurum 'da doğdu. İlk ve orta öğrenimimi Erzurum'da, tamamladı. 2005'de Anadolu Üniversitesi işletme bölümünde başladığı lisans öğrenimini 2009 yılında tamamladı. Yaklaşık yirmi yıl Elektrik piyasasında çeşitli firmalarda çalıştı. Dört yıldır GALİP ÖZTÜRK Ç.P.L ' de Ulaştırma hizmetleri alanı lojistik bölümünde ücretli öğretmen olarak çalışmaktadır. Evli, üç çocuk babası ve Beykoz'a bağlı Cumhuriyet köyünde ikamet etmektedir.